

૨૪૬૫

The Department of Public Instruction, Bombay.

PREMÁNAND'S NALÁKIYÁN.
STUDENT'S EDITION,

PREPARED BY

KAVI NARMADÁSHANKAR LÁLASHANKAR;

AND

**Expurgated in Accordance with the
Principles laid down by the
Poona Committee of 1873.**

BY

THE GUJARÁTI TRANSLATOR, F. D.

SANCTIONED AS A TEXT-BOOK UNDER STANDARDS
III AND IV OF ANGLO-GUJARATI SCHOOLS, AND
AS A PRIZE AND LIBRARY BOOK.

Third Edition—6,000 COPIES.

*Registered for copy-right under Government of India's
Act XXV of 1867.*

Bombay:

GOVERNMENT CENTRAL BOOK DEPÔT.

1886.

All Rights Reserved.

Price 3½ Annas.

BOMBAY:

PRINTED AT THE "NIRNAYA-SAGAR" PRESS.

मुंबई इलाकानुं सरकारी केळवणीखातुं.

भट प्रेमानन्दकृत नळारूख्यान.

आ, डेटकीअेक प्रताने सरभावी

कवि नर्मदाशंकर लालशंकर

अेअेअे तैयार झीधुं;

तथा

निशाणीआअेने वंयाववां न घटे अेवां वाक्य अेमांथी

गूजराती हानसलेतर अे. डि.

अेअेअे सरकारना हराव प्रमाणे कडाडी नांण्यां.

आंग्लो-गूजराती स्कूलानां उ तथा ४ घोरखाने भाटे तथा

धनाम तथा स्कूल वैखरी सार भंग्नु करेलुं छे.

त्रीं आवृत्ति—६००० प्रतो.

आ पुस्तकनी भाळिकी सने १८६७ ना २५ भा आकत

प्रमाणे नोंधेली छे.

मुंषध.

गवर्नमेंट सेंट्रल बुक डीपो.

१८८६.

आ पुस्तकसंयंधी सवे अधिकार सरकारे स्वाधीन राख्या छे.

झीमत साडात्रण आना.

મુંબઈ.

“નિર્ણયસાગર” છાપખાનામાં છાપ્યું.

પ્રસ્તાવના.

આ લોકપ્રિય ગ્રંથની આ નવી આવૃત્તિ કવિ નર્મદાશંકર લાલશંકરે પંદર પ્રતો ઉપરથી ગ્રંથશોધનના શાસ્ત્રીય નિયમ-પ્રમાણે શુદ્ધ કરી છે. અસલની જોડણીમાં ફેરફાર કર્યો નથી. શોધન કરવામાં સંવત ૧૭૫૫ ની, ૧૮૦૬ ની, ૧૮૨૧ ની, ૧૮૫૬ ની ને ૧૯૦૭ ની યાજ્ઞબોધ પ્રતો મળી તેઓનો અવ-સ્થ ઉપયોગ કર્યો છે. શબ્દપાઠાંતર દેખાડાવવાને પૃથ્થની નીચે પ્રતો ઓળખાવી છે. નિશાળીઆને વંચાવવા યોગ્ય નહિ એવાં ઘણાં વાક્યો અસલ ગ્રંથમાં છે તેઓને કેળવણી ખાતાના ડિરે-ક્ટર સાહેબના હુકમ મુજબ એ ખાતાના ગૂજરાતી ટ્રાન્સલે-ટરે કહાડી નાંખ્યાં છે. જે વાક્યો મૂકી દીધાં છે તેમનો ભાવાર્થ કોઈ કોઈ સ્થળે ગદ્યમાં સમજાવ્યો છે. હિંદુસ્તાનની સરકારના હુકમથી ગયે વરસે પુનામાં એક કમિટી ભરાઈ હતી. ક્રિયા વિચાર અને વિષય શાળોપયોગી પુસ્તકોમાં ન રાખવા તેના ઠરાવ એ કમિટીએ કર્યા અને તેઓને સરકારે મંજૂર રાખ્યા. એ ઠરાવ પ્રમાણે આ ગ્રંથને યોખો કર્યો છે. કુટુંબમાં વાંચવાને પણ એવીજ આવૃત્તિ જોઈએ.

નળાપચાન.

કડવું ૧ લું.

(ઠાળ.)

નૈપધનાથની કહું કથા, પુણ્યસ્તોક જે રાય;
 વૈશંપાયન વાણી વદે, આર્ણિક પર્વ મહિમાય.
 રાજ્ય હારી ગયા પાંડવ, વશ્યા દૈત વનમોગ્નર;
 એકલો અર્જુન ગયો કૈલાશે, આરાધ્યા ત્રિપુરાર.
 પશુપતાકાસ્ત્ર પશુપતિયે આપ્યું, પછે ગયો સ્વર્ગમાંહે;
 કાલકેત પુલોમા માર્યો, પંચ વર્ષ રહ્યો તાંહે.
 યુધિષ્ઠિરરાય અતિ દુઃખ પામ્યા, ઉપન્યો ઉદ્દેગ;
 પુનરપિ પારથ નહીં આવ્યો, ભાષ્યે કીધો તાંહાં નવો નેગ.
 એહેવે સમે એક તાપસ આવ્યો, વૃહદશ્વ એહેવું નામ;
 પૂજન કીધી પાંડવે, આપ્યો વસવાનો ઠામ.
 ચાતુર માસ તાંહાં રહ્યા, કુંતિસુત કરે સેવાય;
 રાત રાતના વારાફરતી, પાંડવ આંપે પાય.
 એકવાર યુધિષ્ઠિર ખેડા, તળાંસવાને ચર્ણુ;
 તે સમે અર્જુન સાંભર્યો, ભરાયું અંતરકર્ણું.
 ધર્મરાયને ઋષિજી પૂછે, જળે ભીના પગ માહારા;
 શે દુઃખે સતવાદી રાજા, નેત્રે ભરે જળધારા.
 ધર્મ કહે સાંભળીએ સ્વામી, ઉઠી ગયો અર્જુન;

અવળાસવળી સાલે સવ્યસામી, માટે કંઈ છૌં રૂદન^૧.
 ભીમસેનની પાસે જો હું, માગું દાતણુ પાણી;
 બડબડતો જાએ રીસાવી, લાવે વૃક્ષ મોહોડું તાણી.
 પ્રાતઃ સામગ્રી નકુળ પાસે, કદાપી જો મેં માગી;
 એક પોહોર તો વાર લગાડે, એટલી કરે વરણાગી.
 સહદેવને જો કામ દેહું, સાધુ મન ન આણે રોષ;
 પણ મધ્યાને ધરમાંથી નીસરે, જોતો જોતો જોષ.
 દક્ષિણ દિશાએ જોગણી જો, જાહ તો દુઃખ પામું;
 પૂર્વ દિશાએ પરવરું તો, ચંદ્રનું ધર છે સાહામું.
 એહેવી રીત તો ત્રણે બાઈની, મુજથી નવ સેહેવાય;
 દ્રૌપદીને મોકલું તો, કો હરણુ કરીને જાય.
 વણુ માગે વેળાએ આપે, જે જોષએ તે આણી;
 રૂળ જળ મુખ આગળ લેધ મેહેલે, તે તો ગાંજીવપાણી.
 તેહેના ગુણ હું નથી વિસરતો, રહ્યો છૌં રૂદયા રાખી;
 સુખ સંતોષ વિના છૌં સૂતો, મુનિ હું પારથ પાખી.
 નિશ્વાસ મુકી ધર્મ એમ પૂછે, કોહોને વૃહદશ્વ રૂખી;
 વન વસવું ને વિજોગ પડીઓ, હું સરખો કો દૂખી.
 રાજ્યાસન ધન લુવન રિધ, તેહ અમો સર્વ હારી;
 એહેવું કોને હવું હશે સ્વામી, પીડા પામી નારી.
 વળતા વાણી વદે વૃહદશ્વજી, શું આણે વૈરાગ;
 નળ દુઃખ પામ્યો અરે પાંડવ, નથી તેહેનો એવીમો ભાગ.
 રૂપ રાજ્ય ને ધન બળ તે, ન મજે નળસ્ત્રીમાન;
 અનેક કષ્ટ તેહેના જેવું કો, ન ભોગવે રાજમાન.

૧ ' આડા ધા સાલેછે સવળા, માટે કંઈ છૌં રૂદન ' (૧૮૫૬-૯૨); ' આડા અવળા ધાય મુજને, સાલેછે અનુદિત ' (બા. ૦).

ભીમકકુમારી નળની નારી, રૂપ શું કહું મુખ માંડી;
 તે રાણી જાહાં નહીં ફળ પાણી, નજે વનમાં છાંડી.
 દાસી રૂપ ધર્યું દમયંતી, કુબકું થયું નળનું ગાત્ર;
 તેહેનાં દુઃખ આગળ યુધિષ્ઠિર, તાહાં દુઃખ કોણ માત્ર.
 કર જોડીને ધર્મ એમ પૂછે, કોહો મુજને ઋષિરાય;
 ધણું દુઃખ પામ્યો નળરાજ તે, શા કારણ કેહેવાય.
 કોણ દેશનો નરેશ કાહાવે, કેમ પરણ્યો દમયંતી;
 તે રાણી નજે કેમ છાંડી ને, કાંહાં મૂકી ભમયંતી.
 ઉતપલ કોહો નળદમયંતીની, અથ ઈતિ કથાય;
 દુખીઆનું દુઃખ સાંભળતાં^૧ માહારી, ભાગે મનની વ્યથાય

(ઉથલો.)

વ્યથા જાએ માહારા મનની, કેહે યુધિષ્ઠિર રાજન રે;
 વદે વિપ્ર પ્રેમાનંદ તે, નળતણું આપ્યાન રે.

કડવું ૨ જી.

(રાગ-ગોડી.)

૧૬૬૩૭ મુખ વાણી વદે, રાય યુધિષ્ઠિર ધરતા ત્દદે.
 એક નૈપથ નામે દેશ વિશાળ, રાજ્ય કરે વીરસેન ભૂપાળ.
 તેહેને સુરસેન આંધવજન, તે જોહુને એકેકો તન.
 તે રૂપે પૂટડા જેવા કામ, નળ પુષ્કર બન્યોનાં નામ.
 પછે નળને આપી રાજ્યાસન, પિતા કાકો બન્યો ગયા વન.
 ચલાવે રાજ્ય નળ મહામતી, પુષ્કરને કીધો સેનાપતી.
 જીસા દેશ વધારી ખ્યાત, નજે શત્રુ માત્ર પમાડ્યા શાંત.
 ભૂપતી સર્વ નૈપથને ભજે, નળપુષ્કરે કીધું દિગવજે.

૧ 'પ્રસારતાં' (૧૮૦૬-૧૮૮૧); 'પ્રકાશતાં' (૧૮૫૬).

પ્રજા સુએ ઊઘાડે પ્યાર, ન કરે ચોરી ચોર ચખ્ખાર.
 સત્યે યમપતિ કૃપો સાધ, પુરમાંહે કોને નહીં વ્યાધ.
 કનકે ભરીઆ છે કોઠાર, જેહેવા ધન તેવા દાતાર.
 જ્ઞયકનાં દારિદ્ર કાપીઆં, નજે મુખમાઝ્યાં ધન આપીઆં.
 ભિક્ષુક કેહે ભલું નળનું રાજ, ગયું દુઃખ હોલાણી દાજ.
 કીર્તિ યઈ નળની વિસ્તીર્ણ, જેમ એક સૂરજ ને ધણા કીર્ણ.

(તેણે પુણ્યશ્લોક નામ ધરાવ્યું એટલે નળનું નામ દી-
 ધાથી પુણ્ય લાગે એવું લોક ધારવા લાગ્યા. ધર્મ અને ભક્તિ
 ઉપર પ્રજનું લક્ષ ચોંટયું.)

નજે લીધો એટલો નેમ, માગ્યું દાન આપે કરી પ્રેમ.
 જે માગે મસ્તક માગનાર, તો આપતાં નળ ન લગાડે વાર.
 ઉત્તર દક્ષિણ પૂરવ પશ્ચ^૧, વીરસેનસુતનો વાઘ્યો યશ.
 સારે પુષ્કરને યઈ અદેખાઈ, હુંથી વાઘ્યો પિતરાઈ ભાઈ.
 નળને નમે પ્રજા સમસ્ત, એ આગળ હું પાઝ્યો અસ્ત.
 એહેવું જાણી મન આણી વૈરાગ્ય, ગયો વંન ધર કીધું ત્યાગ.
 નળનો વાજ્યો તે નવ વજ્યો, દારુણ વનમાં પેતે પજ્યો.
 જઈને સેવ્યું પર્વત શૃંગ, તે તજે વેહેછે નદી ગંગ.
 શલ્યાનું કીધું આસન, પાનડાંનું કીધું છત્ર રાજન.
 માનસી રાજ માંડયું વનતણું, કોકિલા સ્ત્રી ગાન કરે ધણું,
 આ મૃગ તે અશ્વ માહારે કારણે, દુમ પ્રતિહાર ઊભા પ્યારણે.
 ભૂંડ હસ્તિ પૃથવી પરજંગ, એ રાજ કેમે ન પામે ભંગ.
 કો લુટી લેવા આવી નવ ચડે, ઉઘાડે પ્યાર ખાતર નવ પડે.
 એણી પેરે માંડયું રાજ્યાસન, અણુ^૨આલતે વશ કીધું મન.
 એ કથા એટલેથી રહી, નળરાય શું કરે તહીં.
 જરે પુષ્કર ઊઠી વનમાં ગયો, ભાઈ વિના ભૂપ એકલો રહ્યો.

૧ (૧૮૦૬-૧૧૦). ૨ 'અચળ તેણે' (૧૮૦૬).

નિષ્કંટક રાજ્ય એકલો કરે, ધર્મઆણુ રાજની કરે.
 માગાં મોકલે દેશ દેશના ભૂપ, નળ જોવડાવે કન્યાનું રૂપ.
 શરીર કુળમાંહે કાઢાડે ખોડ, કેહે ન મળે કૌં માહારી જોડ.
 અંશ વંશ લક્ષણુ પૂરણુ, તેહેનું હું કરું પાણિમહણુ.
 એમ કરતાં વહી ગયા દિન, એહેવે આવ્યા નારદ મુંન.

(ઉચસો.)

નારદ મુનિ પધારીઆ, સુણુ યુધિષ્ઠિર ભૂપાળ રે;
 પછે વેણુપાણીએ કેમ મેળવ્યું, નળનું વેવીસાળ રે.

કડવું ૩ જી.

(રાગ-રામત્રી.)

એણીપેર ખોલ્યા વૃહદશ્વ વાણીજી, નળને ઘેર આવ્યા વેણુપાણીજી;
 વીરસેનસુતે દીધું માનજી, અર્ધપાઘે પૂજ્યા ભગવાનજી.

(ઢાળ.)

પૂજ્યા નારદ આદર આણી, રૂદ્રેમાં અતિ પ્રેમ;
 અન્યો અન્યે પૂછીએ, સમાચાર કુશળી ક્ષેમ.
 રાજ્ય આસન નળનું દેખી, નારદ રૂપી એમ પૂછે;
 પટરાણી દિસતાં નથી એ, કોહોની કારણુ શું છે.
 આસને ખેસવું રાણી વિના, તેહેનો મોટો દોષ;
 પછે પ્રતિકત્તર વિચારી નળ, ખોલીઆ ધરી શોષ.
 નળ કેહે તમો પ્રજ્ઞપતિના, પુત્ર વેણુધારી;
 જાણુતા હશે ધ્રુવજીએ, માહારે નિરમી છે કો નારી.
 - સમદ્રીપ નવખંડમાંહે, કાંઈ કન્યા કોટાકોટ;
 રૂપી હું વરું એહેવી નવ મળે, શકે છે કન્યાની ખોટ.

રૂપ તાંહાં કુળ નહી, કુળ તાંહાં નહીં આતુરી ચાલ;
 કો સકળ લક્ષણ હોય પૂરણુ, તો હું પરણું તતકાલ.
 નારદ રૂપી તવ ઓચસ્યા, એમ ન કીજે ભૂપ;
 તાહારા સરખું નવ મળે, કો શ્યામાનું સ્વરૂપ.
 પણ એક કન્યા અલોકિક છે, વેદ જોહેને વરણુ;
 તે ઇંદ્રને ઈછે નહીં તો, તૂંને કાંહાંથી પરણુ.
 નળ કહે હો મહામુની તે, કન્યાનું કોણુ નામ;
 કવણુ રાયની દીકરી ને, કવણુ તેહેનું ગામ.
 નારદ કહે સકળ દેશ મધ્યે, ઉત્તમ વિદર્ભ દેશ;
 તાંહાં રાજ્યાસન કરેછે, ભીમક નામ નરેશ.
 તેહેને ઘેર એક તારણી, વજ્રાવતી નામ અભિધાન;
 પુણ્યદાન અપાર કીધાં, પણ પેટે નહીં સંતાન.
 એહેવે સમે એક દમન નામે, આવીઓ તાપસ;
 આતિથ્ય કીધું તેહનું ને, જમાડચો ખટરસ.
 ઘણા દિવસની ગઈ ક્ષુધા, ને પામીઓ સંતોષ;
 ત્રિકાળ જ્ઞાને જાણીઓ, રાણીનો વંઝાદોષ.
 પૂછીને તાંહાં ખરૂં કીધું, નિશ્ચે નહિં સંતાન;
 કરુણા આણી આપીઊં, રાય રાણીને વરદાન.
 ત્રણ પુત્ર ને એક પુત્રી, હશે રૂપનાં ધામ;
 એઘાણી રાખજે એટલી, માહરે નામે નામ.
 એહેવું કહીને ઋષીજી, પામીઆ અંતરધાન;
 કુટલે દિવસે રાણીને પછે, આવીઆં સંતાન.
 દમન દંતુ દુર્દમન, દમયંતી નામજ ધર્યાં;
 હર્ષ પામ્યો ભૂપતી, યાગક ચાર ઊછર્યાં.
 દમયંતી જે દીકરી તે, મુખે વરણી ન જાય;
 તન વદન ને લોચને, ઉપમા કશી ન અપાય.

(ઉપલો.)

ઉપમા ન અપાયે નળ મેં, એમ બોલ્યા વેણુધારીરે;
નળ કહે નારદ પ્રત્યે, તેહેનું રૂપ કહો વિસ્તારી રે.

કડવાં ૪ થી ૬ સૂધી.

(રાગ-આસાવરી.)

નારદનાં વચન સુણી, બોલ્યા નૈષઠ ધણી,
ભીમક તણી કુંચરી છે, કહેવી પૂટડી રે.

(ઠાળ.)

પૂટડી કહેવી દમયંતી, કાહો તેહેનું વીખાણુ;
નારદ કહે રે સાંભળો, વીરસેનસુત સુખાણુ.
ગુણ ચાલ ને ચાતુરી, અદ્ભુત સુંદર વેશ;
તેહેને હું કેમ વર્ણવું, વર્ણવી ન શકે શેપ.

(નારદે દમયંતીના ગુણ તથા રૂપનું વર્ણન કર્યું, તેપરથી તેની વેરે પરણવાની ઈચ્છા નળને થઈ. તેને માટે માર્ગ મોકલવાનો વિચાર કરતો કરતો રાજ વનમાં મૃગયા રમવા ગયો. એ વેળા તેણે લીલાં વસ્ત્ર પહેર્યાં હતાં, તથા ખીન્ને મૃગયાનો શણગાર ધર્યો હતો. વનમાં ચારોળી, ચંપા, ચંદન, આંબા, આવળ, અગથીઆ, હંચરા, એખરા, ચરીડી, કોડી, સાગ, સીસમ, મૂલ, સાદડીઆ, સરધુ, સમળી, સોરડીઆ, નાળિએરી, ફાફળી, ખન્જૂરી, પીપળા, પીપળી, વડ, ગુલર, પલાશ, વગેરે મોટાં ઝાડ હતાં. શેલડી, કેળ, લીંચુડી, કેવડો, કેતકી, મોગરો, નારંગી, દાડમડી, આદિક ફૂલફળનાં વૃક્ષો ખીલી રહ્યાં હતાં, અને તેઓને ફૂલફળ આવી રહ્યાં હતાં. લવિંગ તથા દ્રાક્ષાદિકના વેલા તેઓ ઉપર વીંટલાયલા હતા. આ સુંદર વન નળ જોતો હતો

એવામાં તેની નજરે સોનાના પુષ્કળ હંસ પડ્યા તેઓની બહુ શોભાયમાન કાંતિ જોઈને નળને દમયંતી વીસરી. એ કનક પક્ષી-માંના એકાદને જાણી જોડે લઈ જઈ તેને પાળવાની ઈચ્છા રાગને થઈ. જાએ જાડતા પક્ષીને પકડવાની યુક્તિ શોધતો હતો એવામાં તે બધાનો નાયક જમીન ઉપર ઝાડની છાયામાં એક પગે જાઓ જાંધતો દીઠો. લગીરે ખખડાટ ન થાય એવી રીતે હળવે રહીને એઠો એઠો ચાલ્યો ને પાસે જઈને હંસનો પગ ઝાલ્યો).

(ઉપલો.)

ઝાલ્યો પંખી જાગી ઉઠ્યો, નળને કીધા ચંચના પ્રહાર રે;
પછે પોતાની વાણીએ કરી, કરવા લાગ્યો પોકાર રે.

કડવું ૭ મું.

(રાગ—માર શોકી.)

હંસે માંડ્યોરે વિલાપ, પાપી માણ્યસારે;
શું પ્રગટ્યું માહારું પાપ—પાપી માણ્યસારે.
એ કાળામાયાના ઘણી, પાપી.
જેને નિર્દયતા હોયે ઘણી—પાપી.
એ તો જીવને મારે તતખેવ, પાપી.
હવે હું મુઓ અવશ્યમેવ—પાપી.
ટૂંપી નાંખશે માહારી પંખાય, પાપી.
મુને શોકશે અગ્નિમહાંય—પાપી.
મુને કોણ મુકાવે કરી પક્ષ. પાપી.
માહારે મરવું ને એહેને ભક્ષ—પાપી.
આ હું સરખું રતન, પાપી.

તે આજે ધારે નીધન—પાપી૦
 ટળવળી મરશે માહારી નાર, પાપી૦
 તે જીવશે કેહેને આધાર—પાપી૦
 અહો નારીએ દીઠો નાથ, પાપી૦
 ધાયો સહસ્ર સ્ત્રીનો સાથ—પાપી૦
 નાથ ઉપર ભમે સ્ત્રીવૃંદ, પાપી૦
 ધણું કરવા લાગાં આહંદ—પાપી૦
 હંસીએ દીધો નળને શાપ, પાપી૦
 તાહારી સ્ત્રી એમ કરજો વિલાપ—પાપી૦
 હંસ નારીને કેહે વચન, હંસી સાંભળોરે;
 તમે જાઓ સર્વ લુવન—આંહાંથી પાછાં વળોરે.
 કેમ છૂટીએ કર્મના બંધ, હંસી૦
 આપણે એટલો હશે સંબંધ—આંહાંથી૦
 જો અણુષટતું કીધું મેં, હંસી૦
 હું વાચ્યો નહીં તમે—આંહાંથી૦
 આપણે વસતું વૃક્ષ ને વ્યોમ, હંસી૦
 આજ મેં નિદ્રા કીધી ભોમ—આંહાંથી૦
 જો ધાએ ધાનકે બધ, હંસી૦
 તે પામે માહારી પેર કષ્ટ—આંહાંથી૦
 સર્વને દેહં છો શીખામણુ, હંસી૦
 તમે પૃથ્વી મા મુકશો ચર્ણુ—આંહાંથી૦
 એમ કેહેતો સ્ત્રીને ભરતાર, હંસી૦
 દેખી નજે કીધો વિચાર—આંહાંથી૦
 પંખી સર્વ પામ્યાં છે શોષ, હંસી૦
 તે દેહે મુજને દોષ—આંહાંથી૦
 તમે હંસ ધરો વિશ્વાસ, હંસી૦

હું નવ કરવાનો નાશ—આંહાંથી૦

(ઉપલો.)

નવ કરવાનો નાશ એહેવી, વાણી નળે કહી રે;
વચન સુણી નળરાયનાં, હંસને વાચા થઈ રે.

કડવું ૮ મું.

(રાગ—માર.)

મનુષની પેરે પંખી બોલ્યો, મુને મુકી જીઓ એક વાર;
પ્રાણદાન તું આપીશ તો, કાંઈ હુંઓ કરીશ ઉપકાર.
મૂક મુજને સર્વથા આ, રવેછે માહારી સુંદરી;
એહેને આસના વાસના કરીને, હું આવીશ તુજકને ફરી.
વચન સુણી વીર વિરમે પામ્યો, હલ્યા હવે ન ચૂકું;
રૂપ ને વાણી બે ગુણ તુજમાં, મરતાં લગે નવ મૂકું.
હંસ કહે વિશ્વાસ આણો અમો, બ્રહ્માનાં વાહન;
આકાશ અવની એક થાયે તો, જીહું ન બોલું વચન.
નળ કેહે હું વીરસેનસુત છૌં, નૈપધ માહાઈ ગામ;
દેશપતિને ક્ષત્રી કેવળ, નળરાય માહાઈ નામ.
હુંથી વિદ્ધ થાયે નહીં, પ્રાણની પેરે પાળું;
અમો રાજવંશીને રૂડું લાગે, તાહાઈં બોલવું રઠીઆળું.
ખટપટ ટાળો મરણની ને, રખે આણો શોક;
એમ જાણી રોહો મુજપાસે, જીવાની આસ્થા ફોક.
પંખી કેહેરે પુણ્યશ્લોક માહારી, માતા રોઈ રોઈ મરશે;
એકનો એક છૌં તેહેને, માતા કોહોને જોઈ ઠરશે.
એક સહસ્ર આ રૂએ નારી, ઘેર ત્રણ છે પટરાણી;

भाहइं अंधन नल्लुी सर्वको, ततक्षलु तनशे प्रालुी.
 वाहाली अीअे पुत्र प्रसव्यो, में तेहेतुं मुअ नथी न्नेयुं;
 अरे नणराज हुं रंकनुं तें, सुतनुं सुअ कां ओयुं.
 आपलु अन्थो मित्र थया तेहेतो, सूरज देवता साप्पी;
 रौरव नरके हुं पकुं न्ने, न पाणुं वाया बाप्पी.
 शुद्रोडी स्वामीद्रोडी, अे पातिक लागे मुजने;
 न्ने नारीने भणी आवी, शीप न नभावुं तुजने.
 त्राहे त्राहे करी नण ओल्यो, मुकुं छौं निरधार;
 तुं नल्ले परमेश्वर नल्ले, सगतल्लो विचार.
 प्रतिज्ञा भाटे मुकुं छौं, भणवाने ताहारी नार;
 नहिं आवे तो शुं कटक यढावुं, के तुने कडाहुं न्यात प्पाहार.^१
 अेहेतुं कडीने पंप्पी मुक्यो, हंस उडयो आकाश;
 इदन मा करशो अेम केहेतो, आव्यो प्रेमदा पास.
 सभाचार कल्लो श्यामाने, समजवी सुंदरी;
 पोणावी नारीने पोते, आव्यो नण कने इरी.
 न्नेम को अंध आनंद पामे, इरी आवे लोयंत;
 तेम नणरायनुं हंसने देप्पी, हरप्पुं अतिसे भंत.
 लूप केहे आ काणने विषे, पंप्पी अलु सतवंत;
 प्रतिज्ञा पाणी पोतानी तुने, वाहाला हशे भगवंत.
 हंस केहे हो लूपती, सांभण भाहारा मित्र;
 ओल्युं वाअेक पाणीअे नहिं तो, काग ने अमो शो अंत्र.

(उथल्लो.)

अंतर शो अमो काग करतां, मित्र न्ने अमारी पेर रे;
 हंस साथे अश्व ओशी, नणराय आल्यो धेर रे.

१ ' नहीं आवे तो कटक यढावी, इहुं ताहारो ढार' (१८०६).

કડવું ૯ મું.

(રાગ-દેશાખ.)

નળરાજ મંદિર આવીઓ, સુભટ હંસ સાથે લાવીઓ;
 સૈન્ય સઘળું સાહામું જાય, હંસને દેખી વિરમે થાય.
 આ વસ્ત કાંઠાંથી પામ્યા રાજન, એણી પેરે પૂછે પરધાન;
 નળ કેહે સરોવર માન, તાંઠાંથી મૂને આપ્યો ભગવાન.
 એ માહારે થયો છે વીર, એમ કહી આવ્યો મંદીર;
 કનકનું કીધું પંજર, હંસને રેહેવાતું ધર.
 એકઠા બેશી બંન્યો જમે, ઘૂતકીડા સાથે રમે;
 હંસવિના ન ચાલે ધડી, પ્રેમ રેહેણે પ્રીત જે જડી.
 અશોક વાટિકામાં એકવાર, બંન્યો બેઠા ગુણુ ભંડાર;
 હંસે વાત ત્રેહેની કરી, ત્યારે નળને દમયંતી સાંભરી.
 ડીમો! જામ્યો આકસમાત, નેત્રે કીધું આંસુપાત;
 હંસ પૂછે માહારા વીર, તાહારે નયણે કાં વેહેછે નીર.
 નળ કેહે શું પૂછે મૂને, એટલું સજ નહીં પડે તૂને;
 પરણ્યા કુંવારા ન જુઓ અમો, ધરમાં બાબી દીઠી હશે તમો
 હંસ બોલે ને કર ધસે, મેં જાણ્યું બાબી પીહેર હશે;
 તમો કુંવારા ન જાણ્યા નાટ, શું પૃથ્વીમાં કન્યાનો દાટ.
 પોતાની પાંખે લોહું જળ, ખગે રોતો રાખ્યો નળ;
 મરકલકું કરી મહીપતી, મિત્ર સાથે બોલ્યો વીનતી.
 જે દાહાડે મેં તમને ગ્રહ્યા, તે બોલ શું વીસરી ગયા;
 તેં કહું નળ મુક એકવાર, કાંઈ હુંઓ કરીશ ઉપગાર.
 ભાઈ તે બોલ્યું કહીએ પાળશો, એ મોહોટું દુઃખ કહારે ટાળશો;
 વળતો હંસ કેહે મહારાજ, હું સરખું કાંઈ સોંપો કાજ.
 મહા કઠણુ જે કારજ હશે, તે હું સેવકથી સરવે ધશે.

નળ કેહે તમો કરો સર્વથી, પણ માહારી જીભ ઉપડતી નથી;
 કપરું કામ કેમ દેવાય, કદાપિ^૧ થાય કે નવ થાય.
 ન થાય તો તમો પામો ખેદ, લાળે ઘેર નાવૈા વાયક વેદ;
 હંસ કેહે અમથો નવ વળું, હું રીસાવાનું નોહું પૂતળું.
 ઐદલોકમાં ગયાની ગત્ય, તાહારું કારજ થાશે સત્ય;
 નળ કેહે હો પંખીજનન, શરીર સુનાનું ચંચ રતન.
 એહેવી તમારી દીસે દેહ, કાંઠાંથી વર પામ્યા બાઈ એહ;
 હંસ બણે સાંભળ હો નળ, સરોવરમાં છે સુનાનાં કમળ.
 નિત્ય ભોજન કરવું તેહ, જેવું જમવું તેવી દેહ;
 પાળપગથીએ જજ્યાં રતન, ચંચ ધસું અમો પંખી ચિન્હ.
 તેહેની વળજેછે રેખાય, માટે રતજડિત ચંચાય;
 હવે મા પુછશો આડી વાત, કામ શું છે કોહોની બ્રાત.
 નળ કેહે એક વિદર્ભ દેશ, કુંદનપુર ભીમક નરેશ;
 તેહેને દમયંતી દીકરી, કારણ રૂપે તે અવતરી.

(ઉચલો.)

કારણ રૂપે તે અવતરી, વણ દીઠે મોહ થયો અમને;
 તે નારીસું વેહેવા મેળવો, એહેવું માગુંછું તમકને.

કડવું ૧૦ મું.

(રાગ-રામઝી.)

હશીને ખોલ્યા વિહંગમ વાણીજી;
 બ્રાત શું માગ્યું લજ્જ આણીજી.^૨

૧ 'જદપિ' (૧૮૦૬).

૨ (૧૭૫૫-૧૮૦૬-૫૬ માં); પણ બા૦ અને ૧૮૨૧-૯૨ની પ્રતોમાં ચાર લીટી છે અને પહેલી લીટી તો બધીમાં તેની તેજ

(ढाण.)

भागी भागीने शुंरे भाग्युं, ऐक दमयंती नारी;
 देवकन्या आणी आणुं तो, कोणु भीमककुमारी.
 विद्याधरी ने किंनरी, गांध्रवी ने ३प निधान;
 ते नारीनां ३प आगण, दमयंती भूके मान.
 कोटी कन्या परणुतुं, पद्मनी गौर गात्र;
 तेहेनी कांति आगण दमयंती, ते दीसे दासी मात्र.
 अतण वितण सुतण तणातण, रसातण पाताण;
 त्यां पेशीने नागकन्या आणी आणुं, कोणु भीमकनी णाण.
 नण केहे हुं सकण श्यामा, पाभ्यो पंभी राय;
 कोटी कारण तें कस्यां भेणव, वैदर्भीसुं वेहेवाय.
 ऐक भासनो वायदो, हुंसे क्यो सुजणु;
 लारे नण केहे त्रीस दहाडा, त्रीस णुग प्रभाणु.
 लारे दिवस आठनी अवध करी, केहेतो गयो गुणुवान;
 पीडी करणे राणुणु, तत्पर करणे नन.
 भूप केहे प्रयाणु ते, हुंस में न केहेवाय;
 हुं तो तुं विना ऐहेवो, प्राणु विनानी न्हेम काय.
 हुवे ऐम नणुणी विलंग भा करशो, रणे करता कोसुं रनेड;
 न्हे अवध वटशे आणुनी तो, पडशे भाहारो हेड.
 विश्वास आण्यो वीरने, पछे परवरयो णगेश;
 थोडे काणे आवीओ, न्हां विदर्भ देश.
 भीमक रायना धरनी वाडी, त्यां दमयंतीनुं धाम;
 ते वाडी मध्ये आवी हुंसे, लीधुं नणुनुं नाम.

छे, पणु त्रणु लीटी णुदी णुदी आ छे: 'समरथ साओ सारंग
 पाणीणु' 'सुध तमारी नृप नही आणीणु,' 'भागी भागीने
 स्त्री ऐक भागीणु.'

ચંદ્રમા મસ્તકે આઠ્યો, પૂર્ણિમા મધ્ય જામની;
 સખી સાથે દૂત રમેછે, દમયંતી જે લામની.
 તેણે સમે તાંહાં હંસલે, વિખાણ્યો નળરાજન;
 શબ્દ સુંદર સાંભળી, શ્યામાએ ધરયો કાન.
 હરિવદનીએ હંસ દીઠો, ખેઠો ચંપક છોડ;
 આ શું સુનાતું સાવચું, થયું જાલવાતું કોડ.
 શોભતું ને ખોલતું કરે, નળની વિખાણુ;
 એ પંખી કર ચડે નહીં તો, તણું માહારો પ્રાણુ.
 અખળા હેઠી ઉતરી, અંઝર કાહાડયાં તતકાળ;
 હંસે દીઠી કામની, લારે ખેઠો નીચી ઝાળ.
 દ્રોડે આડી અવળી અંગના, કરે જાલવાનો ઉપાય;
 હાથમાંથી હંસ નાહાસે, ચપળ નવ ઝલાય.
 પંખી કેહેરે પ્રેમદા, અમો કમળના રેહેનાર;
 નળવિના કો ન જાલે તું, કોણુ એહે જે નાર.

(ઉચલો.)

એહેનાર તું કોણુ મૂર્ખી, તુંને કાંહાંથી નળની શુદ્ધ રે;
 વચન સુણીને વામાએ, વિચારી જાલવાની ખુદ્ધ રે.

કડવું ૧૧ મું.

(રાગ-મારૂ, ચાલ ટુંકી.)

ચતુર ભીમકની કુમારી, તેણે અકળીત વાત વિચારી;
 નથી હંસ દેતો મુને સાહાવા, પણુ નવ દેઈ એહેને જવા.
 પંખી ધીરે કમળને કાજે, હાથ આપ્યા મને મહારાજે.
 જોગવાઈ જગદીશે મેળી, માહારી કમળ જેવી હયેલી;
 શરીર સગળું કહીંએ સંતાડું, પાણુપંકજ એહેને દેખાડું.

(શરીર દેખાય નહિ એવી રીતે વાડીમાં બેઠી.)

મસ્તક મુકયું પલાશનું પાન, વિકાશી હથેલી કમળ સમાન.
 મધ્ય મુકયું જંપુનું ફળ, જાણે ભમર લેછે પીમળ;
 પોતે નાસિકાએ ગણુગણુતી, ભામા ભમરાની પેરે ભણુતી.
 હંસે હરિવદની જાણી, ન હોયે પંકજ પ્રેમદાનો પાણી;
 ખેસું જઈ થઈ અજ્ઞાન, પરણાવવો છે નળ રાજન.
 આનંદ આણી અંબુજ બણી આલ્યો, ખેસતાં અખળાએ ઝાલ્યો;
 દમયંતી કેહે શે ન નાઠો, હલ્યા ગાહુઓ થઈને ગાઠો.
 મુને દ્રોણવી કીધી દૂખી, મુઆ પેહેલાં હું ન ઓળખી;
 તાહારા અવગુણુ નહીં સંભારું, મુને યાપના સમ જો મારું.
 હંસ કેહે શું જાઓછો પૂલી, નથી બેઠો હું ભ્રમે બૂલી;
 હુંમાં પ્રાક્રમ છે અતિ ઘણું, ચંચ પ્રહારે તાહારા હસ્ત હણું.
 દમયંતી કેહે હંસ ભાઈ, તાહારે માહારે થઈ મિત્રાઈ;
 અન્યો અન્યે તે ખોલજ દીધો, હાથેથી મૂકીને ખોજે લીધો.
 તમો વિખાણુ કીધું સખળ, તે બીઆ કોણુ છે નળ;
 તેહેનાં કોણું માત ને તાત, મુને વિખાણી કોહો વાત.
 હંસ ખોલ્યો મુખે તવ હશી, અખળા દીસે ઘેલી કશી;
 તેહેના ગુણુ અહસભામાં ગવાય, નળ તે વિખણુ આગળ વખણાય;
 એ બીઆ મોટા ચતુર મુજાણુ, જે હું નળની કરુંરે વિખાણુ;
 નળ દીઠો નહી તે નર રોઝ, સાંભળ્યો નહીં તે વ્રખડોન.^૧
 જોયો નહીં તેહેનાં લોચન કેહેવાં, મોરપીછ આંદલીઆ જેવાં;
 એટલામાં મન વેહેવળ કીધું, ચિત્ત મહિલાનું આકરશી લીધું.
 ખેહુ કર જોડીને નમયંતી, હંસ પ્રત્યે કેહે દમયંતી;
 હું પુછું. છૌં ખીહીતી ખીહીતી, નળની કથા કોહો અથ ઈતિ.

૧ ' સાંભળ્યો નહી તેના કાન તે વ્રખનાં ડોઝ ' અને ' તેના કાન તે વ્રખના ડોઝ ' એવા પાઠ ફેરલેક પ્રતોમાં છે.

છે બાળક વૃદ્ધ જોત્યન ધામ, શે અર્થે નળ ધરાવ્યું નામ;
 તમે આવડો જીભે વરણ્યો, છે કુંઆરો કે પરણ્યો.
 એહેવાં વચનને સાંભળી, ચારે હંસ ખોદ્યો કળકળી.
 નળ છે કુંઆરો નથી કન્યા, છે બ્રહ્માનો મોટો અન્યા.
 અમો કોટાનકોટ નારી નિરખી, ન મળે નળને પરણવા સરખી;
 એકવાર બ્રહ્માએ શું કરીહં, સકળ તેજ એક પાત્રમાં ભરીહં;
 તે તેજનો ધડયો નળરાયે, કાંઈ એક રજ વાધી પાત્રમાંહે.
 તેની એક થપોલી હવી, આકાશે ઉપન્યો રવી;
 વાહાણે સાંજે નળ બાહેર નીસરે, તેજવંત વનમાં ફરે.
 સૂરજ ઝાંખી કાહાડે કોર, વાહાણું સાંજ તેણે ટાહાડો પોહોર;
 અદૃષ્ટ જ્યારે થાય રાજન, નિશ્ચંત ભાતુ તપે મધ્યાન્હ.

(ઉપલો.)

મધ્યાને નળ જન્ય મંદિરમાં, માટે સૂરજ તપે ધણું;
 હંસ કેહે હો હરિવદની શું, વિખાણુ કરું તે નળતણું.

કડવું ૧૨ મું.

(રાગ-જેત'શ્રી.)

હંસ કેહે હો ભામની, બ્રહ્માંડ ત્રણ જોયાં સહી;
 નળની તુલના મેળવું પણુ, મહિતળ તુલના કો નહીં.
 જ્યુગ્મ રવિસુતરૂપ આગળ, જન્ય નાંખી વાટ;
 ગંભીરતાએ વર્ણવું પણુ, અર્ણવમાં ખારાટ-તુલનાં
 શીતળતાએ શશિ હાસ્યો, મુકે કળા પામે કષ્ટ;
 તેજથી આદિત ફરે નાહાઠો, મેરૂ ફેરી પૃથ-તુલનાં
 ઐશ્વર્ય યુદ્ધે ઇંદ્ર હાર્યો, ઉપાય કીધા લાખ;

૧ કેટલીકમાં ' ગોડી ' છે.

નળ આગળ મહીમા ગયો માટે, મહાદેવ ચોળે રાખ-તુલનાં
 (એમ સર્વને અનળ પ્રગટ્યો માટે તેણે નળ નામ ધરાવ્યું છે).
 જપ તપ વ્રત જોષ્ઠીએ કચ્યાં હશે, સેવ્યો હશે પરવત;
 તે નારી નળને પરણશે જોણે, મુકાવ્યું હશે કાશી કરવત-તુલનાં
 અક્ષાહની સૃષ્ટિમાં કેા, ન મળે જાયક રૂપ;
 નળને દાને દારિદ્ર છેદ્યાં, બિસ્તુક કીધા બૂપ-તુલનાં
 હંસ કેહે ફોકટ ફાંફાં જેમાં, વામણો ઈચ્છે આંખાફળ;
 તેમ તુળને ઈચ્છા થઇ, ભરતાર પામવા નળ-તુલનાં
 સારે નરમ થઈ દમયંતી બોલી, નિર્મળ નળ બૂપાળ;
 જેમ તેમ કરતાં બાઈ માહારો, તાંહાં મેળ વેવીસાળ-તુલનાં
 હજાર હંસ હું સરખા ફરેછે, નૈપધપતિના દૂત;
 ખપ કરી પરણાવીએ, તો તું સરખું કંઈ ભૂત-તુલનાં
 વચન સુણી વિહંગમનાં, અખળાએ મુક્યો અહંકાર;
 બુંડા એમ શું મુને નિબંધાં,^૧ આપણે થઈ મિત્રાચાર-તુલનાં
 રનેહ તે સત કર્મનો એમ, વદે વેદ ને ન્યાય;
 એમ જાણી પરણાવ મુજસું, લાગું તાહારે પાય-તુલનાં

(ઉત્તરો.)

પાયે લાગું ને નળ માગું, હવે આવી તાહારે શર્ણુ રે;
 નહીંતર પ્રાણુ જાશે માહારા, ને પીંડ પડશે ધર્ણુ રે.

કડવું ૧૩ મું.

(રાગ-વેરાડી.)

હંસ ભણે હો બેહેન માહારી, ભીમકરાજ કુમારી;
 નિશ્ચે નળને પરણાવું બાઈ, મુને દયા આવેછે તાહારી-હંસભણેહો.

૧ ' ઉવેખે ' (કેટલીક પ્રતમાં).

અમો મળતાંને પ્રાણજ આપું, પુરૂં મનની આશ;
 તાહારો મોહ લગાડું નળને, નાંખી હંચા નીચા પાશ-હંસભણે
 એક જડીમુળી સુંધાડું નળને, તતક્ષણ થાશે ગેહેલો;
 આકૃણીએ આંહાં આવીને રેહેશે, વેહેલો સર્વની પેહેલો^૧-હંસભ
 નળને તું નિરધાર પરણશે, એ માહારો સંકેત;
 રખે ત્યાર પેહેલી કાને વરે, પછે હું થાહું ક્રજેત-હંસભણે
 આવશે નળનાં રૂપ લેઈને, દેવતા મોટા ધાતી;
 વણુ તપાસે વરીશ મા, રખે ડાહી થઈ વહવાતી-હંસભણે
 નળ અમરનો વેહેશે શું છે, ઝાળખાવ્યો તે વેશ;
 દેવનાં વીરજ વસ્ત્ર ને અંત્રિક્ષ ઉભા, નવ મળે નીમેશ-હંસભણે
 સ્વયંવર તું ઘેર મંડાવે, વળી કરે એક વાનું;
 તાહારો પિતા નોહોતરૂં મોકલે, તું પત્ર મોકલે છાનું-હંસભણે
 હંસરાયનાં વચન સુણીને, વામા કરે વીદાય;
 જાઓ કહું તો માહારી જીભ કાપું, પણ ગયાવિના કામ ન થાય-હંસ
 વિશ્વાસ આપીને વાત વેહેવાની, રખે જતા વીસરી;
 સ્વયંવરમાં નળ નહીં આવે તો, પ્રાણુ જાશે નીસરી-હોરે વિહંગ
 માત તાત ને સગા ભાઈ હું, તેહેને લાળું કેહેતી;
 ક્રમ કહું નળને પરણાવો મુને, સરવે કેહે અહલેતી-હોરે વિહંગ
 તાહારી આશાસૂત્રનો તંતુ, પ્રાણુ રહ્યો છે વળગી;
 વેહેવા વાત મિથ્યા સાંભળતાં, દેહ થાશે પ્રાણુથી અળગી-હોરે વિ
 વિશ્વાસઘાતનું પાપ છે મોહોડું, તમો ડાહ્યાને શું કહીએ;
 વૃદ્ધની વાત કહી જાઓ છો, નથી કીધી નાહાને છેએ-હોરે વિ
 હંસ કેહે હો ભામની, નિશ્ચે રેહે તું વિશ્વાસે;
 એમ કહીને ખગ તાંહાંથકી, ઉડી ગયો આકાશે-હોરે વિહંગમ
 આવી મળ્યો નળરાજને, વાત કહી જે વીતી;

૧ ' સ્વયંવરમાં સૌ પેહેલો ' (૧૮૭૫)

સમાચાર કહ્યો જઈ હંસે, નળને અથ ઈતિ-હોરે વિહંગમ૦
પંખી કેહે પુણ્યશ્લોકજી, વીતી વાત શું કરું;
દિન દશ પાંચમાં આઠ્યું દેખશો, પરણ્યાનું નોહોતરું-હોરે વિ૦

(ઉપલો.)

નોહોતરું આવશે પરણવાતણું^૧, હંસે વાત નળને કહી;
પૂછે નળ રૂપ વર્ણવી કેહે, કેહેવી છે રહ મુજને થઇ.

કડવું ૧૪-૧૫ મું.

(રાગ-મલ્હારની દેશી.)

ખંચો મિત્ર મળીને ખેઠા, પૂછે નળ ભૂપાળજી;
વીર વિહંગમ કોહોને વારતા, કેમ મેલ્યો વેવીસાળજી.
ગામ ઠામ ને રૂપ ભૂપ ગુણુ, ગોત્ર ને આચર્યુંજી;
સર્વાંગે સંપૂરણુ સ્યામા, માન્યું તાહારું અંતસ્કર્ણુજી.
કેમ ગયો કેમ દૂત થયો, વાત કેહે મુને માંડીજી;
તે કન્યા કેમ ખોલી તુજ સાથે, લગ્ન મનની છાંડીજી.
પંખી કેહે સાંભળીએ સ્વામી, કન્યા વર્ણન વિવેકજી;
શેષ છેક ન પામે સ્તવતાં, શું કહું જિઠ્ઠા એકજી.
કુંદનપુર તે કુંદન કેરું, જોતાં મોહ ઉપજવેજી;
વૈકુંઠ તાંહાં આણ્યું પ્રસ્થાને, અમરાપુરીને લગવેજી.
ચાહારે વર્ણુ ધર્મને પાળે, જે પોતાનાં કર્મજી;
સુખનિવૃત્ત નિરભે પ્રજાને, આણુ ભીમકની ધર્મજી.
આનંદ ઓચ્છવ ને હરિસેવા, ધેરધેર વાજીત્ર વાજેજી;

વાસવ વિષ્ણુ વિરંચી ઈછે, વાસ સુખને કાળેલ.
 વિદ્યા મુકાવી નિશાચરની, તે શીખ્યા દિશાચરુ કામલ;
 જીવમ કપાટ વિન્નેગ પુરમાં, જીવ્યાં રહે અષ્ટ ભમલ.
 કર્મ સાગ પારધીએ કીધાં, શુભિકાએ મહી લજ્જલ.
 ઉચ્ચાટ એક અધર્મને વર્તે, સકંપ એક ધ્વજલ.
 ભુવન ભવ્ય ભૂપ ભીમકનાં, ભુવન ત્રણ વત્રેકલ;
 ધરની વાડી પરમ મનોહર, મધ્યે અવાસ એકલ.
 સપ્ત ભોમ તે વ્યોમ સમાને, ફરતી પારી જાળીલ;
 દશ સહસ્ર નારી આયુધધરી, કરે કન્યાની રમેવાળીલ.
 ચંદન ચંપક ચારોળી ને,^૧ વટ વાજો વેલડીલ;
 ફલ્ગુસી ફેફળી ને શ્રીફળી, આંખા સાખ સેલડીલ.
 ખીલી કોઠી દ્રાખ ડાડમી, નારંગી ને નેત્રલ;
 અખોડ અજુર ને લવંગલતા, બહુ ખારેકનાં ખેત્રલ.
 શીતળ જળાશય કમળ કેતકી, કુસુમ પૂરણ કુંજલ;
 મળીઆગર મોગરા માલતી, ખટપટ ગુંજગુંજલ.
 વેલ વાળી એખરો કળી, શીતળ વાય સમીરલ;
 વચણ પંખી રચણ બોલે, ડોલે રાજ ગીરલ.
 સાગ સીસમ ને સરધુઆ, સાદડીઆ તાલ તમાલલ;
 કરેણુ કામ બાબચી બદ્રિકા, જનવંત્રી જયફલલ.
 વાડ વાટિકા વંક વોલામણી, કેળ વંન ખીજેરીલ;
 ખેલડીએ સાહેલડી વળગી, હીડે ગુણવંત ગોરીલ.
 તે વનમાંહે હું ગયો ને, હવે તે હર્ષ પૂર્ણલ;
 વૃક્ષ જીવમાં પેશી બેઠો, ગોપવીને ચર્ણલ.
 દાસી સર્વ થઈ નિદ્રાવશ, ઇંદુ આઠ્યો માથેલ;
 દમયંતીએ દૂત આરંભ્યો, માધવી સખીને સાથેલ.

૧ 'ને' ને બદલે 'વણસડો,' 'વરસોળી' કેટલીક પ્રતોમાં છે.

तेणे सभे में तभो वर्ष्या, श्यामाये धरीआ श्रवणु७;
जिडी पाणी अटायणीये आची, जेती नेत्रे तीक्ष्णु७.

(हाग.)

भाग्य णण भूप तमतळुं, वश वैदर्भी हवी वणी;
वेवीसाग मेळ्युं हूतत्व इळ्युं, न शके तेहेतुं मन यणी.
काळ निमंत्रणु आवशे, करे तत्पर जन;
ये वाततो निश्रे आणुजे, साणी श्रीभगवान.
आनंद नग पाभ्यो धळुं, स्वप्न सरभुं भासे;
विश्वास मन होतो नथी, वेहेवा कडीपेर थारो.

(उथलो.)

थारो संबंध भीमकसुतानो, ये आश्रज सर्वथा रे;
केहे लट प्रेमानंद कहुं, दभयंतीनी कथारे.

कडवुं १६ मुं.

(राग-जोडी लेहेकणी.)

(दभयंती कांछ भांही थर्छ ल्यारे तेनी भा तेने जेवा गध.
ये मुलाकातमां वातय्यीत थर्छ तेपरथी भा येती के हवे दीकरीने
लभ करवानी छ्छा थर्छे).

वयन सुणीने सभळ्यां राणी, पुत्री थर्छ पणुनारी;
भामनीये कळुं भीमकने पुत्री, कांढां लगी राभरो कुंआरी.
वाहाळुं वायने दुभवा आवे, जे छवे आवारकी;
कोहोने भायेगे काणथी उगरे, परणुवी करे पारकी.
दीकरी माणुस मोटी थर्छ ल्यारे, पीहेर नव सोहाये;
स्वयंवर करीने परणुवो, नंढां येनी छ्छाये.
राये पुत्र तेजव्या पोताना, कळुं येहेनने परणुवो;
देश देशना जे राज, हूत मोकली तेजवो.

अन धन तृणु सामथ्री, मंडपने रयावो;
धवण भंगण गीत नईरी, अपछरा नयावो.
स्वयंवरनी सामथ्री भांडी, मोटा मण्या राजन;
नणने तेडंवा बीमके भोड्यो, सुदेव नामे प्रधान.

(उथयो.)

प्रधान नैषध भोड्यो नारदे, कीधुं छतुं विष्णुपुरे;
दमयंतीये पत्र पाड्यो, वांय्नी नणे दीधां निशाणुरे.

३३वुं १७ मुं.

(राग-सारंग, याव दुंडी.)

आवी सुदेवे आधो कागण, त्दद्या यांपी वांये नण;
स्वस्तश्री नैषधपुर गाम, पुण्यवंत ने पुण्यश्लोक नाम.
छे कालावाडानी कुंडातरी, लप्पीतंग दमयंती किंडरी;
आंहां आवी गया अगपत, डेहे ते वारता मानजे सत.
में तमने समरभुं गात्र, आ स्वयंवर ते निमित्त मात्र;
मीनूनीरनी करणे प्रीत, माहारा सरभुं करणे यित्त.
वांय्यो कागण ने हरण्यो नण, तत्पर कीधुं जननुं दण;
अति शीघ्रे सांयरे राय, शुक्रने मणी सवच्छी गाय.
कारंग कारंगनीने साथ, साहामां उतर्यां दक्षिणु हाथ;
नण पोडोतो विद्रला देश, तांहां मण्या मोडोटा नरेश.
योडोडेर सपीरनां धाम, वस्या राज्ण तेडलां गाम;
सागरमां नाव होये जेम, बीमकतुं नत्र दीसे तेम.
गजदण हयदण ने मानव, तेणे अन थयुं मोधुं दव;
रसकस साहामुं नव जेवाय, तृणु जण टांके तोणाय.^१

१ 'त्रांसे' (१८०६); 'कांटे' (१८२१).

રૂંક લોકની ચાલે અરજના, માગ્યાં મૂલ આપે ગરજના;
 ભીમક લે સર્વનો તપાસ, જે જોઈએ તે ફેરવે દાસ.
 નગર ભરાયું ખચખચી, રાયે મંડપરચના રચી;
 હીંડોળા બાંધ્યા ધારણે, કદળીસ્તંભ રોપ્યા પ્યારણિ.
 ચિત્રામણ ચિતરિયાં ભીત, નાના પ્રકારની કરી રીત;
 મંડપ લીંપ્યો કનકની ગાર, સાહામા સાહામી આસનની હાર.
 જેહેને જાંહાં ખેડાનો ઠામ, તાંહાં રાજનાં લખિયાં નામ;
 એ કથા એટલેથી રહી, એક નવી વારતા થઈ.
 નારદને કલહની ટેવ, ગયા સ્વર્ગ જાંહાં ખેડા દેવ;
 પૂજ્યા અરચ્યા પ્રીત અપાર, તવ ઇંદ્ર પૂછે સમાચાર.
 કહો ઋષિ પૃથ્વીની પેર, કો પુરુષ ન આવે અમારે ઘેર;
 પૃથ્વીમાં પડતી સાધુની કાયે, તે આવતા સ્વર્ગ માંહે.
 અમરાવતીનો સુનો ઘાટ, જમપુરની વેહેછે વાટ;
 જમપુર ભરાઈ વશ્યું, આહાં કો નાવે તે કારણ કશું.
 કેહે નારદ સાંભળીએ સત્ય, હવડાં મનીશ જાંયે અવગલ્ય.
 દમચંતી દમચંતી કરતા મરે, તે સર્વ જમપુરી સાંચરે;
 જેણે દમચંતી દીઠી નથી, જીવતા મુઆ તે સર્વથી.
 સાં સ્વયંવર મંડાયો આજ, મળ્યા છે પૃથ્વીના રાજ;
 શું અપ્સરાનાં વોહોછો વના, દમચંતીની દાસી દેવાંગના.
 વિદર્ભદેશ ને કુંદનપૂર, જાઓ જોવા શું ખેડા સૂર;
 કહી નારદ થયા અંતરધાન, છાના દેવ થયા સાવધાન.
 સંભારી રૂપ મનમાં પૂલતા, ચાહારે દેવને લાગી લૂલતા;
 ઇંદ્ર અગ્નિ વરુણ ને જંમ, ઊઠી ચાલ્યા જે જ્યમ લમ.

(ઉચ્ચે.)

તેમ ચાલ્યા દેવતા, ધરી જીજવાં રૂપ રે;
 વિદર્ભ ગયા મનભંગ થયા, દેખી નળતું રૂપ રે.

કડવું ૧૮ મું.

(રાગ-સારંગ, ચાલ મોટી.)•

નળને જ્ઞેવાં ઇંદ્ર રહ્યા છે, એટલે આવ્યા જંમણ;
 અગ્નિ વરણ પૂકેથી આવ્યા, પૂછે માહોમાહે ક્યંમણ.
 અન્યોઅન્યે ચોરી કરતા, બોલ્યા યુજવાં કામણ;
 ચાહારે દેવ માહોમાહે છેતરયા, લે પરણ્યાનું નામણ.
 અગ્નિ કેહે શું અધર્મ બોલવું, સર્વ દમયંતીના લોભીણ;
 પણ મનના મનોરથ રાખો મનમાં, નળ આગળ કાંતિ ન શોભીણ.
 પછે તાળી દેઈ હસ્યા માહોમાહે, કપટ કીધું લાગણ;
 સ્વયંવરમાં ચાહારે જઈ જોઈએ, કોહોનું ભળશે લાગ્યણ.
 વરણ ભણે વૈદર્ભી વચ્ચાની, મૂકા મનની આશાણ;
 પરણશે નળ આપણે કુજોતી, છેદાશે અધરસું નાસાણ.
 અગ્નિ કેહે હો વાસવ રાજ, મૂકા હૈયાનો હર્ષણ;
 દમયંતીને તમો ન પામો, જે તપો શત વર્ષણ.
 જદપી મનસા નળની મૂકા, આપણ ઉપર ધરેણ;
 ગુણ વોહોણી જે હોય દમયંતી તો, અન્ના આપણે વરેણ.
 લક્ષણ વોહોણી દમયંતી, રૂપ યૌવન ઉત્તમતણ;
 ગોળ મુકાને ખાળને ખાચે, નોહે ચતુર પશુવતણ.
 બેલુ પ્રકારે એહેને ન વરવી, માટે પાછાં ફરવુંણ;
 માણસ વરે ને દેવ ફરે એથી, આપે ભલું મરવુંણ.
 શક કેહે નળરાજને, જમરાજ લો જમલોકણ;
 આફણીએ આપણને વરસે, થશે હંસનું કીધું ફેકણ.
 વરણ ભણે એ શી લીલતા, વણ ખૂટે મરે ક્યંમણ;
 એમ ચાલવું હોય તો લેઈ દમયંતીને, એમ કેહેવા લાગા જંમણ.
 અગ્નિ કેહે ભલું શ્રમ કીજે, કદાપી થાય સાચુંણ;

દમયંતી ભણી હૂત થંને જાય, નળને જૈને જાયુંજી.
 પછે નળ પાસે આવ્યા સ્વર્ગવાસી, વેશ વિપ્રનો ધારીજી;
 ત્રિપુંડ્ર તાણ્યાં પુસ્તક કરમાં, ગ્રહી સુંદર ઝરીજી.
 નળે નિર્ભંગ બ્રાહ્મણુ દીક્ષા, આદર દીધાં માનજી;
 આસન આપી પૂજા કીધી, પછે પૂછે રાગનજી.
 કામકાજ અમસરખું કહીએ, હરિ મોહોટા છે કરનારજી;
 વિપ્ર કેહે અમો આવ્યા છૌં, તુંને જાણી ગુણબંડારજી.
 નળ કેહે જે માગો તે આપું, માનજો અવસ્થમેવજી;
 વચન લેઈ વિપ્રવેશ મુકીને, થયા પ્રત્યક્ષ દેવજી.
 વજ્રપાશ જ્વાળા ગ્રહી, જમે ગ્રહો જમદંડજી;
 જળહાન મંદીર થઇ રહ્યાં, જાણે ઉદયા માર્તંડજી.
 ચક્રીત રાગ થૈ રહ્યો, કરતો દંડ પ્રણામજી;
 નળ વિના કો દેખે નહીરે, દેવરૂપનાં ધામજી.

(ઉત્થલો)

રૂપધામ તે દેવતા, વિનતી નળરાયને કરે રે;
 તું હૂત થઈ જા કન્યાને જો, દમયંતી અમને વરે રે.

કડવું ૧૯ મું.

(રાગ-ખેહાગડો, ચાલ ટુંકી.)

દેવ કેહે હો રાગ મિત્ર, પુણ્યસ્સોક પરમ પવિત્ર;
 કૃપા કરી કન્યા કને જાઓ, વેવીસાળીઆ અમારા થાઓ.
 ભાગ્ય હોશે તેહેને વરશે, જેહેનાં કર્મનું પાનકું ફરશે;
 નળ કેહે રક્ષક બળીઆ હોય, મુને પેસવા નવ દે કોય;
 દેવ કેહે જાઓ જોગીને વેખે, દમયંતી વિના કો નવ દેખે.
 આહારે કરે નળને સણુસારા, એ ગુણુ અદકા જોલજો માહારા;

એહેવું સાંભળી ચાહ્યો નગરાય, સારે દેવને વિભાસણુ થાય.
 રૂપવંત નળનેરે જ્ઞેશે, કન્યાનું મન સઘે મોહોશે;
 વાત કેહે નહીં આપણી વરણી, વેવીસાળીઓં એસશે પરણી.
 દૃષ્ટે દૃષ્ટ જ્યારે મળે, ગુણુ આપણા નવ સાંભળે;
 નળને લેવરાવ્યો જ્ઞેગીનો વેપ, શીખવ્યો તામસ કરજે તેપ.
 રૂપ પાલકીને નળ પળીયો, દેવે અનુચર એક મોકલીયો;
 હૂતને દેખે નહીં નગરાય, આગળ પાછળ બંન્ધો જાય.
 પેદા ધરમાં પાધરા દોર, કો નવ દેખે દિવસના ચોર;
 જ્યાં દમયંતીનું અંતઃપૂર, ત્યાં આવ્યો નગરાય શૂર.
 દીડી દેવકન્યા જેવી દાસ, જે રમતી રાણીને પાસ;
 કો કામ કરતી હેઠલે માળે, કો વસ્ત્ર બાંધે ઘડી વાળે.
 રેહે આપઆપણે સાજે, હાર ગુંથતી કન્યા કાજે;
 એમ જ્ઞેયો હેઠલો માળ, પછે ખીજે ચડ્યો ભૂપાળ.
 ત્યાં દારીનું ણુથ જ્ઞેયું, પછે ચડ્યો જ્યાં ત્રીભાયું;
 વસેછે દમયંતી નારી, સહસ્ત્ર દાસી સેવા કરનારી.
 કેટલી ગાન કરે સ્વર જીણા, કો નાચે વજ્રડે વીણા;
 વાતે રીજવતી ચતુર સુજાણુ, કેટલી કરતી કન્યાનું વિખાણુ.
 એકાંત ત્યાં છે ઓરડી, હીંડોજો હીર દોરડી;
 હરિવદની ખેડી હીંચે, દાસી માથામાં મોગરેલ સીંચે.
 કિંકરી પાસે માથું ગુંથાવે, કેહે સંથો રખે વાંકો આવે.
 ભીંત માહે જડીઆ ખાપ, વણુ ધરે દીસે છે આપ;
 આગળ દમયંતી પાછળ દાસી, સાહામાં પ્રતિગિંબ રહ્યાં પ્રકાશી.
 મુને પરણુત મનની રૂચે, અંત્રાઈ થયા દેવ આવી વચે;
 ભડું ભાવી પદારથ થયો, નજે વિવેક મનમાં બ્રહ્મો.

(ઉથલો)

બ્રહ્મો વિવેક શોકને તજી, જ્ઞાન તે લદ્યે ધરે રે;

સાચ પાતાનું પાળવા, દેવનું માગું કરે રે.

કડવું ૨૦ મું.

(રાગ-સામેરી.)

ઝેડી દમયંતી શીશ ગુંથાવા, સ્વયંવરને સાંતરી થાવા;
સાલામી ભીતમાં જડી છે આપ, વણુ ધરે દીસે છે આપ.

(ઢાળ)

આપ દીસે વણુ ધરે, પ્રતિબિંબ જોતી દૃષ્ટ;
દાસી ને દમયંતી ઝેઠાં, નળ આવી રહ્યો છે પૃષ્ઠ.
પ્રતિબિંબ પડ્યું દર્પણમાં, પ્રેમદાએ દીકો પૂર્વે;
ગર્ભ ખુણે નાહારી તેડી દાસી, શું બેશી રહી છે મૂખં.
માઘવી વળતું વદે બાઈ, શામાટે નાહારી ગયાં;
મેં કો ન દીઠું તમે દેખી, આવકું શું વિરમે થયાં.
ઘેહેલી તાહારી મીટ મસ્તકમાં, મેં દર્પણુ રાખ્યું દૃષ્ટિમાં;
સ્વરૂપ દીઠું દિવ્ય નળતું, ન મળે બીજો સૃષ્ટિમાં.
વેશ છે વૈરાગનો જ્વલો, નાટક કોએક લાબ્યો;
શકે તો એ પ્રાણુજીવન, નળરાય નિશ્ચે આબ્યો.
સાહેલી કેહે પ્રીછો તમે, કાંઈ દીઠું છે જે ઝંખના;
નળ આવીને કેમ શકે બ્યાં, ના આવે પ્રાણી પંખના.
કામની કેહે તે પ્રીછીઈ, તું દાસી માણુસનો અવતાર;
ન માને તો આવ કોતક, દેખાડું બીજવાર.
પુનરપિ ઝેઠાં પૂઠ પૂકે, દર્પણુમાં મીટ જોડ;
સ્વરૂપ નળનું દેખાડ્યું, જેની કાંતિ કામની કોડ.
દાસી રાણી થયાં ઝેઠાં, ઝગકારે ઝગકી વીજળી;
દમયંતી કેહે દાસીને કાં, માહારી વાત કેહેવી મળી.
પછે સ્તુતિ માડી સ્યામાએ, અંતરપટ આડો ધરી;

દેવ સ્વરૂપ થાઓ દેખતા, સારે નળે દેહ પ્રગટ કરી.
 આપી આસન કરી પૂજન, પછે પૂજે ક્રિકરી;
 કહો દેવપુરૂપ કાંઠાંથી આવ્યા, વેશ જોગીનો ધરી.
 નળ કહેલું તું નીચ માણસ, કેમ વહું હું વૈખરી;
 દમયંતી પુછે તો જોતું, નહીંતર જાકી પાછો ફરી,
 દમયંતી કહે દેવ જઘપી, પણ થઇ આવ્યા સંન્યાસી;
 કપટરૂપને કન્યા કેમ પૂજે, માટે પૂજે દાસી.

(ઉત્થલો)

દાસી સંન્યાસી જોગ છે, કેવળ નોહે અતીત રે;
 વચન સુણીને નળ મન હરખ્યો, હરી લીધું ચીત રે;

કડવું ૨૧ મું.

(રાગ-મારૂ, તાલ ટુંકી.)

(નળ કહે હું ધણાં રૂપ ધરી શકુંછું. આ વખત દેવનું માગું કરવા આવ્યો છું તેથી જોગીને વેશે છું. ચક્રમાંથી નીકળી વાત કરો. તમારું મોટું ભાગ્ય કે દેવ પરણવાને ઈચ્છેછે. એ સાંભળી દમયંતી પરદાની બહાર આવી જાભી. સારે નળે કહ્યું એસો ને વાત કહું તે લક્ષ દર્શને સાંભળો તથા તમારે પૂછવું હોય તે પૂછો.)
 કન્યા કહે કોહો જે કહેવું, મુને ઘટે છે ઉભાં રેહેવું;
 પર પુરૂષ જોઈ કેમ જોસું, જાણે નળ તોએ કહેશે કશું.
 વારૂ થયું જે તમે મળીયા, શું નૈપધ નાથે મોકલીયા;
 વળી કોહોને કાલાવ્યું જેહ, સાંભળવા ઈચ્છું છું તેહ.
 વળતા જોહ્યા વીરસેનસુત, નો હું નળ દેવનો દૂત.
 નળ નળ મુખ શું જાખે, તજ સુધા વિપ કાં આખે;
 તજ સ્વજન શત્રુને કેમ મળીએ, મુકી ચંદન કાં વળગે બાવળીએ.
 તજ રત્ન કોડી કે આણે, તજ મદગળ મહીષ પલાણે;

તજ ઘેનુ અજ કો આંધે, તજ સાલ કુસકા રાંધે.
 માટે હું છોં તારો વગીયો, દેવ તેજપુંજ નળ આગીયો;
 ઘેલી નળ માનવ શા લેખે, અમરને તું જીવેખે.
 વાસવ વન્હી ને વરૂણરાય, જમ આદે વચ્ચાની ઇચ્છાય;
 મોકલ્યો છોં મળીને ચાહારે, તો હું આવ્યો છોં માનવી દારે.
 તું ત્રિભોવનપતિને ભજ, નળ અદ્ય જીવને તજ;
 માગ અમરાવતીનો વાસ, અમર ઇજીને નળ ધાસ.
 સુર પરણે તુંને નહીં મર્ત, નળ વરે દુખનું નહીં નિવર્ત;
 મનુપને વિન્નેગ પીડે, આયુષ ઉતાવળું હીંડે.
 મનુપને ઘડીયે શત ઘાત. પીડે જ્વર શીત સનેપાત;
 માનવ ભચ્ચો મળમૂત, ઘેલી ને સાથે શું ધરસૂત.
 ગંગાજળ તજ કૂપનું અણાવે. તજ કીર કો કાગ ભણાવે.
 દેવ સુખ સમૂહના દાતા, નવ ઓસરે અમૃત પાતા.
 ઇંદ્ર મંદિર હીંડોળે હીંચ, તુંથી દેવાંગનાવંદ નીચ;
 પી સુધા ભોગની વારણી, થા ત્રૈલોકપતીની તારણી.
 થઇશ અમર સુધાને પીતાં, પરણુ ઇંદ્રને જગ જતાં;
 છાસટ સહસ્ર રંભા આદે, થઇશ તૃપ વાસવ સંગ સ્વાદે.
 ઇંદ્રાણીને છે તાહારી ખીક, રખે દમયંતી થાતી અધીક.
 પરણી ઇંદ્ર સાચવ આ તક, જ્નેની કલપવૃક્ષ પારિગ્નતક.
 રથ ઐરાવતનું સુખ લેરે, વર વાસવને હા કેહેરે;
 ઠરી શણુગાર સર્વોગે, ઘટે રેહેવું ઇંદ્ર અરધાંગે.
 વર વન્હીને હો આળી, નહીં સમે આવે વાળી વાળી;
 સર્વ દેવતાનું એ વદન, અમિરૂપ તે કોટી મદન.
 વળી વરવા ઇચ્છે છે જમ, તેહેને ના કેહેવાશે ક્યમ;
 છે વરૂણને ઇચ્છા ઘણી, રહ લાગીછે તમતણી.
 મુકો બાળ અવસ્થાની ટેવ, ઠરી માગું ન મોકલે દેવ;
 હંસ મિથ્યા ઠરી ગયો લવ, રૂપ હીણુ છે નળ માનવ.

(७थश्लो)

नण मानव कुम्भ काया, नण निभ्रंछयो नणे रे;
पोते पोतानुं आप निभ्रंछयुं, ते देवतानो हूत सांभणे रे.

कडवुं २२ मुं.

(राग-राभञ्जी.)

नणने निंदो प्रेमदा दाधीछ, हूतत्व न सीधुं विष्टी न वाधीछ;
जे दुःखदाधी गुणुवंत गोरीछ, वन्दी विन्नेगनो मुकयो संभारीछ.

(ढाण)

निंदा डीधी नणतणी छे, विन्नेग वन्दी प्रथंभ;
डोमण कदणी कुडाजना, धाय भमे भाळ कथम.^१
विरलिणी धणी वित्रे थळने, पडी पृथवी मांहे;
साहेवी यांपे त्हे ने, मुजे वहे त्राहे त्राहे.
आश्वासना करती किंकारी, वणी स्यामाने सान;
हूत प्रत्ये केहे कन्या, शुं कइं सुरराजन.
अप्राप्ति अमने अमरनी ने, अल्प मानव काय;
जळ डोहो तमो देवने जे, जे कारज अमथी न थाय.
उत्कृष्ट अमर निदृष्ट नण में, तमथी जणयुं आज;
पणु नैपधपतिने पिंड सोंध्यो, अन्यतलुं नव काज.
अकण अज ने अनंगअरि जे, वरवा आवे त्रणु;
तोहे पणु मुकुं नहीं यित्त, जोहोतुं नणने अर्णु.
वीरसेनसुतनो हूत लंस में, दीधी तेने आश;
ना कहुं तो लाजे जनुनी, जनमां होजे हास.^२

१ ' धा सेहेवासे डेम ' (१८२१). २ (१७५५); ' ज-
नकनो होजे नाश ' (१८०६-१११०-१८२१).

તમો પધારયા હૃત થઈને, દેવતું કરવા હેતુ;
 શકે તો નળ વિધિને આવ્યા, સુરસું કરી સંકેત.
 જ્યારય ખોલોર્ જોગી, ભોગી છે ભૂપાગ;
 મનમાં છે તેવા દેખુંઝૈ, હંસે નાંખી મોહજાગ.
 સંન્યાસી કેહે સુંદરી કોણુ, માત્ર નૈવધપલ્ય:
 દેવ વિના નોહે મનુષ્યને, અગોપ આત્માની ગલ્ય.^૧
 બુધ્યહીણુ યાગા દેખીયે છે, માનવ ઉપર મોહ;
 સ્વર્ગ સદન મૂકીને કાં,^૨ ઈચ્છે નળ ઘર ખોહ.
 તું નહીં વરે તો દેવ ચાહારે, કરશે બળાહાર;
 કલ્પવૃક્ષ તુંને તાણી લેશે, જે જન્યશે સુર લગાર.
 દમયંતી કેહે દેહ પાહું, જળમાં કહું જળસાધ;
 વરુણ વસે છે નીરમાં તુને, સદ્ય જશો સાહી.
 પાવક પ્રગટી કાષ્ટ સીંચી, માહે કહું ઝંપાપાત;
 વન્હી વરવા રહો ખેશી, વાર વેવાની વાત.
 કંડપાશ કહું કે વિપ પીહું, જેમ તેમ પાહું કાય;
 તો અવગતે જમલોક પામે, સદ્ય વરે જમરાય.
 અનશમન વ્રતે તપ કહું, મરું ગુફામાં પેશી;
 તે પુન્યે તું સ્વર્ગ પામશે, ઇંદ્ર રહોછે ખેશી.

(ઉચ્ચો)

ખેશી રહો છે સુરપતી, તું મુએ ન છુટશે ગેહેલીરે;
 અંતે અમર વરે ખરા માટે, પરણુ પ્રેમદા પેહેલી રે.

કડવું ૨૩ મું.

(રાગ-દેશાખની, ચાલ ટુંકી*).

હૃત કેહે સાંભળ સુંદરી, અમર ન મૂકે પરણે ખરી;

૧ ' અગોચરની ગલ્ય ' (૧૮૦૬). ૨ ' સ્વર્ગ સ-
 દન વાસ મૂકી ' (કેટલીક પ્રત). * ' રાગગોડી ' (બા. ૦, ૧૮૨૧)

તવ કન્યા કહે જોગી જન, તમારું નળના જોવું રે વદન.
 જોવું હંસે રૂપ વર્ણવ્યું, તેવું તમારું દર્શન હવું;
 નોહું નળ દેવનો દાસ, નારી કહે ન આવે વિશ્વાસ.
 બ્રહ્મા કરે કોટી ઉપાય, નળ જોહેવો અન્ય નહીં નીરમાય;
 જો સતવાદી હો તો સતને વદો, તાતના સમ જો મિથ્યા વદો.
 સાંભળી નળને આવ્યું હાસ્ય, દેખી દમયંતી ગઈ પ્રભુપાસ;
 શીઠ નાહાસોછો અહરા પરા, પ્રીછ્યા સ્વામી તમે ખરા.
 તોએ નળ સતથી નવ ચજો, તે સર્વ દેવનો દૂત સાંભજો;
 ધશી દમયંતી ગઈ પ્રભુપાસ, નળ અંતરધાન હવો આકાશ.
 જ્યારે મીટામીટજ ટળી, સારે ભીમકતનયા ધરણી ટળી;
 મૂળ સ્વામીની લેછે રે સદા, મળીજતાં વાંધી આપદા.
 દાસી પ્રતિબોધે છે સખળ, આઈ તમને વરશે નળ;
 વદે વ્રહ્મસ્વ હો ધર્મરાય, નળ પેહેલો દૂત શીઘ્રે જાય.
 વદે સેવક ઇંદ્રને નમી, શે અર્થે રહ્યાછો ટમટમી;
 નળનું કાંઈએ ન લાગું કહેણુ; ન છૂટે હંસે જાણ્યું પ્રેમ રહેણુ.
 કામિની કુંદન નળ હીરો સાર, જડનારો હંસ સોવણુકાર;
 નજો દૂતવ મન મૂકી કચ્ચું, પણ કન્યાયે શ્રવણે નવ ધચ્ચું.
 જમ્ ગતે કરિ બળીયો માફત, તેમ સત્યે વીરસેનનો સૂત;
 નળને સત્યે મેઘ વૃષ્ટિ કરે, નળને સત્યે ધરા શેષ ધરે.
 નળ નોહું તો મેરૂ નિશ્ચે ડગે, ધર્મ રહ્યો છે નળરાય લગે;
 તમે ન પરણો તે કરમનો વાંક, બાકી નજો વાળ્યો આડો આંક.
 એહેવે સમે રાય આવ્યા તહીં, અથઈતિ વારતા સહુ કહી;
 સ્વામી માહારું કહ્યું મન ન ધરે, બીજો મોકલો જોનું કહ્યું કરે.
 માહારે વિષે લીનતા તો હવી, બીજી ન ગમે વારતા નવી;
 સારે દેવતા કરે વિચાર, ફરી જતાં હસે સંસાર.
 આપણો શ્રમ કેમ જાએવથા, તે માટે વરવી સરવથા;

જો કન્યાને ગમ્યો નળ ભૂપ, તો આપણુ કીજે નળનાં રૂપ.
 દેવ કેહે સુણો નૈપધરાય, અમો ધરું તમારી કાય;
 નળ કેહેરે કાં નહીં સ્વામ, મેં આવવું તમારે કામ.
 પંચ નળ રહીએ એક હાર, ભાગ્ય હશે તેને વરશે ના૧;
 માનવને કયાંથી સુરની સંગત. દેવ ચારની પામું પંગત.
 ખોલખંધ કીધો નળદેવ, કાલે એમ કરવું અવશ્યમેવ;
 એ કયા રહી ધર્મ એટલે, હવે કન્યાની કોણુ થઇ વલે.
 ગઈ દમયંતી જાંહાં છે માત, સ્વયંવરની કીધી વાત;
 લાડ વચન કન્યાનાં ગમે, ધરમાં ભીમક આવ્યા તેણે સમે.
 પુત્રીને શીર મૂક્યો ભૂજ, કાલે વરને વરજે તુંજ;
 જંખના તુંને છે જોહતણી, તે આવ્યો છે નૈપધણી.
 પુત્રી મનમાં પ્રસંન થઈ, પોતાને અંત:પુર ગઈ;
 રાય ભીમક સભામાં આવ્યા, શત પડાદારને તેડાવ્યા.
 આગન્યા દીધી વૈદર્ભરાય, જાઓ વજાડો પડો સેન્યામાંહે;
 આવજો સભામાં રાજ કુમાર, કાલ કન્યા આરોપશે હાર.
 પ્રાણીમાત્ર આવજો સજ થઈ, જાઓ પડો વજાડો એમ કહી.
 જોણે શિખીર^૨ ઉતર્યા રાય ઘણા, ત્યાં સેવક ફરે ભીમકતણા.
 ઠામઠામ પડા વાજતા, ક્ષત્રી શણુગારે સાજતા;
 મળસ્નાન કરે ને અંગ ઉલટ, ફરી ફરી ખાંધે મુગટ.
 રાતમાં શીખે ચાતુરી ચાલ, રખે વીસરી જતા કાલ;
 આખી રાત થયા સાંતરા, ઢળી ઢળી પડે છે ઉજ્જગરાં.

(ઉચલો)

ઉજ્જગરા આખી રાતના, શણુગાર સજતાં થયું વાહાણું રે;
 સ્વયંવરમાં ભૂપતી મળીયા, કવી કેહે શું વખાણું રે.

૧ (૧૭૫૫); ' પડીધ ' (૧૮૦૬).

૨ ' સ્થાનક ' (૧૭૫૫).

કડવું ૨૪ મું.

(રાગ-સૌરઠી.)

વૈશંપાયન કહે રાજન, સાંભળ સ્વયંવરનું વર્ણન;
 પડો વાળ્યો સુણ્યો સર્વ રાતે, ઉઠ્યા ઉન્નમ યાતે પ્રભાતે.
 શીઘ્રે જઘ્યે વચ્ચાની તકે, તેડાં મોકલ્યાં ભાધ્યો ભીમકે;
 નોહે અતિકાળ કીધાનું કામ, માડવે નવ મળશે ખેસવાનો દામ.
 ભીડ ભરાઈ ગામ લાગળથી, રંક જ્યે રાષ આગળથી;
 મેજે સૂકન સાહામા તેડે, સૂકન વદે ને રથ ખેડે.
 કરે તિરસ્કાર સેવકપર રીસ, પડે મુગટ ઉઘાડાં શીશ;
 જ્યે અસ્વાર બહુ અલખેલા, હય હીંડે જાણે જળના^૧ રેલા.
 ભરાયે રથ માહોમાહે અટકે, ત્રાડે હસ્તી ઘોડા ભડકે;
 અસ્વાર પડે છે નીસરી, તે મજે કહીંએ નવ દૂરી.
 વાહન પડધાનો^૨ ચાલ્યો છબ, ચરણુ રેણુએ છાયો અબ્ર;
 થઈ રહ્યું છે અંધારું ઘોર, પડી રહ્યો છે શાહોરા શાહોર.
 ખોલે હુંદુભીના બહુ ડંક, અકળામણુનો વળ્યો અંક;
 સર્ધને દમયંતીનું ધ્યાન, પ્રાણીમાત્ર વિરહી રાજન.
 સ્વયંવર જોવા કારણે, પ્રજા મળી મંડપ ખારણે;
 દારે ઉભા છે જ્યેષ્ઠિકાદાર, તેડે જેને જેહેવો અધિકાર.
 ડાહ્યા થઈ મંડપમાં પેશે, નામ વાંચે ને આસને ખેશે;
 એક મંત્રિ સેવક ખવાસ, ત્રણ ત્રણ સેવક રાયને પાસ.
 કોણુ ૩૫^૩ મંડપની રચના, વર્ણવી શકે શું એક રસના;
 કદળીરથંભ રોખા દારે, માજ્યાં આસન હારે હારે.
 જસગીત અંદીજન ખોલે, નહીં રાજ કો એને તોલે;^૪

૧ ' રણુના રેલા ' (કેટલીકપ્રત). ૨ ' પડધા પાળાનો ' (ખા૦-૧૮૨૧). ૩ ' રીત ' (ખા૦-૧૮૨૧). ૪ ' ઉન્નમત્ત તે હસ્તી ડોલે ' (ખા૦).

નાનાવિધ ચિત્ર ચિતરીયાં, જાણે દેવવૃંદ ઉતરીયાં.
 ઉડે અખીલ ગુલાલના છંટા, વાળે ઢોલ ને ધૂધર ઘંટા;
 સભા માહે ખેડા ખહામુની, લાગી શાસ્ત્ર વેદની ધુની.
 જતી જોગી ખેડા પાવંત, રાયના ભાટ જાણે ભાવંત;
 રાયને છત્ર આમર ઢળે, મુગટ મણી જળહળે.
 અગર ધૂપ ત્યાં ઉવેખે, વાજિત્ર નાદ થાય અલેખે;
 નટુઆ કરેછે નર્ત, ફરે પૂદડી કાહાડે સર્ત.
 ખોલે ધુધરી ફેરા રણુકા, ગરવે નાચે ઘેલી ગુણુકા;
 પગ પાનીએ શોભે ધરા, વાળે કંકણુ ને ધૂધરા.
 ગીત ગાએ કોકીલસ્વરા, અનંગ વધારે અપહરા;
 જાણે મંડપ નગરી અમરા, નાચે નારી નરચિતહરા.
 ભીમક ભૂપને દેછે માન, આવી રહ્યા સરવ રાગન;
 ગાનારી ગાએ ગીત ગાથા, યાંધ્યાં તોરણુ દેવાય હાથા.
 વસ્ત્ર કેસરમાંહે ઝકઝોળ, ખેડા આસને આરોગે તંબોળ;
 વર થઈ ખેડા પ્રાણી માત્ર, સમાં કસ્યાં છે વરવાં જે ગાત્ર.
 શરીર ક્ષુદ્ર કાષ્ટનાં ખોડ, તેને દમયંતી પરણ્યાનું કોડ.
 આળક યૌવન ને વૃદ્ધા, તેને દમયંતી પરણ્યાની શ્રદ્ધા.
 કો તો મોટા ધરના કુંચર, કો કેહે આઘ અમાઈ ધર;
 આશા અભિમાને ભસ્યા નર, વાંકા મુગટને મુક્યાં પર.
 ધરડા થયા નાહાના વર, વતાં કરાવતાં ભાગા છર.
 તન મન કન્યાને અરપણુ, આગળથી નહીં ઠાળે દરપણુ.
 કેટલા કરે તલકની રેપ, કેટલા કરે માંહોમાંહે દ્રેપ;
 કેટલા કરે પૂછાપૂછ, હું કેહેવો કહી મરડે મૂછ.
 જેનાં મુખમાંહે નહીં દંત, તેને પરણુવાનું ચંત;
 કેવળ વૃદ્ધ ને ડાચાં ગયાં મળી, તે ખેડા કુંપાવી પળી.
 જેશીની પ્રણીપત્ય કરી, દેખાડે હાથ ને જનમોતરી;

જે દમયંતી મૂને પરણે, તો જ્ઞેશી હું લાગું ચરણે.
જ્ઞેનાં ખેશી ગયાં ગળસ્થળ, મુખમાં રાખ્યાં બખ્ખે કૌશલ્ય;
એમ ઉંચા કરી ગલોહા, ઘેલા જૂએ કાચમાં મોઢાં.
પૂરણ આશ્મએ સર્વ કોપ, પણ કન્યા નળની વાટ જ્ઞેય;

(ઉચલો)

વાટ જુએ છે નળતણી, દાસીને કહે છે સતીરે;
હું મંડપમાં પછે આવું, પ્રથમ આવે નૈપધપતી રે. ?

કડવું ૨૫ મું.

(રાગ-રામત્રી.)

મંડપમાંહે ભૂપતી મળીયાજી, અભિમાને ભસ્મા રૂપ બુદ્ધ બળીયાજી;
તેડો કન્યાને ભીમક ઓચરેજી, વૈદર્ભી શણુગાર ધરેજી.

(-ઢાળ)

શણુગાર સજ્જતી સુંદરી તે, શોભતી શ્રીકાર;
નળ નથી આવ્યો મંડપે તે, માટે લગાડે વાર.
કૃષ્ણાગર મદન વાસવર્ધન, મહીલા કરે મરજન;
બહુ નાર આવે વધાવે, વરસે મુક્તાપરજન.
શુભવચન સુશકુન વદે, ઉદયો હર્ષ અનંત;
ભેરી નાદ થાયે ને ગીત ગાયે, બહુ કિંકરી નાચંત.
માન પૂરણ માનુની, મહીપત મોહવા કાજ;
સ્વયંવરના સુભટ જીતવા, ધરે શ્યામા સાજ.
પ્રેમ પાશ લીધો પ્રેમદા, નાંખવા મંડપ ક્ષેત્ર;
ભુકુટી ધનુષ આકરશીઈ ને, બાણ બંધો નેત્ર.

૧ 'હું સ્વયંવરમાંહે તો આવું, જ્ઞે' (૧૭૫૫).

તારૂણીને તેડાં મોકલે, રાય ભીમક વારોવાર;
 કુંવરી બાહુર નીસરો, કરમાં ગ્રહીને હાર.
 વાન્નિત્ર વાળે ધોષ ગાળે, થાય કુસુમની વૃષ્ટ;
 રાજા માત્ર જીએ બારણે, કેમ મળે દૃષ્ટદૃષ્ટ.
 ઓ કન્યા આવી ઓ કન્યા આવી, ધોષ એહેવો થાય;
 શર શબ્દ વાળે ગાન થાએ, વાંકા વળી જીએ રાય. ?

(ઉચ્ચો)

જીએ રાજા ફરી ફરી, કેહેવું હશે કન્યાનું રૂપ રે;
 એહેવે સમે દેવ ચાર સાથે, આવીયો નળ ભૂપરે.

કડવું ૨૬ મું.

(રાગ-માર.)

વાગી સ્વયંવરમાં હાક, ઓ નળ આવ્યોરે;
 ભાંગા ભૂપ સર્વના તાક, ઓ નળ આવ્યોરે.
 બાણે ઉદયો નૈપધમાણ, તે નળ આવ્યોરે;
 અરત થયા સહુ તારા સમાન, ઓ નળ આવ્યોરે.
 ઝળકે ઝળહળ જ્ઞેત, તે નળ આવ્યોરે;
 મુગટ પર ચળકે વિદ્યોત, ઓ નળ આવ્યોરે.
 જ્ઞેત રવિની પેર કુંડળ લેહેક, તે નળ આવ્યોરે;
 અરગજ અંગે એહેક, ઓ નળ આવ્યોરે.
 શોભે વદન પુનેમનો ચંદ્ર, તે નળ આવ્યોરે;
 કમળ નયન પ્રેમના કંદ, ઓ નળ આવ્યોરે.

૧ 'હોય;' શબ્દ બાણુના ધા વાગા આઘા, વાંકા વળી વળી
 જ્ઞેય, (બા૦); શરશબ્દ થાએ અગનન થાએ આઘા વાંકા વળી
 વળી જ્ઞેય' (૧૭૫૫).

જાણે નાસા કીરની ચંચ, તે નળ આવ્યોરે;
કાચે ન દેખે સરખા પંચ, ઓ નળ આવ્યોરે.
કંઠે ગજમુક્તાનો હાર, તે નળ આવ્યોરે;
કર કુંજર શુંડાકાર, ઓ નળ આવ્યોરે.

૯૬૬ નાભી કમળ શોભાળ, તે નળ આવ્યોરે;
કટીએ જીવ્યો કુંજર કાળ, ઓ નળ આવ્યોરે.
ચાલતો શારદુલની ગલ, તે નળ આવ્યોરે;
નીરાશ થયા નરપલ, ઓ નળ આવ્યોરે.

એ તો દમચંતીનો પ્રાણ, તે નળ આવ્યોરે;
હવે એ પરણે નીરવાણ, ઓ નળ આવ્યોરે.

કન્યાને થયું તવ જાણ, ઓ નળ આવ્યોરે;
જેનું હંસે કીધું વીખાણ, તે નળ આવ્યોરે.
તેજે તો તપે જાણે ભાણ, ઓ નળ આવ્યોરે;
શીતળતાએ સોમ સમાન, તે નળ આવ્યોરે.
ગતે કરીને જ્યો વાય, ઓ નળ આવ્યોરે;
મહિમાએ શંકર રાય, તે નળ આવ્યોરે.

મન સ્થિરતાએ જેમ મેર, ઓ નળ આવ્યોરે;
જાણે ધને ધીજે કુબેર, તે નળ આવ્યોરે.

સતવાદી શિખિર સમાન, ઓ નળ આવ્યોરે;
ઐશ્વર્યે નિર્ઘૂષ રાખન, તે નળ આવ્યોરે.

એ તો જુદે જાણે ઇંદ્ર, ઓ નળ આવ્યોરે;
લાગી જેહેવો હરિશ્ચંદ્ર, ઓ નળ આવ્યોરે.
દમચંતી ધણું હરખે, ઓ નળ આવ્યોરે;
રખે વાર લાગે મન કૂર્કે, ઓ નળ આવ્યોરે.
એક આસને બેઠી નાર, ઓ નળ આવ્યોરે;
દાસી હુંચલી ચાલે ચાર, ઓ નળ આવ્યોરે.

શોભે સુંદર અતિ સકુમાર, ઓ નળ આવ્યોરે;
જઈ પોહોંતાં મંડપ દ્વાર, ઓ નળ આવ્યોરે.

(ઉથલો.)

બાહરે પધાસ્યાં પ્રેમદા, ચતુરા હંચલે ચાર રે;
નળ બેઠો સિંગાસણ ચતુરા, ચિંતતી તેણી વાર રે.

કડવું ૨૭ મું.

(ઉથલો.)

અનેકને ઊવેખતી, આધી ચાલી નાર રે;
ગઘ એક નળ જાણી કરી, દીઠી પંચનળની હાર રે.

(કડવું ૨૮ મું.)

(રાગ-સારંગ, ચાલ ટુંકી.)

મન ઈચ્છા નૈપથ રાયતણી, કન્યા ગઘ પંચનળ જાણી;
જુએ તો ઉભા છે નળ પંચ, કન્યા કેહે આ ખોટા સંચ.
હંસતું કહ્યું અવરથા ગયું, નળનાથતું વરવું રહ્યું;
એક નળ સાંભળીયો ધરા, આ કપટી કો આવ્યા ખરા.
પાંચે નળ એટાને કરે, લેવા માળ કંઠ આગળ ધરે;
સારે દમચંતી થઈ ગાભરી, દીઠું વિપરીત ને પાછી ફરી.
આવી જાંહાં પિતા ભીમક, અરે તાત જુઓ કૌતક;
હું એક નળને આરોપું હાર, દેખી પંચને પડયો વિચાર.
ભીમક કેહે આશ્રજ હોય, તું વિણ પંચ ન દેખે કાય;
શકે દેવતા તાંહાં નીરધાર, થઈ આવ્યા નળને આકાર.
એ પરીક્ષા નિમેષ નહીં ચક્ષ, વીરજ વસ્ત્ર ઉભા અંત્રીક્ષ;
વાત સાંભળી ભીમકતણી, કન્યા આવી પંચનળ જાણી.
પિતાએ મારગ દેખાડ્યો, નારીએ નળ શોધી કાઢાડ્યો;

દમયંતી જન્મ વરવાને જાગે, ધરી ઇંદ્ર નળ આગળ થાગે.
એક એકને અળગા કરે, લેવા હાર કંડ આગળ ધરે;
નહીં આવે સંચ ફરી, ત્યારે દમયંતી થઈ ગત્તરી.

ઇંદ્રે મનમાં શાપ્યો હુતારાંત, વાંદરના જેવું થયું વદન;
અમિત્રે જાણ્યું એ ઇંદ્રનું કાજ, રીંછમુખ થાજે મહારાજ.
વરુણે શાપ મનમાં હે દીધો, જમને માંજરમુખો કીધો;
ધર્મે અંતર ઇચ્છ્યું એહેવું, વરુણનું મુખ થાજે શ્વાનના જેવું.

રીંછ વાનર શ્વાન માંજર, કન્યા કેહે વર રૂપ ચાર;
ઇંદ્રરાય વાણી એમ ભણે, વાધાવેધ^૧ માંડ્યો આપણે.
જન્મ કેહે કાં હસાવો લોક, શાપ કીધા માંહોમાંહે ફેક;
દમયંતી વિચારે વળી, સમાન શોભે પંચનળી.

કોહોને વરીયે કોહોને ઉવેખીયે, વરમાળ કોહોને આરોપીયે;
જેવાને મળ્યા રાજકુમાર, તે એક નળ દેખે નિરધાર.

બુધ્યમાન નારી છે ઘણું, માન મુકાવે દેવતાતણું;
ચાહારોને પૂછે કરી પ્રણામ, તમારા તાતનાં શાં શાં નામ.

લોભવિષે નહીં ગણ્યો પાપ, વીરસેન પાંચેનો આપ;
કન્યા વળતી કરને ઘસે, સખી સામું જોઈ જોઈ હસે.
સખી કેહે શું ઘેલાં યયાં, શું કપટરૂપને વળગી રહ્યાં;
ખીજ પુરુષ છે રૂપનાં ધામ, સાંભળો દેશ દેશનાં નામ.

દેશ સકળ નરેશનાં નામ, દારી કેહે વર્ણવી ગુણુગ્રામ;
તોહો કન્યાને ન ગમ્યા કોય, ફરી ફરી પાંચે નળને જોય.

હું હું નળ પાંચે ઓચરે, પણ કન્યા કોહોને નવ વરે;
નારદજી અંત્રિક્ષ આવીયા, ઇંદ્રાણી આદે તેડી લાવીયા.

૧ (૧૭૫૫); 'રાધાવિરોધ' (૧૮૨૧); 'વિરોધા વિ-
રોધ,' (આ૦); 'આધાવેધ માંડી' (એક પ્રત); 'આરાવેધ
માંડી' (૧૮૦૬).

ચાહારે દેવની ચાહારે નાર, ગગને દીડી ભરતાર;
 લજ્જા પામ્યા લોભી ગણું. એ કારજ તે નારદતણું.
 કન્યાએ દીડી દેવાંગના, અમર જ્વલ્ણીને માડી વંદના;
 અમો અરૂપ જીવ કરૂપ, તમો ભારે લોભના ભૂષ.
 અમો જન્મ જરાથી? ત્રાસીએ, પૂજનીક તમને ઉપાસીએ;
 તમો અમને ભીમક રાજન, હું તમને પુત્રી સમાન.
 એમ કહીને ભરીયાં ચક્ષ, લાજ્યા દેવ થયા પ્રત્યક્ષ;
 ઇંદ્ર વરુણ વન્દી જમરાય, શોભે મંડપે જય જય થાય.
 નળને થયા ત્રુષ્ટમાન, દેવ કેહે ભાગો વરદાન;
 બળએ વર આપે સુરરાજ, નળનું સહજે સરીયું કાજ.
 કમળ માળ આપી ઇંદ્રરાય, લક્ષ વર્ષે નહીં સુકાય;^૧
 અધમંત્ર આપ્યો રાજન, દિન એકે હીંડે શત જોજન.
 કેહે અમિ નવ દાઝે તુંય, નંદાં સમરે તાંદાં પ્રગટું હુંય;
 ધર્મ કેહે ભોગવે રાજ ભોગ, તાંદાં લગે પુરમધ્યે નહી રોગ.
 જે કરશે તારી કથાવાંછના, તેને નવ હોયે જમન્નચના;
 વરુણ ભણે સાંભળ નળરાય, સુકું વૃક્ષ નવપલ્લવ થાય.
 સમચું જળ ઉપજે તતકાળ, આડે વર પામ્યો ભૂપાળ;
 પછે દમયંતીને આપ્યો વર, અમૃતસ્નાવીયા થજ્જે તુજ કર.
 સર્વે સ્તુતિ કીધી દેવતણી, વિમાને બેશી ગયા સ્વર્ગભણી;
 દમયંતી હરખી તતકાળ, નળને કંઠે આરોપી માળ.
 સાધુ રાજ સર્વે બેશી રહ્યા, અદેખીયા જીડીને ગયા;
 વરકન્યા પરણ્યાં રીત કરી, ભક્ષકે પેહેરામણી ભધી કરી.
 લાહ ક્રોડ પોહોતાં કુંચરીતણાં, નળને વાનાં કીધાં ઘણાં;

૧ 'જરા મરણુથી' (૧૮૨૧; આ૦).

૨ 'કરમાય' (૧૮૨૧).

નળ દમયંતી બંધ્યો જન્ય, વોળાવી વળ્યો ભીમક રાય.*
 વાજતે ગાજતે નળ વળ્યો, એહેવે કળિયુગ સાહામો મળ્યો;
 વરવા વૈદર્ભી નારદે મોકલ્યો, આવે ઉતાવળો શ્વાંસે હળકૂળ્યો.
 એઠો મહીષ ઉંપર કળીકાળ, કુંઠે મનીશનાં શીશની માળ;
 ઠરમાં કાતું લોહશુંગાર, શિર સગડી ધીકે અંગાર.
 જૈ વરૂં દમયંતી રૂપનિધાન, જુએ તો મળી સાહામી જનન;
 કન્યાએ નળ જાણ્યો વરચો, કળી ક્રોધે પાછો ફર્યો.
 જો નજો પરણવા દીધો નહીં, આજથી લાગું પૂઠે થઈ;
 નળરાજ આવી પુરવિખે, કરે રાજ નારીસું સુખે.
 ભોગવે ભોગ નાનાવિધ પેર, સ્વર્ગતણું સુખ પામે ઘેર;
 પ્રભુપત્નીને વાધ્યો પ્રેમ, સાચવે બેહુ સત્ય ને નેમ.
 ચોહોવર્ણુ પાળે કુળધર્મ, ચાલે યજ્ઞદિકનાં કર્મ;
 તેણે કળીનું ચાલે નહીં, હીંડે છિદ્ર જોતો જહીં તહીં.
 નગર પૂઠે ફેરા બહુ ખાય, સંત આગળ પ્રવેશ ન થાય;
 સહસ્ર વર્ષ વહીને ગયાં, દમયંતીને બે બાળક થયાં.
 જુગમ બાળ સાથે પ્રસવ્યાં, પુત્રપુત્રી રૂપે અભિનવાં;
 નળ દમયંતી હરખે ઘણું, બાળક વડે શોભે આંગણું.
 એક દિવસે નળ ભૂપાળ, મગાવ્યું જળ થયો સંધ્યાકાળ;
 રહી પાહાની કોરડી ઘોતાં પાગ, કળી પાખ્યો પેહાનો લાગ.
 સંધ્યાવંદન કીધું રાજન, પ્રવેશ કળીનો થયો તે સ્થાન;^૧
 જાં સેજ્યા સૂતો ભૂપાળ, સર્વાંગે વ્યાધ્યો કળીકાળ.

* એ લીટી પછી 'હંસ કહે એ સાંભળ વીર, દૂત મો ર-
 મશો સાંભળ ધીર'; વળી 'મો કરશો સ્ત્રીનો વિશ્વાસ, એમ કહી
 ઉડ્યો આકાશ' એ બે લીટી ૧૮૨૧ ની તથા બા. પ્રતમાંજ છે.

૧ 'રાજન' ને 'નહીં સાન' (૧૮૦૬); 'રાજન' ને
 'નિ:સંન' (૧૭૫૫).

(ઉપલો.)

કળીકાળ વ્યાખ્યો રાયને, ભ્રષ્ટ થયો નૈપધધણી રે;
હવે વહરાડું પીત્રાધને કહી, ચાલ્યો પુષ્કર ભૂણી રે.

કડવું ૨૯ મું.

(રાગ—ઠહાલેરો.)

કળીગુગ દ્વાપર મળીને આઠ્યા, પુષ્કર કેરે પાસરે;
હસ્ત ધસે ને મસ્તક ધૂણે, મુખે મુકે નિશ્વાસરે. કળીગુગ૦
વેશ વિપ્રનો ધસ્યો અધર્મી, ને અન્યો મસ્તક ડોલેરે;
નૈપધપતિ બેઠો તપ કરવા, થઇ તૃણને તોલેરે. કળીગુગ૦
એક કુળમાં ઉદય અન્યોના, તું જોગી નળ રાણોરે;
તે ભોગ ભોગવે નાનાવિધના, તાહારે નહીં જળ દાણોરે. કળીગુગ૦
તારા પિતાસું અમારે મૈત્રી, તેમાટે હિત કીજે રે;
એમ કહી કર ગ્રહી ઉઠાડ્યો, આવ આલિંગન દીજેરે. કળીગુગ૦
બેટતાંમાં પિંડ પુષ્કરના મધ્યે, કીધો કળીયે પ્રવેશ રે;
તેડી ચાલ્યો નૈપધપુર ભણી, કરવા નળસું કલેશ રે. કળીગુગ૦
વાટે જતાં વારતા પરડી, ન મળવું નાંખો જ્ઞાંશા રે;
કળી કેહે તું છૂત રમજે, હું થાઉં બે પાશા રે. કળીગુગ૦
પ્રથમ પોણ કરજે વૃપભનું, દ્વાપર થાશે પોડી રે;
સરવસ હરાવી લેજે નળનું, એ વાત ગમતી ગોડીરે.^૧ કળીગુગ૦
જઘપી પુષ્કર પવિત્ર હુતો, રાજની અભિલેપારે;
ઉપજી અરિશ્યા નળરાય ઉપર, મળ્યા ગુગમ અદેખારે. કળીગુગ૦
વૃપભવ્વહન પાસા કરમાં, આઠ્યો રાજસભાયરે;
બાંધવ જાણી દયા મન આણી, નળ ઉડી બેઠો થાયરે. કળીગુગ૦

૧ (૧૭૫૫); 'વાહીલેજે' ને 'ઘાટે ગોડીરે' (૧૮૦૬);
'શ્દેમાંહે ગોડીરે' (૧૮૨૧); 'મનમાં ગોડીરે' (એકપ્રત).

ભલે પધાર્યા પુષ્કર ભાષ, જોગી વેશને છાંડારે;
 આ ધર રાજ તમારૂં વીરા, રાજની રીતી માંડારે.' કળીશુગ
 આસન આપી કરે પૂજન, પૂછે કુશળી ક્ષેમરે; *
 નળને કહે પ્તીજી વાતે ન રાયું, ઘૂત રમ્યાનો પ્રેમરે. કળીશુગ
 નળ કહે આંધવ ઘૂત ન રમીયે, એ અનરથનું મૂળરે;
 તું જોગેસ્વર કાં ઉપજાવે, ઉદર ચોળીને શૂળરે. કળીશુગ
 પુષ્કર કહે માહારે પાંચ મુદ્રાનો, પોદી જીતું કે હાંરે;
 એકી પાસે અળદ માહારો, એકી પાસે રાજ તાહારૂંરે. કળીશુગ
 કળીને સંગે પુણ્યસ્ત્રોકને, પાપતણી મન આવીરે;
 ઘૂત રમતું અપ્રમાણુ છે પણ, વાત આગળ ભાવીરે. કળીશુગ

(ઉત્થલો.)

ભાવી પદારથ ભૂપને, વેઠવું છે બહુ કષ્ટરે;
 ઘૂત રમવા બેઠો રાજ, કીધો કળીયે ભ્રષ્ટરે.

કડવું ૩૦ મું.

(રાગ-મેવાડો.)

નળરાજએ ઘૂત આરંભ્યું, સત્ય થયું સર્વ ક્ષોકજી;
 નગ્રમધ્યે વારતા જાણી, ત્રાહે ત્રાહે કરે લોકજી.
 દમયંતીયે નળને કાહાવ્યું, અળદ ભણી મા જોશોજી;
 એ વૃપભમાં વેરી છે કારમો,^૨ રાજ રમતાં ખોશોજી.
 ડાહ્યા લોક નગરના વારે, ઘણું વારે પરધાનજી;
 કળીશુગે બુદ્ધ ભ્રષ્ટજ કીધી, કહ્યું કોતું ન ધરે કાનજી.
 બેઠા આંધવ પોણુ પરહીને, બોલે પુષ્કર રાયજી;
 જે હારે તે રાજ મેહેલી, ત્રણ વરસ વન જામજી.*

૧ 'આ ધરઆર તમારૂં વીરા રીઘ સીધને માંડારે' (૧૮૨૧).

૨ 'વેરી સમોવડ છે' (૧૭૫૫).

ત્રણ વરસ ગુમજ રહેવું, વેશ અન્ય કો ધારીજી;
 કદાચિત પ્રીછ્યું પડે તો, વંન ભોગવે ફરીજી.
 મહિમા મોટો કળીજીગ કેરો, નળને ગમી તે વાતજી;
 નળ કેહેરે નાંખ પાસા, સારે વરશ્યો શોણીત વરસાતજી.
 હાહાકાર હવો પુરમધ્યે, વાયુ સામટો વાયજી;
 નાંખ્યા પાસા પુષ્કર જીલ્યો, સરવસ હારચો રાયજી.
 હારચો નળ ને પુષ્કર જીલ્યો, જે એકો સિંધાસંનજી;
 આણુ પોતાની વરતાવી પુરમાં, કેહે નળને જાઓ વંનજી.
 વનકુળ પેહેરી વંન વસો ને, કરો વનકુળ આહારજી;
 એક વસ્ત્ર રાખો શરીરે, આકી ઉતારો શણુગારજી.
 સર્વ તજી એક વસ્ત્ર રાખી, ઉઠ્યો નળ ભૂપાળજી;
 દમયંતીને ઠાહાવીયું તું, પીહેર જાજો આ કાળજી.^૧
 રૂઠન કરતી રાણી આવી, બાળક જાલ્યાં હાયજી;
 શીશ નામીને સ્વામીને કેહે, મુને તેડો સાથજી.
 સુખદુઃખની કહીયે વારતા, એખલાં નવ સોહાયજી;
 હું સેવાને આવું સહીરે, થાકો તો ચાંપું પાયજી.
 કંથ કેહે હો કામની, તું આવે મુજને જંજળજી;
 એ દુઃખ સગળાં વેઠીયે પણ, ટળવળી મરે બંને બાળજી.
 રોતી કેહેછે કામનીરે, જેમ છાયા દેહને વળગીજી;
 તેમ હું તમારી તારણીરે, કેમે ન થાઉં અળગીજી.

(ઉચ્ચે.)

બંને અળગી કરશો નાથજી તો, પ્રાણુ તજું તતકાળ રે;
 નળ કેહે આવો વંનવિષે તો, પીહેર વોળાવો બાળરે.

૧ 'તું તો જાજો પીહેર મોજરજી' (૧૭૫૫).

कडुं ३१ मुं.

(राग—मेवाडो.)

मोसाण भधारे रे, मोसाण पधारे—
 मोसाण पधारे आडुआरे, लाडवायां भे आण;
 नभायां थर्छ वरतज्जेरे, सेहेज्जे मामीनी गाण—मोसाण०
 त्दहया थांपे रे, राणी त्दहया थांपे,—
 त्दहया थांपे पेठने रे, अ छेलुं वेहेलुं लाड;
 लवे भणवां दोहेलांरे, भणीये तो प्रलुनो पाड—मोसाण०
 थयां मात वोहोलांरे, थयां मात वोहोलां,—
 मात वोहोलां थयां दामलां रे, नहीं डा इडो साथ;
 इअे राणी त्दहया क्शटेरे, कोणु भाथे इरवशे हाथ—मोसाण०
 मंदीरना गुरछरे, मंदीरना गुरछ;
 मंदीरना गुरछ सुदेवछरे, तमारे भोणे सोंपुं भे तंन;
 जर्छ केहेज्जे मारी मातनेरे, छवनी पेरे करणे नतंन—मोसा०
 पुत्री नमार्छरे, तमतलां पुत्री नमार्छ—
 पुत्री नमार्छ तमतलांरे, केहेज्जे वनभां पूरयो वास;
 जर्छ केहेज्जे भाडारा तातनेरे, अम जेगीनो वे तपास—मोसा०
 युंमन करतीरे, भावडी युंमन करती—
 युंमन करती भावडीरे, इरी इरी मुप्य जेय;
 डेपेथकां नव जितरे रे, अेम कडी दमयंती शैय—मोसाण०

(उथलो.)

शैये राणी अतिधलुं, वस सोंप्यां गुरुकरभांहेरे;०
 ऋषी साथे भे आणकां, वेणाव्यां नणरायरे.

કડવું ૩૨ મું.

(રાગ-વેરાડી.)

બાળકાં વોળાવ્યાં ઋષિ સંગાતે, દમયંતી કરે આકંદ;
 હાહાકાર હવો પુરમધ્યે, મળ્યાં સહીએરનાં વૃંદ.
 પડો વાગો પુષ્કર પાપીનો, નળને કો નવ રાખે;
 એક અંબળી જળ ન પામ્યાં, જે ભમ્યાં પુર આખે.
 દ્વાર અડકાવે નળને દેખી, જે પોતાના લોક;
 તરશી દમયંતી પાણી ન પામી, કંકે પડીઓ શોખ.
 એક રાત રહ્યાં નગરમાં, ચાલ્યાં બાહાણું વાતે;
 પુણ્યલોકની પૂઠજ લીધી, કળી થયો સંગાતે.
 જ્યાં વાવ સરોવર કુવા આવે, પાકાં ફળની વાડી;
 તે કળીબુગ આગળથી જઇને, સર્વ મેહેસે ઉઝડી.
 ફળ જળ ને પત્ર ન પામ્યાં, રાણી કરે આંસુપાત;
 વનમાં ફરતાં રહન કરતાં, વહી ગયા દિન સાત.
 અકેકું પટકૂળ પેહેચું, પ્રેમદા કોમળ કાયા દાઝે;
 પાય પંકજપત્ર જેહેવા, તીવ્ર કાંટા ભાંજે.
 એક માન સરોવર આગળ આવ્યું, તેમાં દીકું પાણી;
 ઘણા દિવસની તૃષા સમાવવા, પીધું રાય ને રાણી.
 વારંવાર પાણી પીયે ને, જેસે વળી હાંડે;
 નરનારી વારે તૃપત થયાં પણ, ક્ષુધા પાપણી પીડે.
 સ્વામી કેહે સાંસતા થઈએ, શ્યામા જેસ થઇને સ્વસ્થ;
 જે સરોવરમાં શોધી લાવું, જે જડે એક જે મચ્છ.
 થોડા જળમાં પેકો નળરાજ, દીમરનું આચરણ;
 સાધુરાયને શ્રમ કરતાં, મચ્છ જડીઆં ત્રણ.
 આણીને અળખાને આપ્યાં, વામા કેહે થયું વાર;

નળ કેહે આપણ બે પ્રાણીને, શું હોશે એટલા સાર.
 ભાર્યાના ભુજ મધ્યે સોંપી, ભૂપ ગયો ખીજી વરાં;
 કળીજીગ સર્પ થઈને ખીલાવે, મચ્છ નાસે અરાંપરાં.
 નળે શ્રમ કીધો ઘટી બે, મચ્છ ન ચઢીયાં હાથ;
 પેલાં ત્રણે મચ્છ વેચીને લીજે, વિચાર્યું મનસાથ.
 નળ આલ્યો નિરાશ થઈને, ત્રણ મીનમાં ચીત;
 એટલામાં દમયંતીજીને, થઈ આલ્યું વિપરીત.
 અમૃતસ્રવીયા કર અબળાના, સજીવ થયાં મચ્છ પળમાં;
 હાલ્યાં મહીલા મુકી દીધાં, ઉડીપડ્યાં જઈ જળમાં.
 ઘેલી સરખી મીનને કાળે, પાણીમાં વેવલાં વીણે;
 હવે સ્વામીને શો ઉત્તર આપીશ, રૂદન કરે સ્વર ઝીણે.
 વીહીસે મુખ દીડી વૈદરબી, નાથ આવતો નીરખે;
 ચોહોદશ ભાળે આંસુ ઢાળે, સ્વાતિબિંદુ શું વરખે.
 રોતી પલી પતિયે દીડી, ઘોળું મુખ થઈ દીન;
 કેહેરે પાપણી શકે મુજ પાખે, ભક્ષ કર્યાં તેં મીન.
 હું ક્ષુધાતુર ફરીને આલ્યો, રઝળ્યો પાણી માંહે;
 દોઢ દોઢ મચ્છ ભોજન કીજે, લાવ પાપણી કાંહે.
 વ્હદે ફાટતે બોલ્યાં રાણી, આંસુ પડે મોતી દાણા;
 ક્ષુધા પાપણીએ મચ્છ ભક્ષ્યાં મેં, ન રહેવાયું રાણા.
 નળ કેહે હંસે શીખામણ દીધી, વીદાય થયો આકાશ;
 એક ઘૂત ન રમીયે ખીજું ન કીજે, નારીનો વિશ્વાસ.
 બે વાનાં વાસ્યાં તે કીધાં, હાથે દુઃખ લીધું માગી;
 હું ભુખ્યો ને તેં મચ્છ ખાધાં, શું આગ પેટમાં લાગી.
 દમયંતી હાહા કરે, જાણે સમખાઉં સાને;
 સજીવન થયાં ઉડી ગયાં કહું, તો રાય નવ માને.

(ઉથલો.)

ન માને રાજ એ આશ્રજ મોટું, ઉડી ચાલ્યો નળરાયરે;
અણુતેડી રાણી દમયંતી, પતિની પૂઠે ધાયરે.

કડવું ૩૩ મું.

(રાગ-વેરાડી.)

આગળ નળ પૂઠે પ્રેમદા, સતીને અંતર આપદા;
નળ તિરસ્કાર હોડતાં કરે, તદ્દે કાટે અબળા આંખ ભરે.
ખાધાં મચ્છ હશે ગત ઘણી, તેા હોડેછેરે પાપણી;
પીરે પાણી ફરી ફરી, કાંજે મચ્છ ખાધાં પેટ ભરી.
જે મારગ આવ્યા આગળે, વિદાય કાધી નારી નજે;
તું નહીં નારી હું નહીં કંથ, આ તાહારા પીહરતો પંથ.
માહારો સંગ તુજને નહીં ગમે, પીહરમાં પેટ ભરીને જમે;
મુને નાથજી કરજે ક્ષમા, માહારે નથી પીહરની તમા.
ફેકટ કરો મુજપર રીસ, અણુગત આળ ચઢાવો શીશ;
દેવતાનું મુને વરદાન, તે કાં નવ જાણો રાગન.
હોતી વાત કામનીએ કહી, કળીને જોગે નળ માને નહીં;
આગળ પાછળ બંને જાય, કળીએ કાધી બગની કાય.
થોડી પાંખ ને માંસજ ધણું, ઉપર વસ્ત્ર નાંખું આપણું;
ઉફરાટી કરી સુંદરી, નળ ચાલ્યો દેહ નમ્ર કરી.
લાજ્યાં પંખી ને લાજ્યું વંન, લાજ્યો સુરજ મીઝ્યાં લોચન;
સ્વાદ ઇંદ્રિયે પીડ્યો મહારાજ, થયો નમ્ર લોપીને લાજ.
પીતાંબર ઝાલી ભૂપાળ, જેમ માછી ઝહી નાંખે જળ;
બગ નિકટ ગયો જવ રાય, તેમ તેમ કળી આઘેરો જાય.
ધાઈ વસ્ત્રનો નાંખ્યો પાશ, કળીજીગ ઉડ્યો આકાશ;

એક વસ્ત્ર પંખી ગયો લેઇ, નળ ખેડો કપાળે કર દેઇ.
 અરે દૈવ તેં એ શું કર્યું, વસ્ત્ર જતાં કાંઇ ન જિગર્યું;
 ગયું રાજ છત્ર મહિમા ધણો, ન રહ્યો અંગે સૂત્ર તાંતણો.
 વિહંગમ વસ્ત્ર ગયોરે હરી, દમયંતી મો જોશો ફરી;
 પાછે પાગે ગઈ સ્ત્રીજન, આપ્યું અર્ધું વસ્ત્ર સ્વામી ઢાંકો તન.
 એકેકો છેડો પેહેસ્યો ઉભે, તીરથ નાહે તેવાં શોભે;
 અંનવિના અડવડીયાં ખાય, સતને આધારે આલ્યાં જાય.
 મહાવનની આવી જંખજળ, તે સ્થાનકે થયો સંધ્યાકાળ;
 બંને ખેડાં દ્રુમને તળે, સુંડી પત્ર પાથર્યાં નળે.
 દુઃખની વાત કરી નવનવી, દમયંતી નિદ્રાવશ હતી;
 ક્ષુધા અંગોઅંગ રહી વશી, મુખ જાણે પૂનેમનો શશી.
 નળે સુતી દીઠી સુંદરી, નિશ્વાસ મુકયો એ નયણાં ભરી;
 કોણુ દિવસ આવ્યો શ્રીહરી, એ દુઃખે પ્રાણુ ન જાય નીસરી.
 વૈદરભી વસુધાવશ પડી, દુઃખ નોતું દીઠું એક ધડી;
 ધણે દોહલે વરી મેં એહ, રૂએ રાજ જોઈને દેહ.
 નખથી નિરખતાં જોયું મૂખ, ત્યારે મનમાં લાગ્યું દૂખ;
 શી સગાઈ પરતનયા તણી, દુષ્ટ દમયંતી એ પાપણી.
 શી પ્રીત છેહ દીધો જોણીયે, હું વિના મચ્છ ખાધાં એણીયે;
 મલીન મન એનું નિરધાર, કો સમે માહારો કરે આહાર.
 ન ઘટે એસું રહેવું મળી, રાયને ઉપજવે એમ કળી;
 તો સમે રૂઠેની રે દાઝ, મુકું વનમાં એકલી આજ.
 ખુદ્ધ ભ્રષ્ટ મન રાજતણું, કળીનો પ્રેરયો કોષે ધણું;
 મનમાંહે આશંકા ગણે, એક વસ્ત્ર પેહેસ્યું એ જણે.
 મધ્યે ચીર ફાડું બળ કરી, થાય શબ્દ જાગે સુંદરી;
 હોય છુરી તો છેહું પટકૂળ, કળી થયો કાંતું અનરથનું મૂળ.
 નળે લીધું છુરીકા શસ્ત્ર, તે વડે વચ્ચેથી વેહેસ્યું વસ્ત્ર;

କଟକା ଭେ ପଟକୁଣା କରୀ, ମୁଝି ନଞ ଆଲ୍ୟୋ ସୁଢ଼ରୀ.
 ଗଧୋ ଡଗଢାଂ ସାତଜ ଭରୀ, ପ୍ରିତ ଶ୍ୟାମାଣୀ ସାଂଭରୀ;
 ନଞ ବିମାସଞ୍ଚୁ ମନ କରେ, ଐକ୍ଷୀ ଐ ଛାଢ଼ିନେ ମରେ.
 ବରଚୋ ଛୁଁ ହେବତା ପରହରୀ, ବଞ୍ଚୀ ବନମାଂ ସାଥେ ନୀସୈରୀ;
 ତ୍ରିଲୋକମୋହନ ଐ ମାନୁଣୀ, କ୍ରମ ବେଦନା ସେହେଶେ ରାନଣୀ.
 ନ ଘଟେ ମୁଝି ଗ୍ନବୁଂ ସୁନେ, ନଞ ଆଲ୍ୟୋ ହମଧଂତୀ କନେ;
 ଶିଠୁଂ ମୁଞ୍ଚ ଅଂତର ପରଞ୍ଚ୍ୟୋ, ସଂଭାରି ମଞ୍ଚନ୍ତେ ପାଞ୍ଚୋ ବଞ୍ଚ୍ୟୋ.
 କଞ୍ଚୀ ତାଞ୍ଚୋ ବାଢ଼ ବନତଞ୍ଚୁଣୀ, ପ୍ରେମ ତାଞ୍ଚୋ ହମଧଂତୀ ଭଞ୍ଚୁଣୀ;
 ବିଚ୍ୟାରେ ବିଚ୍ୟାରନିଧିମାଂ ପଢ଼ଚୋ, ଆବାଗମନ ଛାଞ୍ଚୋଲେ ଅଛୁଢ଼ଚୋ.
 ସାତ ବାର ଆଲ୍ୟୋ ଝୁରୀ ଝୁରୀ, ତଞ୍ଚ ନ ଗଞ୍ଚେ ସାଧୁ ସୁଢ଼ରୀ;
 ଘଞ୍ଚ ପ୍ରଘଞ୍ଚ କଞ୍ଚୀନୁଂ ଥୟୁଂ, ପ୍ରେମଘଂଧନ ଟୁଢ଼ିନେ ଗୟୁଂ.
 ସର୍ପ କଂଚୁକିନେ ତଞ୍ଚେ ଞ୍ଚେମ, ମଂ ହମଧଂତୀ ତଞ୍ଚୁଣୀ ତେମ;
 ପୃକ୍ଷ ପତ୍ରନେ ଞ୍ଚେମ ପରହରେ, ପୁନରପି ତେ ଅଂଗୀ ନବ କରେ.
 ଞ୍ଚେବୁଂ ହୋଧ ପମନନୁଂ ଅଂନ, ତେବୀ ମାଢ଼ାରେ ଐ ଶ୍ଚୀଞ୍ଚନ;
 ଛୋ ବେଞ୍ଚା ସୁନେ ମାରେ ନେଟ, ଛୁଂପେ ବାଢ଼ାଲୁଂ ଐହେବୁଂ ପେଟ.
 ଐହେବୁଂ କଢ଼ିନେ ମୁଝି ହୋଟ, ଉବାଢ଼େ ହୋଢ଼ଚୋ ସାସୋଟ;
 ଶାଂ ଲଗେ ଧାଧୋ ଭୃପାଞ୍ଚ, ରହୋ ଞ୍ଚାଂ ଥଧୋ ପ୍ରାତଃକାଞ୍ଚ.

(ଉଥଲୋ.)

କାଞ୍ଚ ଉଢ଼େ ଅରୁଞ୍ଚୁ ତଞ୍ଚୋ, ଶାଂ ଲଗେ ଧାଧୋ ଧୀଶରେ;
 ଗଞ୍ଚ୍ୟୋ ଟଢ଼େ ଥୟୁଂ ହୁଞ୍ଚ ଉଢ଼େ, ଞ୍ଚାରେ ଶିଢ଼ୋ ଶିଶରେ.

କଢ଼ବୁଂ ୩୪ ଗୁଂ.

(ରାଗ-ରାମଞ୍ଚୀ, ଦେଶୀ ଶେହେକଞ୍ଚୁଣୀ.)

ନଞ ଗଞ୍ଚ ନଧଞ୍ଚୋ ଭରେ ନେ, କରେ ବିବିଧ ବିଳାପ;
 ଚ୍ୟାକ୍ରୁଞ୍ଚ ଅଂଗ ପୋତା ତଞ୍ଚୁଂ, ଅବନୀ ପଞ୍ଚାଢ଼େ ଆପ.

વૈદર્ભી વામા રંક રામા, એકલડી વનમધ્ય;
 ભય ધરશે ને ફાટી મરશે, જીવ્યાની વળી અવધ્ય.
 નહીં મળે ફરી કોકીલાસ્વરી, શે ઉપન્યો વિખવાદ;
 મનગમયંતી ખોલ દમયંતી, નળે માંડ્યો સાદ.
 વિશ્વમોહિની સૃષ્ટિદોહિની, સુંદરી સુગ્મણુ;
 વિરહિણી વલ્લભ દર્શન દુલ્લભ, ખોલ પિયુના પ્રાણુ.
 વંન ફરતો રુદન કરતો, જ્નેતો આવ્યાની વાટ;
 કૃળીયે ચર્ણુ ધર્ણુનાં ભુશ્યાં, વંન કીધું નિરવાટ.
 વડાગે ભૂપાળ વળગ્યો, તે રૂએ રૂદયા ફાટે;
 મોહ ધારણુ કર્મ કારણુ, કેહે ભૂજ દેઈ લેલાટે.
 રાય વિલપે ધણું કલપે, સંભારે સુખ સ્નેહ;
 કપ્પુધ આવી મન ભાવી, અન્યા અદ્ય દીધો છેહ.
 અજગર વાધ વરૂ નાગ છે, દારણુ વનની હદ્ય;
 કરાડ કોતર સહીંના સ્વર, શ્યામા ફાટી મરશે સદ્ય.
 દોહલે પામી ગજગામી, દેવ ગયા નિરમૂખ;
 સ્વયંવર સાથ સાંભળી વાત, સર્વ પામશે સૂખ.
 કોણુ નેત્ર લુહે રાય રૂએ એક, શબ્દ સાંભળ્યો ગાઠ;
 જ્ને પ્રેમ મુકાવે હો નળ રાગ્ન, બગતાને બાહેર કાઠ.
 સાંભળી વાણી જાણી રાણી, બેઠોછે રોયે સ્વર;
 હરખે ભરાયો શબ્દે ધાયો, વીરસેન કુંચર.
 પાડે બરાડા બળે દવાડા, તરફડે મોહોટો વ્યાળ;
 કેહે દયાસિંધુ દીનઅંધુ, કાઠ નળ ભૂપાળ.
 વન્હી વરદાન ગયો સુગ્મણુ, નાગે કીધો નમસ્કાર;
 આપ પ્રાણુદાન હો કરુણાવાન, કાંઈ હુંએ કરીશ ઉપકાર.
 વિપત્તી ન ખીધો નાગ લીધો, જ્નેજન દેહ પ્રમાણુ;
 સ્કંધ ચહડાવી મુક્યો બાહેર, શાતા પામ્યો પ્રાણુ.

પુણ્યશ્લોક સાચા વિપ્રવાચા, મળ્યો વૈદર્ભીકાંત;
પૂછે નળ દીધો સખળ મુને, કેહે માડી વૃત્તાંત.

(ઉચ્ચો.)

વૃત્તાંત કેહે બાઈ કોણુ છે, પામ્યો બહુ પરિતાપ રે;
સર્પ કેહે રાય સાંભળો મુને, હવો ઋષિનો શાપ રે.

કડ્યું ૩૫ મું.

(રાગ-દેશાખ, ચાલ ટુંકી.)

બોલ્યો નાગ કરી પ્રણામ, રાય માહારં કરકોટક નામ;
હું પ્રાચિન કર્મે પામ્યો સંતાપ, સમ ઋષિયે દીધો શાપ.
વિમાન જાતું હતું સ્વર્ગ ભણી, અજ્ઞાનતા જાગી મુજ તણી;
શૂતકારી ફણા નાંખી જવાળ, દાધા સમ ઋષિ ચહડ્યો કાળ.
પતિત તે નાંખી વિખની લેહેર, બળ દવમાં અવની ઉપેર;
બહુકાળ લગે વાસે વન્હીમાંહે, ભોગવ દુઃખ છવ નહીં જાયે.
મેં જાણ્યું શાપ ટળે નહીં ખરો, મુને શાપનો અનુચ્છ કરો;
વન્હી વેલા દોહેલી ઘણું, કહ્યું દરશણુ થાશે નળતણું.
પુણ્યશ્લોક બાહેર કાહાડશે, તે તુંને શાંતતા પમાડશે;
તે દિવસનો વન દાઝું છોં અહીં, સાત સહસ્ર વરસ ગયાં વહી.
તે તમો આજ દુઃખ ટાળીયું, પુણ્યશ્લોકપણું પાળીયું;
માહારી દેહને અતિ સુખ થયું, ઋષિ વચનનું ફળ લખ્યું.
એહેવું કહીને સર્પજ ધસ્યો, કરકોટક નળને કંઠે ડસ્યો;
લાગી વિખજવાળ દાધો ભૂપ, કાળી કાયા થયું કુખડું રૂપ.
કાજળપે શ્યામતા વિશેષ, વાંકું મુખ પંચવર્ણા કેશ;
છતે દાંતે ડાચાં ગયાં મળી, નીસરી ખુંધ કટી એવડ વળી.
નળ કેહે ધન કદુકુમાર, ધણો રડો કરયો ઉપકાર;

તુંને મેં આપ્યું પ્રાણદાન, તે હુંને કીધો સાહી સમાન.
 નાગ કહે રખે દુઃખ ધરો, જોતાં એ ઉપકાર છે ખરો;
 ગુપ્ત રહેવું સંવત્સર ત્રણ, કો નવ ઝાળખે એહેવું વર્ણ.
 ત્રણ વસ્ત્ર આપુંછઉં ભૂપ, પરિધાન થશે મુળગું રૂપ;
 તે જોયાં પેહેરી પરીક્ષા કરી, તતક્ષણ કાંતિ ભૂપની ધરી.
 હરખ્યો નળ થયું દિવ્ય કામ, નાગે બાહુક ધરયું નામ;
 ભૂપાળ વ્યાળ થયા વીદાય, ગયો અયોધ્યા નૈપથ રાય.
 દેખી માણસ નાહાસે અહરાંપરાં, ધાયે બાહુક પૂઠે છોકરાં;
 જે જે મારગ મહીપતી પળે, તાંહાં માણસ જોવાને મળે.
 હસે લોક રૂપે લીહ વાળી, પૂઠે છોકરાં પાડે તાળી;
 રાજસભામાં રાજ ગયો, પ્રતિહારસાથ ખશીને રહ્યો.
 હશી સભા હશ્યો ઋતુપર્ણ, વિધિયે આ કાંહાં નિરમ્યું વર્ણ;
 હારે કાળજ ને જંબુકળ, જાણે રૂપે ખીજો નળ.
 કોહો કોણ છો સ્વરૂપના ધામ, કેમ આવવું પરચું શું કામ;
 નળ કહે માહારૂં બાહુક નામ, આવ્યો ઉદર ભરવા કામ.
 અશ્વમંત્ર જાણું રાજન, એક દિવસે ખેડું શત જોજન;
 કહે ઋતુપર્ણ મોટું કારણ, આ રૂપ ને વિદ્યા અસાધારણ.
 નળ ઇન્દ્રવિના કો જાણે નહીં, મંત્રપ્રાપ્તિ તુંને ક્યાંથી થઈ;
 મંત્રપાઠ કરતા નળરાય. હું નળનો સેવક શીખ્યો વિદાય.
 નૈપથનાથ તે વનમાં ગયો, તે દુઃખે હું આહાવો થયો;
 આવ્યો છઉં રહેવા તમકને, અન્નવસ્ત્ર આપજો મને.
 નહીં કંઈ હું નીચું કામ, નહીં ધરાયું સેવક નામ;
 રાયજી તમને નહીં નમું, સ્વયંપાક કરીને જમું.
 રાજ કહે રહો જેમ તેમ, વિદ્યાવાન જવા દેઉં કેમ;
 હયદાસપતિનો અધિકાર, સેવક માત્ર કરે નમસ્કાર.
 જઘપી માન પામે ધણું, પણ કહેવાયે દાસત્વપણું;

અશ્વપતી મહારાજ થયો, હયશાળામાં વાસો રહ્યો.

(પોતાની સ્ત્રીથી વિલોગ થયાનું દુઃખ: રોજ સૂતી વેળા સં-
ભારે. એ સાંભળી પાડોશીઓ વિસ્મય પામે અને કહે.)

બાળ બીહામણો આવી વશ્યો, કદરજને વિલોગ કર્યો;
તે સ્ત્રીયે સુકૃત શું શું કર્યું, જોણે આ સ્વરૂપને વશ્યું;
વાર થયું જે વીપત પડી, આ ભૂતથી છુટી આપડી.

(ઉચ્ચો.)

આપડી છૂટી લોક કહે રહ્યો, નળરાયને રીજવીરે;
વૃહદશ્વ કહે યુધિષ્ઠિરને, દમયંતીની શી ગત હવીરે.

કડવું ૩૬ મું.

(દોહરા.)

સ્ત્રમ આલ્યું નારને, મુકી જાય છે નાય;
જગી ઉઠી અચાનકે, ટ્રેહેવા પ્રભુનો હાથ.
વૈદર્ભી થઈ ગાભરી, વળી જુએ ચોહોપાસ;
અમ અબળાનાં લદ્દે કારમાં, બીહીઝાં તમારે હાસ.
જોયું વંત ફરી ફરી, સમ દેઈ કીધા સાદ;
પછી રૂએ બહુવિધ કરી, પામી અતિ વિષાદ.

(રાગ-મારની દેશી.)

અમો અબળા માણસ બીજે, નવ કીજે હાસરે, હો નળરાય;
કેમ ધીરજ ધરું હું નારી, તમારી દાસરે, હો નળરાય.
રાત્ર અંધારી તો માહારી, વલે કોણુ થાશે રે, હો નળં
તમ ચર્ણુ કેરી આણુ, પ્રાણુ મુજ જાશે રે, હો નળં
આંહાંતો બોલે સાવજ, નાગ, વાધ ને વરે, હો નળં

બોલો બોલો વાહોછો કચમ, સમ હું તો મરુંરે, હો નળ૦
 હાંહાંજી જાઓછો હાડ, રાડ થશે ફાંસુરે, હો નળ૦
 અગોપ રહ્યા ન આવે દયા, દેખી આંખડીએ આંસુરે, હો નળ૦
 તમારાં પગલાં નવ પેખું કંથ, પંથ કેમ લહુંરે, હો નળ૦
 નિશા અંધારી ભયાનક, સ્થાનક કેમ રહુંરે, હો નળ૦
 નૈષધ દેશની રાણી, તાણી અતીસેં રાય રે, હો નળ૦
 પ્રભુજી અંગ અવેવ, માહારા તાહારા જ્ઞેયરે, હો નળ૦
 ઘેલી સરખી આલે, વાહાલે ત્રચોડીરે, હો નળ૦
 માડયું વલવલવું જ્ઞેવું, રોવું મુકયું છોડી રે, હો નળ૦
 વલવલતી વૈદરભી વાટે, અંગ ઉચાટે ભરીરે, હો નળ૦
 કારણુ સ્વામી શુંય, હુંય પરહરીરે, હો નળ૦
 વાહાલા નવ દીને છેહ, નેહ વિચારોરે, હો નળ૦
 કર્મે વાળ્યો આડો આંક, વાંક શો માહારોરે, હો નળ૦

(ઉચલો.)

શો અપરાધ માહારો સ્વામી, દારુણુ વનમાં મુકી ગયારે;
 અલ્પ બ્રાંતે હું તજી, અંતર ન ઉપજી દ્યારે.

કડવું ૩૭ મું.

(રાગ-રામઝી, દેશી ગળગળી.)

વૈદરભી વનમાં વલવલે, અંધારીરે રાત;
 ભામની ભય પામે ઘણું, એકલડીરે જાત-વૈદરભી૦
 રસનાયે નામજ નળતણું, મુખ જપતીરે જાય;
 શુદ્ધ નથી શરીરની, ભાંજે કંટક પાય-વૈદરભી૦

રોઈ રોઈ રાંતી આંખડી, ભરે આંસુ નીર;
 નયણે ધારા બેગે ઝરે, વેહે અંગ રુધીર-વૈ૦
 હીંડતાં તે આખડે, પગમાં વાગે ઠેસ;
 ચાલંતી ઉભી રેહે, ભરાયે કાંટે કેશ-વૈ૦
 અંગે ઉઝરડા પડયા ધણા, વેહે શોણિત ધાર;
 હો નળ હો નળ બોલતી, ખીન્ને નહીં વિચાર-વૈ૦
 ઊંડાં કોતરમાં ઉતરે, ચઢે ગીરી કરાડ;
 અશુદ્ધે ઉધરકે નહીં, પાડે વાધ ધરાડ-વૈદરભી૦
 વાંકી વાટ ટીંબા ટેકરા, ભયાનક ખોહ;
 રાફડા માંહે સાપ ડુંડુવે, ધણું ધુધુવે ઘોહ-વૈદરભી૦
 શબ્દ પશુ પંખીતણા, ન પડે કાંઈ પ્રીછ;
 વર વણીચર ખીલાવે અર્જુમાં, ધાવે વળગવા રીંછ-વૈ૦
 સૂકર રોઝ ચીકારડા, ચીતરા દે ક્ષણ;
 ક્ષણનાદ હોયે ધણા, બહુ બોલે શીઆળ-વૈદરભી૦
 આંબા આંબલી એરામણી, અરીઠા અપાર;
 શીમળ સમડી સેગઠા, ન સૂઝે પંચ વિચાર-વૈદરભી૦
 ખેર ખાખર ને કાચકી, કંટાળા થુએર;
 બાવળિયા બહુ બોરડી, સરગુવા સમેર-વૈદરભી૦
 આખડી પડતી સુંદરી, ચર્ણુ વેલા વીટાય;
 છુટા કેશ કામની તણા, ઝાંખરે ઝીટાય-વૈદરભી૦
 વૃક્ષ અથડાએ અંગસું, મુકે કાંટામાં પાય;
 શુદ્ધ નથી વાગા તણી, ભજતી નળરાય-વૈદરભી૦
 દિવસ નિશા પ્રીછે નહીં, એહેતું ધાડું અરણ્ય;
 ઠમચંતી ભૂલી ભમી, ત્યાં દિવસ ત્રણ-વૈદરભી૦
 અન્ન ઉદક પામી નહીં, નહીં બેસવું શયન;
 ત્રણ દિવસ વહી ગયા, ભમચંતાં વન-વૈદરભી૦

(ઉત્થસો.)

વન ભયાનક ભામ્યની ભમી, દિવસ ત્રણુ ગયા વહીરે;
વાટ ઘાટ ને ગામ ઠામ કાંઈ, પ્રેમદા પામી નહીરે.

કડ્યું ૩૮ મું.

(રાગ-રામગ્રી, દેશી લેહકણી.)

ભૂલી ભમેછે ભામનીરે, નૈપધનાથની નારરે;
હો નળ હો નળ ખોલતી, ભીમકરાજ કુમારરે-ભૂલી૦
ટળ્યું કાળજા આંસુએ કરી, વેદનાએ વ્યાકુળરે;
અર્ધ ઉઘાડી દેહોડી નાથે, ફાડ્યું છે પટકૂળરે-ભૂલી૦
એહેવે દીઠો એક ચીતરો, ધાર્ઠ દમચંતી ઉલટરે;
પૂછે ભાળ નળ ભૂપાળની છે, તારા જેવી કટરે-ભૂલી૦
શાર્ફલ દીઠો વાટમાં, વૈદરભી પૂછે ધરી વાહાલરે;
નૈપધ નરેશ વાટે મળ્યા છે, તાહારા જેવી ચાલરે-ભૂલી૦
સાવળ થાયે ધાખરા, ભય પામી નાશી જાયરે;
રખે વનદેવી અમને જાલતી, પશુઆરિ કંપાયરે-ભૂલી૦
પૂછે ઊંચા દુમને તાહારી, ગગને ગઈ ડાળ રે;
તરુવર જે માહારી વતી, કહીં દીસે ભૂપાળરે-ભૂલી૦
પર ઉપકારી સદા તમો, વળી શીતળ તાહારી છાંયરે;
નૈપધનાથ કચાંહુ દીઠડા, જેહં છોં વનમાંહેરે-ભૂલી૦
તર ઉત્તર આપે નહીં, તેમ તેમ રાણી રાયરે;
પુણ્યસોકે જ્યારે પરહસ્યાં, સારે શત્રુ થયાં સર્વ કોયરે-ભૂ૦
અજગર પડ્યોછે વાટમાં, વીકાશી મુખ ભાગરે;
દમચંતીયે જાણ્યું નહીં, તેના મુખમાં મુક્યો પાગરે-ભૂલી૦
ચર્ણુ ગળ્યો જનુ લગે, વિષ ચઢી ગયું શરીરરે;

પડી ભોમ સાદ નળને કરે, મુખે પાડે રીરરે-ભૂલી૦
 અજગર આનંદ પામીયો, ભલું જડયું છે ભક્ષરે;
 વૈદર્ભી ધણું વંસવલે, ઉંચાં ચઢી ગયાં છે ચક્ષરે-ભૂલી૦
 કંઠે અંધાર્ધ કાચકી, મુખે પડીયો શોકરે;
 મર્ણુ સમે મુકે નહીં, દ્વંદ્વે રસના પુણ્યરલોકરે-ભૂલી૦
 રોતી રાણી સાંભળી, એક પારધી આવ્યો ધાર્ધ રે;
 પગ દીઠો અજગર મુખમાં, તેણે શ્યામાને સાહીરે-ભૂલી૦
 પારધીએ અજગર ચીરીયો, કોહોવાડાને ધાયરે;
 જાત કરીને મુકાવીયો, નળપત્નીનો પાયરે-ભૂલી૦
 વૈદર્ભીને વિષ ચહડયું નહીં, છે વાસવનું વરદાનરે;
 કરતળ વાસ સુધાતણો, દેહી રહી પરમ નિધાનરે-ભૂલી૦

(ઉચલો.)

દેહી રહી પરમનિધાન, હળાહળ ગયું ઉતરીરે;
 કેહુ ભટ પ્રેમાનંદ પછે, શું દુઃખ પામી સુંદરીરે.

કડવું ૩૯ મું.

(રાગ—મારની દેશી ટુંકડી શોકની).

વિષધર માસ્ત્રો વ્યાધે આવી, મહીલા મૃત્યુથકી મુકાવી;
 વ્યાધે અજગર લીધો હાથે, આલ્યો તેડી દમયંતી સાથે.
 પારધી હોંડયો જગને જીતી, વૈદરભી જય ખીહીતી ખીહીતી;
 ગયો એક તળાવની તીર, પક્ષાલણુ કીધું સર્પ શરીર.
 દેખતાં દમયંતી પ્રલક્ષ, તે અજગર કીધો ભક્ષ.
 મુખનું પાસું રેહેવા દીધું, બાકી શરીરનું ભોજન કીધું.
 દમયંતી વિરમે હવી, આતો વારતા દીઠી નવી;
 જીવાંતક કેહુ હો નારી, તમો દીઠી વિદ્યા અમારી.

હુંતો પારધીપતિ છૌં વ્યાધી, પટરાણી કહું ભલે લાધી.
કુણુ માત તાત કુણુ સ્વામી, વન નીસર્યાં વૈરાગ પામી;
એ ખલાં આઘ્યાં આણી દશે, કોણુ નામ બોલો રળી રસે.
કોણુ વચન કહું કવરધું, કાં અંબર અંગે અરધું;
શું નળ નળ મુખે જપો, છે ડાહ્યાં ઘેલામાં ખપો.

(તેને વરવાની તેણીએ ના કહી. એ તકરાર ચાલતી હતી તેવામાં પારધીના ભૂંડા વિચારથી તથા યજ્ઞાત્કાર કરવાની ધ્વંછથી તેના ઉપર ક્રોધ કરી રાણીએ તેને શાપ્યો).

સત હોયે સદા નિરંતર, અસતથી હોઈ સ્વતંતર;
ન મુક્યા હોયે નળ મનથા, કદષ્ટે ન જોયું હોયે અન્યથા.
આપતકાળ રહી હોઈ સતે, નળ સમરી રહી હોઈ શુભમતે;
પંચ મહાભૂત સાક્ષી ભાણુ, નહીં ચુકી હોઈ નળનું ધ્યાન.
સત બળે દેઈ છૌં શાપ, ભસ્મ થાજે વ્યાધી તું આપ;
વચન નીસરયું મહિલાનાં મુખથી, અગ્નિ લાગો પગના નખથી.
ન થયું સ્તવન એહુ કર જોડી, નમતાંમાં થયો રાખોડી;
પ્રેમદા પામી પરિતાપ, ઉપકારીને દીધો શાપ.

જઘપી વ્રત ન ભારું, પણ લૌકિક લાંછન લારું;
પ્રાણસાગે નથી હું બીહીવી, શું કહું સ્વામી પાખે જીવી.
કેશનો પાંગરો ગુંથી ગંઠે, લેછ ભરાવ્યો ફાંસો કંઠે;
હો વિષ્ણુ એટલું માગતી મહં, નળની દાસી થઈ અવતરં.
મર્ણુથી ઉગારી લીધી, ત્યાં માયા કળીયે કાધી.
તાપસ આત્રમ દીઠી વાડી, ગધ દમયંતી ફાંસો કાહાડી.
નમ દિગંબર છે મહંત, ગર્ધ પાસે હરખું ચંત;
બોલે કળીગુગ નાસા ગ્રહી, અપ્રીત મચ્છ માટે થઈ.
શકે ભીમકસુતા દમયંતી, તજી નાથે હીંડે ભમયંતી;
અદ્ય અપરાધની બ્રાંતે, કામની તજી છે કાંતે.

ભીમકસુતા આનંદી અપાર, જોગી જગદીશનો અવતાર;
 ફરી ફરીને પાગે નમે, નળનું પ્રશ્ન કરેછ તમે.
 મુની કહે નળને છે ક્ષેમ, પણ ઉતારયો તુજથી પ્રેમ;
 નળ નારી શોધે છે અન્ય, તું કરજો ઉપજો મંત.
 તવ હરખ્યો પ્રેમદાનો પ્રાણ, મારા પ્રભુને છે કલ્યાણ;
 લક્ષ નારી કરો રાગન, પણ માહારે નળનું ધ્યાન.
 ઠરી ઠાર તે જાણી નળ, નારીએ લીધાં જળ કૃળ;
 પામી વિરામ કીધું શયન, નિદ્રાવશ થઈ સ્ત્રીજન.
 સ્વપ્નાંતર દીઠા નળ રાય, જાગી તો દુખ ખમણું થાય.

(ઉથલો.)

નળની સ્ત્રી નિદ્રામાં, સ્વપ્નવિષે પુણ્યશ્લોકરે;
 ચાર ઘડીએ જાગી ચતુરા તો, આશ્રમ વાડી ફેકરે.

કડવું ૪૦ મું.

(રાગ-મલ્હાર)

ભીમકસુતા જાગી કરીને, આહારે દિશાયે જોયરે;
 નહીં તાપસ વન ખીલામણું, નળની નારી રાયરે.
 હું પાપણીને પગલે કરીને, મુનીએ મુક્યો ઠામરે;
 મેં કોણ કૃત્યરે આચરયાં જે, વીપત પડેછે આમરે.
 હોંડે સાદ કરંતી વનમાં, ત્રિભોવન નાયક નરરે;
 ગગને રૂઠા હરખે ઘણું, મેં ઉવેખ્યા અમરરે.
 લક્ષણવંતે લોક હસાવ્યા, સ્વયંવરના સર્વરે;
 આજ રિપુને વહીજાયછે, કૌતક કેઈં પર્વરે.
 એવું જાણી મારા નાથજી, દાસીની લેજો સંભાળરે;

હો વિહંગમ વેવીસાળીઆ મુને, મુકી નળ ભૂપાળરે.
 હો વજ્રાવતી માવડી માહારં, ઢાંક ઉધાડું ગાત્રરે;
 હો ભીમક માહરા તાતજી શોધી, મનાવળે જમાત્રરે.
 હો નૈષધ દેશના રાજ્યા, અણુચિંત્યું દો દર્શનરે;
 ભૂપરૂપને જાગી ભામણે, હો સત્રુણા સ્વામીનરે;
 વૈદરભી નાથ વિજ્ઞેગણી, વિરહે વ્યાકુળ શરીરરે;
 ચતુરાને વન ચાલતાં, આવ્યું સરિતા તીરરે.
 આનંદી અળળા અતિધણું, ઉતરતા દીઠા લોકરે;
 ધાધને પુછે પ્રેમદા ભાઈ, દીઠા કહીં પુણ્યસ્થોકરે.

(ઉચ્છ્વો.)

પુણ્યસ્થોક છે એ સાથમાં, પુછે નળની નારીરે;
 નદી ઉતરતાં આશ્રજ પામ્યા, પરદેશી વેપારી રે.

(કડવું ૪૧ મું.)

(રાગ—મારૂની દેશી.*)

શ્વાસ ભરી પૂછે સતી, વેપારીરે;
 કપડું દીઠાછે નૈષધપતી, વણુજારારે.
 પ્રભુ ગયાછે પરહરી, વેપારીરે;
 છે તમમાં વાત કોહો ખરી, વણુજારારે,
 કાંઈ દેખાડો નળ નાથને, વેપારીરે;
 રૂં હજો સઘળા સાથને, વણુજારારે.
 સાચું ખોલો જળતીર છો, વેપારીરે;
 તમે વિપત્ત સમેના વીર છો, વણુજારારે.
 રૂપે બ્રહ્માએ વાળી હઘરે, વેપારીરે;

* 'મહાર' (૧૭૫૫). 'ગોડી' (૧૮૨૧.ખા૦).

માહારો સ્વામી ઝાળખીયે સઘરે, વણુજારારે.
 છે અદલુત ગોં ગાત્રરે, વેપારીરે;
 દીઠે અડસેઠ વળે જત્રરે, વણુજારારે.
 ગોં મુખ મુછ વાંકડી, વેપારીરે;
 મોટી મોટી આંખડી, વણુજારારે.
 કાંતિ મણી જેહેવી ચટકતી, વેપારીરે;
 ચાલ જેની છે લટકતી, વણુજારારે.
 કંઠે મોતીનું લેહેરીયું, વેપારીરે;
 અરધું પટકુળ પેહેરીયું, વણુજારારે.
 મુગટે માણેક ચળકતાં, વેપારીરે;
 કરણે કુંડળ લળકતાં, વણુજારારે.
 અધર આંખાની કાતળી, વેપારીરે;
 વિશાળ લદ્દે કટિ પાતળી, વણુજારારે.
 બોલ સાકરપે મીઠડા, વેપારીરે;
 એહેવા નૈપધનાથ દીઠડા, વણુજારારે.
 વણુજારા એમ ઝોચરે, સુણુ સ્યામારે;
 નિર્લજ વનમાં શું ફરે, હો ઘેલીરે.
 કો કેહે કૃત્યા વન વસી, સુણુ સ્યામારે;
 કો કેહે દીસે રાક્ષસી, હો ઘેલીરે.
 કો કેહેશે મોટી પાપણી મુણુ, સ્યામારે;
 કો કેહેશે દીસે શાકણી, હો ઘેલીરે.
 રોતી નાવ બેડી સુંઠરી, સુણુ રાયરે;
 લોકમાંહે મળી ઉતરી, ધર્મરાયરે.
 વેપારી લાં વાસો રહ્યા, સુણુ રાયરે;
 બે પોહોર નિશાના ગયા, ધર્મરાયરે.
 નયણે આંસુડાં ગળે, સુણુ રાયરે;

दमयंती जेडी जणों तजे, धर्मरायरे.
 गज नूथ जण पीवा आपीयां, सुलु रायरे;
 सिंह थर्छ कणीये भीडावीयां, धर्मरायरे.
 भंडकी भेगण मंडणी, सुलु रायरे;
 वेपारी भाख्या भगइणी, धर्मरायरे.
 जे सतीने आख्खज ओलीया, सुलु रायरे;
 ते पापी गजे रगदोणीया, धर्मरायरे.
 अधिष्ठाता वेपारी तण्णो, सुलु रायरे;
 तेउयो जवतो साथ आपनो, धर्मरायरे.
 भाईओ कुतोइण भोटुं हवुं, सुलु रायरे;
 मुने घटे छे वनभां जवुं, धर्मरायरे.
 ओडेवे कणीणुग पापी आवीयो, सुलु रायरे;
 वेष ते जेपीनो लावीयो, धर्मरायरे;
 तिथि पत्र वांय्नीने जेम डेडे, सुलु रायरे;
 येतो वेपारी को जवतो न रेडे, धर्मरायरे.

(उथलो)

नहीं रेडे को जवता, उत्पात दारुणु होयरे;
 जे कृत्वा आवी कालनी, तेण्णीये आधां सर्व कोयरे.

कडवुं ४२ भुं.

(राग—मेवाडो.*)

देभाडी दीधी हो, कणीये सुंदरी;
 धाया वेपारी हो, लाव्या पंधन करी.
 सर्वे ठरावी हो, अय्यणा' शाकण्णी;

* 'सारंग' (१८२१). १ 'जेको' (१८०६).

नलने सभरे हो, भधुरं बाषण्णी.
 भोस्यो अधिकारी हो, भारो सरवे भणी;
 पडचा त्रुटी हो, अयणाने नांभी दणी.^१
 गडदा पाटु हो, पाहालु ने लाकडी;
 ऐशी पेर भारी हो, आणा भे धडी.
 रह्युं भोलातुं हो, कंठे कांटा पडे;
 अंधन त्रुटुं हो, नाहासती आणडे.
 हुं वधु दैणी हो, पूर्वज लाश्या;
 मुने राभो हो, नैषध राश्या.
 त्रासे नाहासे हो, पाछुं इरी शुभ्ये;
 राज भारगे हो, दमयंती ३भ्ये.
 अंगे दीमा हो, रुधिर धारा अरे;
 अलु सण उठ्या हो, अविशोकन करे.
 उण्णुन रेळुं हो, अरखे दाअेरे;
 कणी पुठे पडीयो हो, देवा दुःख कान्हेरे.
 नअ ऐक आण्युं हो, अयणा ओहोलाशी;
 राज करेछे हो, भानुमती गाशी.
 पुरमां पेठी हो, आपत अवस्ता;
 घेली न्णुणी हो, लोक सलु हसता.
 आणक पूठे हो, ताणी पाडेरे;
 शे हांके काया हो, रेळु उराडे रे.
 वैदरनी वीडीली हो, शेरी अलुटे इरे;
 नांभे हांकरा हो, कर आडे धरे.

१ ' प्रहारो पडती हो, उठे वणीवणी ' (१८२१, आ०, अंक भी७).

છને એડી હો, માશી બાનુમતી;
મોકલી દાસી હો, તેડાવી સતી.

(ઉથલો)

સતી તેડાવી રાણીયે જૈ, અખળા બબી રહીરે;
બાણેજે માશી ઝોળખી પણ, માશીયે બાણેજ ઝોળખી નહીરે.

કડવું ૪૩ મું.

(રાગ-ગોડી, લેહેકણી).

દમયંતી મંદિરમાં પણે, અવાસ ન આણે આંખડી તજે,
બાનુમતી જોઈ વિસ્મે હવી, કેહે પ્રેમદા કોણે પરભવી.
પ્રભુતા તાહરા તનમાં રમે, બાગ્યવાન દીસે કાં વન ભમે;
છો રુદ્રાણી અહ્લાણી કે વૈજણવી, કોણ કારણ રૂપ ધર્યું માનવી.
લોકિક કષ્ટ વેઠાછો માત, કોણે મન સુકી જથારથ વાત;
આઈ હું માનવી સર્વથા, કર્મ જોગે ભોગવની વ્યથા.
નરનારીયે તીર્થ જત્રા માંડી, અંતરિયાળ પ્રભુ ગયો છાંડી;
ન જાણીયે શું દુઃખ મનમાં ધરી, નિશાયે નાય ગયો પરહરી.
કર્મકથા એ માતા માહારી, માશી કેહે સાંભળ નારી;
કહીં એક તું દીડી છે ખરી, જાણે ભગિનીની દીકરી.
પણ તેને નોહે અવસ્થા એહેવી, રૂપે છે તું દમયંતી જેહેવી;
સુખે રેહે સદનમાં સતી, તું માહરે જેવી ઇંદુમતી.
સુખાહુ માહરો સુત જેહ, એહેન કહીને રાખશે તેહ;
કેહે દમયંતી રાખી મામ, નહીં કઈ હું નીચું કામ.
દાઢી એક વિપ્રને આપું અંન, હવિષ્યાત્ર કઈં બોજનં;
એહેવું સાંભળી હરખ્યાં રાણી, રાખી પ્રેમદા ઉલટ આણી.

સતી નામ ધરાવી રહી, દમયંતી ઝોળખાઈ નહીં;
 રાત્ર દિવસ કરે નળતું ધ્યાન, વિદેશી વિપ્રને આપે આમાન.
 તેડાવે ટેહલેઝો વાટે જતો, જાણે નળ સ્વામી થાય છતો;
 હવિખ્યાત્ર જમે ને અવની સૂએ, દેહ દમન કરી દિન ખૂએ.
 સાંભરે સુખ ત્યારે તન તપે, રાત દિવસ નળને જપે;
 એમ ઘણા દિવસ ગયા વહી, કળીને મન ચંતા થઈ.
 નળથી મન ચળે નહી સતી, તો કેમ વરાય માહારીવતી;
 જો દ્રૌપ આણે નળ સાથે, તો દમયંતી આપે હાથે.
 કાંઈ વળી વિપત પાડું, એહેને માશી સાથે વહરાડું;
 માશીની કુંચરી ઇંદુમતી, એક દિવસે નાહાતી હતી.
 દમયંતી પાસે તે સમે, સંગ ઇંદુમતીને ગમે;
 મોતીનો હાર કંઠેથી કાઢાડ્યો, ભીંતને ટોડે વળગાડ્યો.
 ટોડવામાં? પેટો પાપી કળી, મુક્તાદ્રુળની માળા ગળી;
 ઇંદુમતીયે માંડ્યો શણુગાર, જુએ તો નવ દેખે હાર.
 અહરોપહરે તે ખોળ્યો ઘણું, વિચારયું એ કૃત્ય દારીતણું;
 પુછ્યું તેડીને એકાંત, આઈ તુમ્હર આવેછે બ્રાંત.
 લાય વેહેલી કાંઠાં મુકી માળા, દમયંતીને લાગી જ્વાળા;
 આઈ એહેન મા અહડાવો આળ, પૃથ્વી જાશે રસાતાળ.
 જોઈ ખોલવું વદને વાક, સ્વામીદ્રોહી પડે કુંભીપાક.

(ઉચ્ચે.)

કુંભીપાક પડશે સર્વથા, સાચું ન ખોલે જ્વહરે;
 ઘેર રાખી રંક જાણી, હવે કાં આપો છોહરે.

કડવું ૪૪ મું.

(રાગ-પરજયો*)

ઇંદુમતી જેહે બાઈ સાંભળ, લોકને કાં સંભળાવે;^૧
 કેહે વૈદરભી વણુ ચોરીયે, શામાટે અકળાવે.^૨
 હાથમાંહેથી હાર લઈને, ના કેહે કેમ આલે;
 તસ્કર કરીને તો બાંધે જો, વસ્તુ સાથે જાલે.
 મિથ્યા હું કેહેતી નથી કોણુ, માળા લે તુજ પાજે;
 એહેવી ચોરટી હું હજી તો, રાજમાતા કેમ રાખે.
 માતા મારીએ માન દીધું, સતી સરખી જાણી;
 અસાધવી મુને કેમ એળખી, શું લેતાં ગ્રહો છે પાણી.
 અમે પરીક્ષા તારી કરી જો, ભરતારે પરહરી;
 બાઈ હું મેહેણાં જોગ થઈ, તમારા ધરની પેટભરી.
 ચોરી કરવી આંખ ભરવી, એ તો ક્યાંનો ન્યાય;
 એહેવે રાજમાતા પધારયાં, રોઈ બંને કન્યાય.
 આપ આપણું દુઃખ કેહે માતાને, નયણે ઢાળી આંસુ;
 એક કેહે માહારો હાર લીધો, એક કેહે ચોરી ફાંસુ.
 ચતુર શિરોમણી રાજમાતા, અંતરમાં વિમાસે;
 માળા ગઈ તે મોટું આશ્રજ, સતી કેમ વરાંસે.
 તું તો દેવી જેવી છેરે, નારાયણુની દાસ;
 આપો હાર કલેશ નિવરતે, જો કીધું હોએ હાસ.
 સરખે સરખાંમાં હોય કૈાતક, આપો માળા મા તાણો;
 રાજકુંઅરી રીસાળ ઘણું છે, થાશે જાણો વાણો.
 માળા હોયે જો આપણા^૩ ધરની, તો ફરી શોધ નવ કીજો;
 છે શ્વશુર પક્ષની સરવે જાણે, તેહેને શો ઉત્તર દીજો.^૩

* મા૩ (૧૮૨૧). ૧ ' હસાવે ' (૧૭૫૫). ૨ આળ ચઢાવે ' (૧૭૫૫). ૩ ' માહારા ' (કેટલીક પ્રત).

તદ્દે ક્ષાટતે કેહે દમયંતી, અપરાદ દીધો એહેવો;
 હાં હાં પાર્શ્વ હાર તમારો, લીધો છે મેં દેવો.
 ન ઘટે રાજમાતાજી તમને, દુઃખ દેવું ઘેર રાખી;
 અમો ન હોઈ ચોરીનાં કરનારાં, છોં જસનાં અભીલાખી.
 ઇંદુમતી કેહે આપે છુટશો, શો શોહાર કરવો ઠાલો;
 માળા માહારી કરમાં મુકા, જો જસ હોયે વાહાલો.
 સેવક સખીયો એમ કેહે છે, એણીએ માળા લીધી;
 મારો આંધો તાણો પછાડો, અખળા આકળી કીધી.

(ઉચલો.)

કીધી એ નિશ્ચે ચોરડી, રાજમાતાએ જણાવી રીસરે;
 દમયંતી દુખ પામી ઘણું પછે, સમસ્યા શ્રી જુગદીશરે.

કડવું ૪૫ મું.

(રાગ-માઈની દેશી).

હો હરિ સત્યતણા સંઘાતી, હરિ હું કહીયે નથી સમાતી;
 હરિ માહારે કોણુ કર્મનાં કરતુ, પ્રભુ ચોરીયકી શું નરતું.
 હરિ હું શામાટે દુઃખ પામું, પ્રભુ જુઓ હું રાંકડી સાહામું;
 હરિ હું નથી દુઃખની ધીર, તમો છો વિપત સમેના વીર;
 હરિ તમે મન અપરાધ ન લાવો, હરિ તમે અનાથ અંધુ કાહાવો.
 હરિ હું હરજે હણાઈ, હરિ હું ચોરડીમાં ગણાઈ.
 હરિ હું કેહેની ને કોણુતણી, હરિ જુઓ હું રાંકડી ભણી.
 હરિ દોહલે ઉદર ભરવું, હરિ મુજને ઘટે છે મરવું;
 હરિ હું ભરતારે છાંડી, હવે હું દુઃખ કહું કેને માંડી.
 હરિ મેં કોણુ પાતક કીધાં, હરિ મેં સાધુને મેહેણાં દીધાં;
 હરિ મેં રાખ્યું હોયે સત્ય, જો વાહાલા હોએ નળપલ.

એહેવું મનમાં ધરીયું ધ્યાન, સતની વાહારે થયા લગવાન;
 અંતરજ્ઞમીએ યુધ દીધી, સતીયે આંખ રાતડી કીધી.
 કેહે માશીને કરી ક્રોધ, ફરી કરો હારની શોધ;'
 સાખી સૂરજ વિખ્યુ ને વાષ, જો મેં કીધો હોય અન્યાય.
 બાઈ હાર તમારો જડજો, લેનાઈં ફાટીને મરજો;
 એહેવું કેહેતામાં કળીજીગ નાંઠો, ત્યારે તડક ટોલડો ફાટો.
 માંહે થકો પડ્યો નીસરી હાર, સતીને ત્રુઠા વિશ્વાધાર;
 અંત્રિક્ષથી આકસમાત, વરક્રયો હારતણો વરસાત.
 એક એકપે અદકાં મોતી, રાજમાતા ટગટગ જોતી;
 પછે દમયંતીને પાગે, રાજમાતા ફરી ફરી લાગે.
 બાઈ તું છે મોટી સાધ, માહારો ક્ષમા કરો અપરાધ;
 ઇંદુમતી થઈ આશીયાળી, મુખડું ન દેખાડે વાળી.

(ઉચ્ચો.)

વળી મુખ દેખાડે નહી, સત સતીનું રહું રે;
 વૃહદશ્વ કેહે યુધિષ્ઠિરને, વૈદર્ભ દેશમાં શું થયું રે.

કડવું ૪૬ મું.

(રાગ--દેશાખ.*)

વૃહદશ્વજી કેહે ક્યારે, સુણો ધર્મ ભૂપાળ;
 સુદેવ સાંચર્યોરે, લેઈને તે યને બાળ.
 માધવી કેશનીરે, સખી દમયંતીની જોહ;
 શોભે સાહેલડીરે, જેમ પ્રાણુ વોહોણી દેહ.
 કુંદનપુર આવીયારે, કાપી સખી ને સત;
 દેખીને દોહેલારે, ભીમકે જાણ્યું થયું અકૃત.
 છોર છોહ પામીયારે, રાયે ત્વદયાસું લીધાં;

* ' શોક મહાર ' (૧૮૨૧).

માખાપે મુકીયાંરે, દીસે દામણાં ખીધાં.
 સુદેવ શોકે ભચ્ચોરે, દુઃખે દાધી દાસીની જોડી;
 મીઠે મીઠે મળીરે, મોઠે સ્વર રુદન મુક્યાં છોડી.
 જાતાં જામાત્રનેરે, જાણે જોગી થઈ જાઉં;
 સજન સાંભચુંરે, માંડયું નળનું ગુણ ગાવું.
 પુછે વજાવતીરે, ખોલો સુત સાહેલી;
 દીકરી કાંઠાં ગઈરે, જે બાલકડાંને મેહેલી.
 નાથ નૈષધતણોરે, ગયો માયા ઉતારી;
 સુદેવે વારતારે, ભૂપને કહી વિસ્તારી.
 વિલપે વિદર્ભપતીરે, નિશ્વાસે સાગર સૂકે;
 ભીમકની ભામનીરે, બાળક તૃદેથી નવ મૂકે.
 કુટુંબ ટોળે મળીરે, ભોમ્ય સ્વયંવરની નીરખે;
 દમયંતીયે આંહાં નળ વરચોરે, હીંજાનાં પગલાં પરખે.
 રાણી કેહે રાયજીરે, ફરી શોધ પૂજ્યની કીજે;
 જમાઈજી નવ જડેરે, તો આપણુ જોગવટો લીજે.
 શોધી કાઠાડો સર્વધારે, જે માહાઈં જીવવું જાણો;
 દીકરી મળ્યા વિનારે, મુખે નવ મુકું જળ દાણો.
 ભીમકે મોકલ્યારે, સેવક સહસ્ર એક;
 ખપ કરી ખોળજોરે, કાઠાડને ક્ષિતિ કેરો છેક.
 એહેવે ઉડતી વારતારે, ભીમકે સાંભળી કાન;
 દમયંતી એકલીરે, નજે રોતી મૂકી રાત.
 માતા વિલપે ધણુંરે, દુઃખ દાધું અંતઃકર્ણું;
 મેળાવો ક્યાં હશેરે, દીકરી રવડી પામશે મર્ણું.
 વજાવતી માતને રે, નાવે નિદ્રા રૂદયામાં સાડ;^૧
 પુત્રીને શોધવારે, સુદેવને ચહડાવ્યો પાડ.

૧ (૧૭૫૫); (સાલ). “નીર આવે રૂદયા અશાડ” (૧૮૨૧).

(ઉચ્ચે.)

પાડ ચહડાવ્યો સુદેવને, કહે રાણીને રાયરે;
ચુરુજી તમ વિના અર્થ ન સરે, એમ કહી લાગાં પાયરે.

કડવું ૪૭ મું.

(રાગ-રામશ્રી).

બ્રાહ્મણ ચાલ્યો અનુચરવેશજી, અટલુ કરતો દેશેદેશજી;
કળા પાડી વરવું ગાત્રજી, જીરલુ વસ્ત્ર ગ્રહું તુંખી પાત્રજી.

(ઠાળ.)

પાત્ર કરમાં રહિત જોખમ, જ્યેષ્ઠિકા જીર્ણ વસંત;
દુઃખી દરિદ્રી સરખો દેખીયે, જવપિ છે સંપંન.
નિરખે એવારા નવાણુના, જાંહાં નીર ભરતી નાર;
જોયાં જીવ જીવતીતણ્યાં, પણ ન જડી ભીમક કુમાર.
તીરથ જાત્રા જમ જગણુ, જાંહાં સ્ત્રીયોનો સંવાય;
અજાણ્યો થઇ જીએ બ્રાહ્મણુ, શીશ ધુણીને જાય.
પગે અટલુ રસનાએ રટલુ, મુખે દમયંતીનું નામ;
એમ કરતાં સુદેવ ચાલ્યો, રાજમાતાને ગામ.
વિપ્ર પુરમાં આવીયો, વધામણી પામ્યો તર્ત;
સાંભળ્યું જે રાજમાતા, ઉજવેછે વર્ત.
પૂર્ણાહુતિવેળા હુતી, જોવા મળ્યાં બહુ જાન^૧;
દાસી સાથે દમયંતી કરે, પંથીનું દરશન.
અપૂર્વ મનીશનું કરે દરશન, નીરખે નરની કાય;
વિચાર એહેવો વૈદર્ભીને, આવી મજે નગરાય.

૧ ' સર્વે રાજન ' (૧૭૫૫).

સભા સર્વ વિરમે થઇ, આતો વારતા દીસે નવી રે.

કડવું ૪૮ મું.

(રાગ-વેરાડી).

મોરછાથી મહીલા જગી, પુછ્યું ગોરને પાગે લાગી;
શકે છે ધરના મુની, હા દીકરી કાં તું સુની.

દુરળ કાણુ કારણે, દાંસી માશીને આરણે;
ઝાળખી નહીં તુંને માડી, મેં દેહીની કળા પાડી.

શું માશીયે દુઃખ દીધું, નાજ વાછળ કીધું;
નાથજીયે તને કાં મૂકી, હું નેટ કાંઈએક ચૂકી.

નથી આઈ તું ચુકવાવાળી, નહીં તને અન્યા ટાળી;
માતા પિતા જે તાહારાં, રોતાં હશે તે ઝોહોધારાં.

પીહેરથી આવ્યો સતી, શું પ્રગટયા નૈષધપતી;
હા નળની થઈ છે શોધ, મુજને દોછો પ્રતિબોધ:

હા નિશ્ચે નળ પ્રગટ, છે વાણીમાંહે કપટ;
છોરને છેહ કાં આપાં, છતે આપે થયાં નઆપાં.

રાજમાતાજી એમ પુછે, ઋપિ તાહારે એહેને શું છે;
એ કોણુ કોહોને જાણેજી, એ તો તમારી બાણેજી.

કેઈ બાણેજી એ માહારી, દમયંતી નળની નારી;
એ વાત તે કેમ નીપજી, ભરતારે એહેને કાં તજી.

દૂત રમીને નૈષધ હાસ્યા, તેમાટે વંન પધાસ્યા;
શું જાણીએ શા કાને, લાજ કરીં મહારાજે.

તું દમયંતી દીકરી, હા થઈ રહી કિંકરી;
માશી ધરણી ઢળી, સભા થઇ વ્યાકુળી.

સુદેવ કેહેછે નાટ, એમ ભુલાં તે સ્યામાટ;

જે પોતાનું પેટ, તેને ક્રમ વિસરીયે નેટ.
હું વરાંસી રે આપ, મારી કરે વીલાપ;
થઈ રહ્યો હાહાકાર, સુદેવ કેહે ધિકાર.

(ઉથલો.)

સુદેવ કેહે ધિકાર, ઝાળખી નહીં સુંદરી સતીરે;
રાજ કુંચર લાજ્યો ધણું, રૂએ અતીસે ઇંદુમતીરે.

કડવું ૪૯ મું.

(રાગ-ગોડીની દેશી).

રાજમાતા લજ્જા પામ્યાંરે, આવ્યાં દમયંતી પાસ;#
દીકરી દુઃખે દહાડા નિરગમ્યારે, વરસ્યા થયને દાસ.
અધર્મ આળ ચહડાવીયુંરે, ઝાણું આપ્યું અંત;
ભોજન પેટ ભરી નવ પામીયાંરે, વસતું લેખ્યું વંત.
છપીલી તું મુજને છાનું કેહેત તો, નિશ્ચે ન પ્રગટત નેટ;
પરાધીન પિંડ પોખીયોરે, પરવશ ભરીયું પેટ.
રત્ન માહારી દીકરીરે, મેં ગણી ઠીકરી સમાન;
વૈદરભી વિપત વેડી ધણીરે, ખોયું વપુનું વાન.
દાસપણે રહી આપડીરે, તેણે દુઃખે હું બાળી;
દુર્ભાગ દારિદ્ર જણાવીયુંરે, નહીં વાલની વાળી.

કડવાંને આરંભે “કાયા કૃશ રૂપે કિંકરી, દેખી ધાયો
દાધો સુદેવ; જાણુ અજાણુ આંહાં રહ્યાં, થયાં દાસી કીધી સેવ.
સમાપાર અન્યો અન્યે પૂછ્યા, રૂદે માંહે શોક; રાજમાતા સુખા-
હુનેરે, સુદેવે દીધો દોખ. મારી મૂર્છા પામીયાં, હવો હાહાકાર;
દમયંતીયે દાસત્વ ભોગવ્યું, પ્રીછ્યો નહીં પરીવાર,” એ ત્રણ કડી
એક પ્રતમાં છે, બીજી કોઈમાં નથી.

સુવાને કાળે સાથરોરે, વસ્ત્ર પેહરવાને જાડું;
 શીતળ નીરે નાહી દીકરીરે, નહીં નેહરી તો નાડું.
 દાધું કલેવરું માહારુંરે, ચીરી કોયલા કાહાડું;
 ડુલડુલી માહારી દીકરીરે, અંત જમી દાધું ટાહાડું.
 હવે જીવીને શું કરુંરે, વિખ ખાઈને પોહાડું;
 થઈ ગોઝારી બેહેન આગળરે, શું દેખાડીશ મોહાડું.
 ઇંદુમતી સુખ સંતાડતીરે, હું થઈ છેક છોરી;
 હું ભુંડી ભવોભવ વારતારે, ચહડાવી હારની ચોરી.
 લજ્જા સાગરમાં યુડી ગયોરે, મસીઆઇ જે સુખાહુ;
 સુત સૂરજને આવી ગ્રસ્થોરે, અપરાધ રૂપીઓ રાહુ.
 એમ ઝોશિયાળાં સર્વ થયાંરે, બોલી દમયંતી વાહુ;
 માસી તમધેર સુખ પામી ધણુંરે, સાખી સારંગપાહુ.
 દોહુલા દાહાડા ઉતચ્ચારે, અને રહી માહારી લાજ;
 તમો પુત્રી સરખી હું ગણીરે, ન દીધું નીચું કાળં.
 માસી ભાણેજ બન્યો મળ્યાંરે, ઝોળખ્યાનાં આલિંગન;
 શત સહસ્ર સ્વાગત માંડી પછેરે, માન્યો ધણું મુનિનંત.
 વસ્ત્ર વાહન આપીયાંરે, વિનવીયો વિપ્રરાય;
 ધણું એક દમયંતીને આપીયુંરે, માશી લાગી પાય.
 સુખાહુ સાથે મોકલ્યોરે, વળાવ્યાં કુંદનપૂર;
 સુખ શોભાએ જાયે સુંદરીરે, પંથ ધણો છે દૂર.
 ભાનુમતી ભેટી ધણુંરે, દીકરી માહારી સાધ;
 તું છાં છત્રપતીની અંગનારે, માહારો ક્ષમા કરો અપરાધ.
 પગે લાગી માગી આગન્યારે, બેશી ખેડી સુખપાળ;
 બેહેનમાસી જાતાં માગીયુંરે, વૈદર્ભી રાખે વાહાલ.

(ઉચ્છ્વા.)

વાહાલ રાખે, વૈદરબી, ક્ષેમે મળજો નૈષધધણીરે;
ઘોડે કાળે પોહોતી ત્રેમદા, પીહરે ગધ વધામણીરે.

કડવું ૫૦ મું.

(રાગ-મેવાડો ધન્યાશ્રી.)

હરખ ભરચો સુદેવ વાણી બલણી, હો દમયંતી;
ઓ આવે નગરી ભીમકતણી, હો દમયંતી.
કાહો તો લેઈ જાહું વધામણી, હો દમયંતી;
પીહરપુરી જુએ નળની વિન્નેગણી, હો દમયંતી.
ઓ દીસે ગઢકેરા કાંગરા, હો દમયંતી.
ઓ હસ્તીસાંકળ લાંગસ્યા, હો દમયંતી.
ઓ પેલાં ધરવાડી ઝાડુઆં, હો મૂનીજી;
શું કરતાં હશે માહરાં પાડુઆં, હો મૂનીજી.
કેમ જીવી હશે એ સાહેલડી, હો મૂનીજી;
મુને દેખીને માતા યારો ઘેલડી, હો મૂનીજી.
ઓ જાયે સ્ત્રીનાં જોડલાં, હો મૂનીજી;
ઓ હણહણે પાપજી કરાં ઘોડલાં, હો મૂનીજી;
ઓ દીસે સ્થળ સ્વયંવરતણું, હો મૂનીજી;
આંહાં હાસ્યું દેવે દેવતાપણું, હો મૂનીજી.
મૂને ન વિસરે અવસ્થા રાનની, હો મૂનીજી;
ક્યારે દેખું જાત જગ્ગમાનની, હો મૂનીજી.
પીયુવિના પીહરિયું ગ્રસે, હો મૂનીજી;
નળ વિના ઉજડ કો નવ વસે, હો મૂનીજી.
સ્વાસ ભસ્વો સુદેવ પુરમાં સાંચરચો, સુણુ રાયજી;
વધામણી વધામણી એમ ઓચરચો. સુણુ રાયજી.

સભા સર્વ વિસ્મયે હવી, સુણુ રાયણ;
 જાણે પ્રગટયો નૈવધરવી, સુણુ રાયણ.
 હરખે ભીમક પૂછે ફરી ફરી, હો મૂનીણ;
 ઝો આવે રાય તમારી દીકરી, કેહે મૂનીણ.
 ચાલ્યો ભીમક કુંચરી બણી, કાંહાં દમયંતી;
 વજાવતી જાતી હરખે ધણી, કાંહાં દમયંતી.
 ધાયાં ભાઈ ને ભોજાઈ લજ્જા વીસરી, કાંહાં દમયંતી;
 હરખે બચ્યાં જાંઝર ખડે નીસરી, કાંહાં દમયંતી.
 ગેહેલી સરખી સાહેલી મળવા ધરી, કાંહાં દમયંતી;
 શીશ ઉઘાડાં પાલવીયા જાન્ય ખરી, કાંહાં દમયંતી.
 વાયુ બચ્યા કેશ શોભે મોઢળા, કાંહાં દમયંતી;
 અંબર છૂટે તૂટે કટિમેખળા, કાંહાં દમયંતી.
 આવીરે પીહેર પ્રજા સોહામણી, હો દમયંતી;
 દીઠીરે દીકરી દુઃખે દામણી, હો દમયંતી.
 ભુજ બરી મહિયેરીયાંને, મજે હો દમયંતી;
 જૂવે માવડી ભુજ મુકો ગજે, હો દમયંતી.
 માહારી માવડી આવડી શે દુર્લભી, હો દમયંતી;
 શું પુછે માત પ્રીત પીઠિની ટળી, કેહે દમયંતી.
 આંસુ ફેડી તેડી મંદિરમાં ગયાં, સુણુ રાયણ;
 દાસી વેપનાં વસ્ત્ર મુકાવીયાં, સુણુ રાયણ.

(ઉચ્ચે.)

મુકાવ્યો વેપ માત તાતે, બાળક મુક્યાં ખોળેરે;
 એ વરખે બાળકાં તે, માતાને મળીયાં ટાળેરે.

કડવું ૫૧ મું.

(રાગ—અસાવરી.)

વૈશંપાયન વાણી વદે સુણુ, જન્મેજય ભૂપાળરે;

વૃહદશ્વ ક્રેહે યુધિષ્ઠિરને, મળ્યાં બન્યો બાળરે.
 સાથ બ્રાત ને, ભોજનઈ મળ્યાં, માત ને વળી તાતરે;
 દમયંતીને નાથવિન્નેગે, અંતરમાંહે અશાતરે.
 કુટુંબ સરવે પૂછે પ્રેમે, શી શી વારતા વીતીરે;
 ઘટે તેહેવો સમાચાર સતીયે, કહ્યો અથ ઈતીરે.
 ફરી શોધ નળની મંડાની, ભીમકે મોકલ્યા દાસરે;
 પ્રભુ પાપે દમયંતી, પાળવા લાગી સંન્યાસરે.
 અલવણુ અંન અશન કરવું, અવનીપર શયંનરે;
 આભૂપણુ રહિત અંગ અખળાનું, કાજળ વિના નયંનરે.
 નીમ રાખ્યો નાનાવિધનો, ઉચ્ચ આખડી પાળેરે;
 પતિવ્રતા તો પિયુને ભજે ને, અન્ય પુરુષ ન ભાળેરે.
 નામ નળનું ધ્યાન નળનું, સખીસું નળની વાતરે;
 દુઃખે જ્નયે દિવસ રાતડી, નયણે વરસે વરસાતરે.
 પરદેશી પંચ વિપ્રને, નિત્ય આપે આમાનરે;
 વૈદરભીં જ્નણે વાડવ વેશે, આવે રાજન રે.
 ત્રણ સંવત્સરની અવધ વીતી, નાથ આવ્યો નહીં રે.
 સુદેવને તેડી સ્તુતી કીધી. આંસુ નયણે ઢાળી રે;
 નૈપધનાથને કાણુ મેળવે, હો ગુરુજી તમ ઠાળી રે.
 જન્મના તમો છો હેતરવી, કારજ મનથી કરવું રે;
 ન ઘટે કલ્યાની વાટ જ્નેવી, શોધવા નીસરવું રે.
 ધીરજ આપ્યું નૈપધનારને, વેશ નાનાવિધ ધરતો રે;
 દમયંતીએ શીખવ્યો હીંડે, ટેહેલ સગળે કરતો રે.
 રથે ખેડો ફરે મુનીવર, સેવક સેવા કરે રે;
 જ્નંડાં ગામ આવે તાંડાં કળા પાડી, વેશ ટેહેલીઆનો ધરે રે.
 દહોડ માસ ગયો અટણુ કરતાં, આવ્યો અથોધ્યામાંહે રે;
 સભામાંહે ટેહેલ નાંખી જ્નંડાં, ખેડો ઋતુપર્ણુ રાય રે.

અલબ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઈ, પરિચાજ તેહેનો કીધો રે;
 ધર્મધોરિંધર ધિક્ક તુજને, ફરી તપાસ ન લીધો રે.
 રંકે રતનનું જલ ન થાયે, જાત નીવડી નેટ રે;
 વિલપેછે વસ્તુ વોહોરતીઆ વિના, કાં ભરે પર ઘેર પેટ રે.
 કુળ લજ્જવ્યું કરમી માણુસે, કીરતી કીધી ઝાંખી રે;
 જ્ઞાની પુરુષ વિચારી જોજો, ટેહેલ સુદેવે નાંખી રે.
 સભા સહુ વિરમે થઈ કાંઈ, ટેહેલ છે મરમાળી રે;
 ગેહેલીયો ટેહેલીયો કરીને કાહાડ્યો, કોઈ ઉત્તર નાપે વાળી રે.
 સુદેવ ગયો હયશાળામધ્યે, ટેહેલ નાંખી તેણે ઠાર રે;
 મહીલાનાં કાહાવ્યાં વચન સુણીને, બાહુક નીસરચો બાહાર રે.
 કદ્રજ કાયા કામળ હોડી, કરમાંહે ખરેરો રે;
 પ્રગટ ખારે ખંખારીને બોલ્યો, તીખો ને તરેરો રે.
 કારમો સરખો કપોળ ચહડાવે, ટુંકડા કર નચાવે રે;
 નાસીકાએ સડકા તાણે ને, નયણાં મચમચાવે રે.
 ભારે વચન કહ્યાં તે બ્રાહ્મણુ, નીસરચો મેહેણાં દેવાં રે;
 વસ્તુને વીપત તો વોહોરતીઓ, કરતો હશે પરધેર સેવા રે.
 વોહોરચું તે કાંઈ રત્ન જાણી ને, કાચ થઈ નીવડીયું રે;
 તત્વ રહિત માટે તજ્યું છે, નથી છૂટી પડીયું રે.
 તેહ મિત્રને તજ્યે જોહેતું, મળતું મન વિના કાલું રે;
 તે સ્ત્રીને પરહરિયે જોહેતું, પિયુ કરતાં પેટ વહાલું રે.
 વાંક નહીં હોયે વોહોરતીઆનો, રહ્યો હોશે નિજધર્મે રે;
 વસ્તુ વિપત પામતી હશે તે, પોતે પોતાને કરમે રે.
 ગૂઠ વચન કહી ઘોડારમાં, બાહુક જઈને ખેટો રે;
 સુદેવ તો સાંસામાં પડ્યો, પ્રાણુ વિચારમાં પેટો રે.
 એ બોલી તો નૈષધનાયની, હારદ અનાહૂત રે;
 નળ ભૂપ એહેને કેમ કરી માનું, રૂપે ખીજો ભૂત રે.

ऋतुभरणु को रीसतुं ननुं, इरी न नय भोलाव्यो.रे;
 पडोसीने पूछी काडाडतुं, त्रणु वरस थयां आव्यो रे.
 राम्भे प्रीत करीने राम्भो, अश्वविद्या कोरुं ननुं रे;
 पवित्र नैवेद्यने पाणे, विन्नेगनुं दुःख आव्योरे.
 अहेतुं सांभणी सुदेव याव्यो, आव्यो विदर्भ देश रे;
 वैदर्भी तव आनंद पाभी, विप्र पूज्यो विशेष रे.
 श्यामांभे सभायार पूछ्यो, कहीं स्वामीनी लाण रे;
 सुदेव कहे नीसासो मुकी, ऋतुचो नहीं लूपाणरे.
 देश विदेश गाम उपगाम, अवननी भोणी आधी रे;
 अटणु करतां अयोध्यामां, शोध कांरुं अक लाधी रे.
 सभा नव समल ऋतुपर्णुनी, रक्षा भस्तक डोली रे;
 पाणभीडामणो धोडारमांहेथी, आडुक उठ्यो भोलीरे.
 स्वर्ण भेर्छुं छल्यो छल, स्वप्नमां भीहावे रे;
 नाडाडो आव्यो छलं इरी इरी जेतो, रणे पूडथी आवे रे.
 भूत पिशाच के नम किंकर, प्रेत अथवा राडुरे;
 अयोध्यामां रैतां राम्भवां, पाणकने ते डाडुरे.
 तेणुं टेहेलनो उत्तर आभ्यो, कांरुं स्वाद धंद्रीनो वांकरे;
 कहे वस्त भोटी थरुं नीवडी, शुं करे वोडोरतीओ रांकरे.
 पियुजनथी पेटन वाहातुं, तेहनो संग ते भाडोरे;
 जेहुने दुःख सरभां होशे, कही धोडारमां नाडोरे.
 अ भोलीतो आडुकीआनी, णुओ विचारी आरुंरे;
 भर्मवयंन सुणी महिलानुं, इहे आव्युं भराधरे.

(उथयो.)

भरातुं इहे राणीतलुं, ने आंसु मुउयां रेडीरे;
 आडुक नोहे ते नैपधपती, सुदेव लायो तेडीरे.

કડવું પર મું.

(રાગ—સૌરઠી માર*).

આંસુ ભરીને કામની કરે, વાણીનો વિચાર, ગુરૂ;
 એ નોહે આહુકના ખોલડા, હોયે વીરસેન કુમાર, ગુરૂ.
 એ જીવન પ્રાણુ આધાર, ગુરૂ;
 જાઓ મા લગાડો વાર, ગુરૂ.
 બ્રાંત પડે છે રૂપની, તે પ્રગટ્યો માહારો પાપ, ગુરૂ;
 રૂપ ખોયું કહીં રાયજી, એ કોણે દીધો હશે શાપ, ગુરૂ.
 માહારા જાએ તનના તાપ, ગુરૂ;
 તમવડે ધાય મેળાપ, ગુરૂ.
 અશ્વરક્ષકનો નોહે આશરેરે, જાણે અંતરની વાત, ગુરૂ.
 ખોલે ખોલજ મારીઓરે, નોહે ઘોડારીઆની ધાત, ગુરૂ.
 હું જાણું ખોલ્યાની જાત, ગુરૂ;
 હોય પુષ્કરજનો બ્રાત, ગુરૂ.
 પુનરપિ જાઓ તેડવારે, જીવન વસે છે જાંહે, ગુરૂ.
 પરીક્ષા એ પુણ્યસ્લોકની, એકે દિવસે આવે આંહે, ગુરૂ.
 જાઓ અયોધ્યામાંહે, ગુરૂ;
 હવે ખેશી રહ્યા તે કાંહે, ગુરૂ.
 જઈ કહો ઋતુપર્ણુ રાયને, તજ વૈદર્ભી નજ મહારાજ, ગુરૂ.
 સ્વયંવર ફરી માંડીયોરે, છે લમનો દાહાડો આજ, ગુરૂ.
 એ વાતે નથી લાજ, ગુરૂ;
 જેમ તેમ કરવું કાજ, ગુરૂ.
 કપટે લખી કંકોતરીરે, ઋતુપર્ણુને નિમંત્રણ, ગુરૂ;
 સુદેવ તેડી લાવજો, જેમજે બાહુકીઆનાં આચરણ, ગુરૂ.

* ' કાનડો ' (૧૮૨૧).

ગુણ ઉપર અંતઃકર્ણ, ગુરુશ્રી;
તેહનાં જોઈએ વધુ ને વર્ણ, ગુરુશ્રી.

(ઉચ્ચો.)

આચર્ય અશ્વપાળકતણાં, આંહાં આવે ઝોળખાયરે;
પત્ર લેઈ પરંપચનો આપ્યો, સુદેવના કરમાંહેરે.

કડવું ૫૩ વું.

(રાગ-સામેરી).

સુદેવ સભામાં આવીયો જાંહાં, ખેડો છે ઋતુપર્ણ;
કરમાંહે આપી કંકોતરી, ઉપર લખ્યું નિમંત્રણ.
પ્રીત વશેષે પત્ર લીધું, કીધું અવિલોકન;
સ્વસ્તિશ્રી અયોધ્યાપુરી, ઋતુપર્ણ રાય પાવન.
વિદર્ભ દેશથી લખીતંગ ભીમક, નજે દમયંતી પરહરી;
એહને દેવનું વરદાન છે માટે, સ્વયંવર કીજે ફરી.
પૃથ્વીના ભૂપતી આવશે, તમે આવજો ખપકરી;
સૂરજવંશીને વરવો નિશ્ચે, કુંઅરીએ ઈચ્છા ધરી.
ભૂપતી આનંદે ભરયો, સભામાંહે એમ ભાષે;
ભાઈ વેદવાણી દમયંતી, કોને નહીં વરે મુજ પાષે.
અધર ડસે કર ધસે, વિપ્ર ઉપર આંખ કાઢાડે;
નોહોતરીયો નિરમાલ દીસે, આળ્યો લગનને દાહાડે.
સુદેવ કેહે હું ક્યમ કરું, વેગળું તમારું ગામ;
શત ઠામ થાતાં આવવું, કંકોતરીનું કામ.
ધાઈ ગયા સર્વ ભૂપ જો, પ્રથમ રૂપના પલકા;
ઋતુપર્ણ આસનથી ઉઠે ખેસે, થાય પરણવાના સળકા.
આહા ગઈ દમયંતી હાયથી, કંકોતરી આવી મોડી;
એક નિશાનો આંતરે હોત તો, જાત જોમ તેમ દોડી.

ત્રાહે ત્રાહે બોલે મસ્તક ડોલે, નીસાસા મુકે ઊંડા;
 વૈદર્ભી વરતાં વેર વાટચું, અરે બ્રાહ્મણ્યું ભુંડા.
 સાંઠ સાંપડી નહીં, નહીં પવનવેગી ઘોડા;
 કંસાર દમયંતીના કરનો, નહીં જમે આ મોહોડાં.
 સભામાં બેઠો નિરાશ થઈ, પ્રધાન બોલ્યો વચન;
 પેલો બાહુકીઓ શે અરથ આવશે, બેઠો વણસાડે અન.
 ઋતુપર્ણ આનંદ પામ્યો, મોકલ્યો સેવક;
 લાવ તેડી બાહુકીઆને, જે જાણે ગયાની તક.
 શ્વાસ ભરાયો દાસ આવ્યો, અશ્વપાળકને પાસ;
 ઉઠો ભાઈ ભૂપ તેડેછે, ગ્રહો પરાણો રાસ.
 ચાલ્યો બાહુક ચાપક ઝાલ્યો, મુખે તે બડબડતો;
 આવ્યો નીચી નાડે નરખતો, નાકે તે સરડકાં ભરતો.
 સભામધ્યે સર્વ હશ્યા, આ રત્ન રથબેડણુ;
 ઋતુપર્ણ બોલ્યો માન દેધ, આવો દુઃખદેડણુ.
 ધણે દિવસે કારજ પડ્યું છે, રાખો માહારી લાજ;
 તમો પરણાવો વૈદરભીને, વિદ્રભા જનવું આજ.
 સમુદ્ર સેવ્યો રત્ન આપે, મેં સેવ્યા એમ જાણી;
 આજ વિદર્ભા લેધ જાઓ, ગ્રહું દમયંતીનો પાણી.
 બાહુક વળતો બોલાયો, પૂલાવીને નાસા;
 આ ભીયા પરણશે દમયંતીને, અરે પાપણી આશા.
 હંસ કન્યા કેમ કરે, વાયસસું સંકેત;
 નિર્લજ્જની સાથે અમે આવું, તો પછે થાઉં ફજેત.
 છછોરા ન થઈયે રાયજી, પરપત્નીસું તલખાં;
 કેમ વરે વર જીવતો, મિથ્યા મારવાં વલખાં.
 રાય કેહે હયપતી, માહારીવતી હયને હાંકો;
 માહારે તો સરવસ ગયુંરે, તમો જેવારે ના કોહો.

બાહુક વળતો બોલીયો, જાંઠાં હોયે સ્વયંવર;
 અંતર નહીં સેવકસ્વામીનો, આપણુ બન્યો વર.
 હાસ્ય કરીને કેહે રાજ, વર તમો પરચંમ;
 ભાયગ ભડશે કન્યા જડશે, તાંહાં જઘયે જેમ તેમ.
 દુબળા ઘોડા ચાર જોડ્યા, રથ કર્યો સાવધાન;
 શીઘ્રે તાંહાં શણુગાર સજવા, સાંચર્યો રાજન.
 રાણી કેહે ઋતુપર્ણને, પરહરી હુંપર પ્રેમ;
 ક્ષત્રી થઇને કરો ધધરણું, નવ હોયે અંતે ક્ષેમ.
 પતીએ તજી તે અણુછતી, કાંઈએક ગોરી ગૂધ;
 બાહુક વડે પરણવી રાય, થયું ઊજળું દૂધ.
 અમો ભ્રમર કોટિ કુસુમ સેવું, તું શું ચલાવીશ ચાલ;
 વીજળી સરખી લાતું વૈદરબી, તાહારે સોકનું સાલ.
 એમ કહી સભામાં આવ્યો, દુંદુભી રહ્યાં છે ગાજ;
 રીસ કરી કહ્યું બાહુકને કાં, જોડ્યા દુર્બલ વાજ.
 કરણ લૂલા ને ચરણ રાંટા, બગાઇ બહુ ગણુગણુ;
 અસ્થિ નિસર્યાં ત્વચા ગાઠી, ભયાનક હણુહણુ.
 ચાહારે નોહે ચાલવાના, આગળ નીચા પાછળ ઊંચા;
 ખુંધા ને ખોડે ભર્યા, એ કરડકણા એ ખૂચા.
 પવન વેગે પાણીપંથા, શત જોજન હીંડે ઠેક;
 એહેવા ઘોડા મુકીને કાં, જોડ્યા દૈવની વેઠ.
 બાહુક કેહે શી ચેષ્ટા માંડી, શું ઝોળખો અશ્વની જાત;
 જો પુષ્ટ હયને જોડશો તો, હું ન આવું સાથ.
 એ સ્મશ્વ રાખો ને રથ હાંકો, ચડી બેઠો ભૂપાળ.
 રાસ પરાણો પછાડીઓ, બાહુકને ચડ્યો કાળ.
 આટલીવાર લગે લજ્જા રાખી, બોલ્યો નહીં મા મૂચ,
 તું આગળથી રથે કેમ બેઠો, હુંપે તું તે ઉંચ.

ઋતુપર્ણ હેરો ઉતરયો, વિધવિધ વિનય કરતો;
 જન્ય રાય પાસે બાહુક નાહાસે, તે રથ પૂઠે ફરતો.
 પ્રણીપલ કીધું ઋતુપર્ણે, હયપતી હઠ મૂકે;
 ઉપકારી જન અપરાધ માહારો, એરો હું તે ચુકો.
 બાહુક કેહે જઘપી રાસ ઝાલું, એશિયે બન્યો જ્નેડે;
 તુંને હરખ પરણવાતણું તેમ, હુંય ભચ્ચો છૈં કોડે.
 સાહામસાહામા ચક્ર ધરીને, બંને સાથે ચહહ્યા;
 એડી દીધી બાહુકે ત્યારે, અશ્વ ઢળીને પડ્યા.
 મુગટ ખશી ગયો રાયજનો, માનસુકન હુઆ;
 બાહુકે અશ્વ ઉઠાડીયા, હાંકે ને કેહે ધણીમૂઆ.
 અંન એહેવા અશ્વ નિર્બળ, ખાંચે ખીજ ખીજ;
 રાય કેહે લોક સાંભજે હું, વિના ગાળ દો ખીજ.
 સુદેવ તાણી એસાડીઓ, રાય કાહાડેછે ડોળા;
 સેરી સેરીયે જન જ્નેવા, ઉભાં કોકનાં ટોળાં.
 દુર્બળ ઘોડા દરિદ્ર આહ્વાણુ, જ્નેગ સારથીનો જ્નેરો;
 વૈદર્ભીને વરવા ચાલ્યા, ભયો ભજ્યો વરઘોડો
 હાંકે ને હીંડે પાછા પાછા, ઝુસરી કાહાડી નાંખે;
 તાણી દોડે ધરભણી, ઉભા રેહે વણુ રાખે.
 પૃથ ઉપર પડે પરાણા, કરડવા પાછા ફરે;
 પોહોજે પાગે રેહે ઉભા, વારે વારે મળમૂત્ર કરે.
 રાય કેહે હો હયપતી નથી, વાત એકો સરવી;
 બાહુક કેહે ચંતા ધણી છે, માહારે દમચંતી વરવી.
 ધણે દોહેલે ગામ મૂક્યું, રાયે નીસાસા મૂક્યા;
 પુણ્યસ્થોકે હેહાં ઉતરી, કાન અશ્વના પૂંક્યા.
 અશ્વમંત્ર ભણ્યો ભૂપતીયે, ઇંદ્રતું ધચ્ચું ધ્યાન;
 અશ્વ ચાહારે ઉતપતા, ઉચીશ્રવા સમાન.

અવનીએ અડકે નહીં, રથ અંત્રીક્ષ જાય;
 દોટ મૂકી બેઠો આહુક, રખે પડતા રાય.
 માંહે! માંહે વળગીને બેઠા, ભૂપ ને આહાણ;
 રાય વિમાસે વરે કન્યા, વરઆમાં વશીકર્ણ.
 કામણુગારે કાળીયો, એહના ગુણુ રસાળ;
 ત્રણુ કોડીનાં ટકુઆં, એણે કસ્યાં પંખાળ.
 હશી રાજ બોલીયા, થાપડી આહુકની ખંધ;
 તાહારે પુણ્યે માહારે થાશે, વૈદરજીસું સંબંધ.
 વાહુવિદ્યા વાસવની, તુજ કને પરિપૂર્ણ;
 નાહાની વાત નોહે ભાઈ, રેહે વિદ્યાનું સ્મરણ.
 ઐરાવત ને ઉચીશ્રવા, હારયો ગરુડનો વેગ;
 તાહારે હાંકવે હવણાં થઈશું, વિદર્ભ ભેગાભેગ.
 વિખાણે પોતાનાં ભાગ્યને, ભૂપ કાહાડે ઘેલાં;
 જો દમયંતી મુજને વરે તો, આહુક પૂજું પેહેલાં.
 ભીમકસુતાસું હસ્ત મેળાપક, જો થાશે હયપતી;
 આહુક કેહે વિલંબ શો છે, પ્રત્યળ તાહારી રતી.
 વાટ ઓસરે વાત કરતાં, ઉડતા આલે અશ્વ;
 રાય વિદ્યાને વખાણે, ન જાણે મનનું રહસ્ય.
 તાણ્યા ન રેહે ત્રેહેકતા, દે દોટ ઉપર દોટો;
 એક જાંખરે વળગી રહ્યો, રાયની પામરીનો જોટો.
 હાંહાં રાખ કેહેતાં હય દ્રોડયા, રથ ગયો જોજનન;
 આહુકે રથ રાખ્યો કેહે, લઈ આવેો રાજનન.
 રાય વળતો બોલીયો, શ્રમ મન વિચારી;
 દમયંતીના નામ ઉપર, નાખી પામરી ઓવારી.
 જા લાવ આહુક તુંને આપી, પામરી બેહુ જોડ;
 આહુક કેહે દમયંતી ઉપર, તું સરખા ઓવાઈ ક્રોડ.

રાય મોટા દાનેશ્વરી ખોલ્યા, બાહુક જમચક તૂં થા;
 પરણુવા જાહં દમચંતી, લેહં તાહરી પામરીના ચુથા.
 એહેવું કહી રથ ખેડીયો ને, રાય મંન વિમાસૈ;
 રંક હોય તો સઘ 'લાવે, મોહોટો કેમ વરાંસે.
 હયપતી તમમાં વિદ્યા મોટી, ગુણે વળીયો છેક;
 તાહારે પ્રતાપે મુજકને છે, અક્ષે વિદ્યા એક.
 ગણિતશાસ્ત્રને હું જાણુંછહું, કોહોતો દેખાહું કરી;
 એક ખેહેડાનું વૃક્ષ આવ્યું બાહુક પડ્યો ઉતરી.
 રાય પ્રત્યે કેહે બાહુક, ગર્વ વચન શાં આવડાં;
 આ ખેહેડાંની જમણી ડાળે, કેટલાં છે પાદડાં.
 રાયે વિચારીને કહ્યું, સહસ્ર ત્રણ ને શત ત્રણ;
 બાહુકે જઈ વૃક્ષ છેદી, ડાળ પાડી ઘણું.
 ગણી જોયાં બાહુકે, ઉતર્યાં તંતોતંત;
 ઉત્કૃષ્ટ વિદ્યાને દેખીને, હરખ્યું નળનું ચંત.
 ફરી આવ્યો રથ પાસે, કહ્યું રાય તમે ધન્ય;
 ભૂપ કેહે જો મન મળે તો, વિદ્યા લીજે અન્યો અન્ય.
 માંહોમાંહે મંત્ર આપ્યા, મને મન ગયાં મળી;
 પરીક્ષા કરવા વિદ્યાની નળે, ડાળ છેદી વળી.
 ક્ષત્ર્યાં તેટલાં પત્ર ઉતર્યાં, ગણિત સંખ્યા મળી;
 બીજી વિદ્યાને પ્રતાપે, દેહમાંથી નીસર્યો કળી.
 પાડાનું ચર્મ ખેહેરીયું, હંટ ચર્મના ઉપરણાં;
 ટુંકડા ચર્ણુ ને શ્યામ વર્ણુ, કેશ છે પંચવર્ણાં.
 કરમાં કાતી આંખ રાતી, મુખે રુધિરના ઓઘરાળા;
 ભર્યો રીસે સગડી શીશે, ઉડે અગ્નિની જ્વાળા.
 નીસરી નાહોં ભયે ત્રાટે, ઉઠ્યો નળ નરેશ;

લપડાક મારી સંગડી પાડી, બ્રહ્મા કળીના કેશ.
 વીજળી સરખું ખડગ કાઢાડયું, ન જાય જીવતો પાપી;
 રાજબ્રહ્મ કીધું જુઃખ દીધું, રલ્હો દેહમાં વ્યાપી.
 રગદોળ્યો રોળ્યો રેણુમાંહે, કેમ પડ્યો હુતો પૂઠે;
 આંખ તરડે દાંત કરડે, મારે ખડગની મૂકે.
 ઉઠે અરવડે અવની પડે, અકળાવ્યો અલેખે;
 બાહુકના હસ્ત કળીના અસ્થ, ઋતુપર્ણુ નવ દેખે.
 રુદન કરતો આંખ ભરતો, કળી પાગે લાગે;
 પુણ્યશ્લોકજી ઉગારીયે, નવ મારીયે ઘણું વાગે.
 અરે અધર્મનાં મૂળીયાં, તુંને જીવતો કેમ મૂકું;
 અમો ઘણું તેં રવડાવ્યા, નથી નેત્રતું જળ સૂકું.
 અરે પાપી ધર્મછેદન, વિશ્વ વેદનાકારી;
 વિન્નેગ દાતા છેદન શાતા, તેં તબ્બવી નારી.
 અવગુણુ કેહેવા કરાવી સેવા, પારકે મંદિર;
 વદે દીનવાણી મરણુ જાણી, નેત્રે ભરીયાં નીર.

(આ કલ્પિત કળવ્યુગને નળ જ્નેડે વાત થઈ, તેમાં કળીએ
 કલ્પું કે મારા વખતમાં લોક સલ ધર્મને ઠેકાણે પાખંડને મા-
 નશે અને અધર્મી થશે. પ્રજા દુરાચરણી અને નિર્બળ, તથા
 રાજા મૂર્ખ, દુષ્ટ, જાલમી અને દુર્ગુણી થશે. પરંતુ દૃઢ વિશ્વાસે
 ઘોડા કાળ સૂઝી પરમૈશ્વરની બક્તિ કરશે તેને પ્રભુ પ્રસન્ન થશે,
 ને દાન કરશે તેને કૃળ મળશે. કળીના બે ગુણુ જાણી નજે તેને
 ઉગાર્યો, પણ પોતાના રાજમાં રહેવાની મના કરી. કળીને વિ-
 દાય કરી રાજ રથે બેઠો.)

રાય બેઠો રથ ઉપર, ઋતુપર્ણુ સમજ્યો નહીં;
 હર્ષ પૂરણુસું હય હાંક્યા જાણે, પ્રેમસરિતા વહી.

(ઉચ્છેદો.)

વહી આલ્યો પ્રેમરસ, રથ ગાજતો ગડગડાટરે;
કેહે ભૂટ પ્રેમાનંદ નાથની, વૈદર્ભી જ્યુએ વાટરે.

(કડવું ૫૪ મું.)

(રાગ-ગોડી.)

દમયંતી કેહે દાસીને, સુણુ સાધવી;
છે વિપ્રનો વાયદો આજ, મહિલા માધવી.
ઠેઠ ઋતુપર્ણુ આવશે, સુણુ સાધવી;
જો હોશે નળ મહારાજ, મહિલા માધવી.
અવધ પોહોતી છે વનતણી, સુણુ સાધવી;
થયા ત્રણુ સંવત્સર, મહિલા માધવી.
એવડા અવિનય શા વશ્યા, સુણુ સાધવી.
પ્રભુ ફરી ન તપાસ્યું ધર, મહિલા માધવી.
ન સંભાસ્યાં બાળક બાહુઆં, સુણુ સાધવી;
કઠણુ પુરુપનાં મંન, મહિલા માધવી.
હું મોઈ જીવી જોઈ નહીં, સુણુ સાધવી;
વેઠયું હશે કેમ વંન, મહિલા માધવી.
ઓ વાયસ બોલે બારણે, સુણુ સાધવી;
મન ઉપજે હરખ તરંગ, મહિલા માધવી.
આજ ફરકે ડાખી આંખડી, સુણુ સાધવી;
વળી ફરકે ડાખું અંગ, મહિલા માધવી.
શું મનનો માન્યો આવશે, સુણુ સાધવી;
થાશે શુકન કેરાં ફળ, મહિલા માધવી.
કો કેહેશે આવી વધામણી, સુણુ સાધવી;

નથી આપવા સરખી વસ્ત, મહિલા માધવી.
 અર્પીશ હાર લદયાતણો, સુણુ સાધવી;
 પ્રણુમીશ જોડીને હસ્ત, મહિલા માધવી.
 ખારીયે ખેશી નીલાળીયે, સુણુ સાધવી;
 એવે ઉડતી દીઠી રજ, મહિલા માધવી.
 એ રથ આવેછે ગરજતો, સુણુ સાધવી;
 વળી દુરકે ગગને ધવજ, મહિલા માધવી.
 એ પડધી પડે અશ્વચરણની, સુણુ સાધવી;
 એ હાંકણીમાં છે વિચાર, મહિલા માધવી.
 એ પરાણો ઉંચો ઊછળે, સુણુ સાધવી;
 હોય નળમુખનો ટચકાર, મહિલા માધવી.
 રથ આવ્યો ગામને ગોવાંદરે, સુણુ સાધવી;
 હા હા હોય અયોધ્યાભૂપ, મહિલા માધવી.
 દીસે સુદેવ મેલે લુગડે, સુણુ સાધવી;
 પણ હાંકણુહાર કૃપ, મહિલા માધવી.

(ઉચલો.)

કૃપ ખેડણુ રથતણો, ક્યમ કહીએ એ નળરાય રે;
 અવસ્થા જોઈ ગામની, ઋતુપર્ણ દુખીયો થાય રે.

કડવું ૫૫ મું.

(રાગ-કેદારો.*)

ઋતુપર્ણ કેહેછે વિપ્રને એ, શું કારણુ સુદેવરે;
 બ્રાંત પડેછે મુજને નથી, સ્વયંવરનો અવેવરે.

૧. 'આંહાં આવે ઝાળખાયરે,' (૧૮૦૬).

'મહા ૧૨' (૧૮૨૧).

મુની મુને (મથ્યા લાવીયો, કાંઈ દીસેછે કપટરે;
 રિપુલોક હસાવીયા, ફેરો પડ્યો ફેાગટરે.
 વેહેવા કર્મ નથી દીસતું, નથી રચ્ચો માંજરે;
 હુંદુભી શે નથી બોલતાં, નથી થતું તાંડવરે.
 સુદેવ વળતો બોલીયો છે, છાનું વેહેવાનું કર્મ રે;
 કંકાતરી કોને લખી નથી, નહીં ભાંજવો ભીમકને ભર્મ રે.
 ક્ષણએક રહીને આવળે, પુઠેથી મહારાજરે;
 આગળથી તે સાંચરે, વૃધામણી લેવા ડાજરે.
 વૈદરભી જીએ વાટડી, વિપ્ર આવ્યો ધરમાંહેરે;
 હરખે ભરી તવ સુંદરી, મુનીને લાગી પાયરે.
 રૂડી કહેજો વધામણી યું, પધારે પ્રાણનાથરે;
 યાઈ રૂડી પેરે નથી ઝોળખ્યો, શત જોજન કીધો સાથ રે.
 છે રૂપ તેહેનું ખીલામણું, ગુણે ખીજો નજ રે;
 ખાલુકને પરીક્ષાને તેડજો, એકાંત વાડી સ્થળ રે.
 દમયંતી હરખે ધણું, જો આવ્યા છે ઋતુપર્ણુ રે;
 નગરલોક હસે ધણું જોઈ, સારથીકેરો વર્ણુ રે.
 ભીમક રાય સાહામા ગયા, રથથી ઉતર્યા રાય રે;
 ત્રણે રાજ કુંચર આવી મળ્યા, ઊડી સર્વ સભાય રે.

(ઠાગ)

સભા સર્વ બેડી થઈ, આસને બેઠો ભૂપ રે;
 ભીમક આદે સર્વ કો, જીએ સારથીનું રૂપ રે.

કડવું પદ મું.

(રાગ-કેદારો લેહેકણી).

ભૂપ ભીમક સ્તુતિ કરે ધણીરે, ભલે પધાર્યા અયોધ્યાધણી રે;
 થાકા અવેવ દીસે દેહેનારે, એકલા નથી શે સેન્યારે.

હય દુર્બળ વળીયો છેક રે, સારથી સંસાર વત્રેક રે;
 કાંઈ અટપટું સરખું દીસેરે, એહુવે બાહુક બોલ્યો રીસે રે.
 ઋતુપર્ણ મુકો રથ તાણી રે, ઉઠો ઘોડાને કરો ચારપાણીરે;
 નાંખ્યો પરાણો ને રાસરે, જઈ બેઠો ઋતુપર્ણ માસ રે.
 આવે લાગતો રાય આઘો ખસેરે, સભા મુખે વસ્ત્ર દેઈ હસેરે;
 તેમ મચમચાવે આંખડીરે, ખોળામાં વસ્ત્રની ગાંઠડી રે.
 ઋતુપર્ણને બાહુક પુછેરે, કાં વેહેવાનો વિલંબ શું છેરે;
 રાજ રાખે શાને વારીરે, તેમ બાહુક બોલે ખંખારીરે.
 ઋતુપર્ણને પૂછે ભીમકરે, આ શું સખા કરેછે જકરે;
 કાહો કાંહાંથી આવ્યા રાણારે, ઘણું થાકા રેણુભરાણારે;
 ઋતુપર્ણ કહે આ ભીયા ગુણીરે, નથી એકુ વિદ્યા ઉણીરે.
 કાંઈ વિદ્યાએ ન જાય વાધીરે, તે માટે મૈત્રિ બાંધીરે;
 રથહાંકણી વિદ્યા હાયેરે, મેં મૃગયા તેજા સાથેરે.
 વન ભમતાં થયો અતિકાળરે, આંહાં આવી ચહડયા ભૂપાળરે;
 ભીમક કહે કીધી કરુણારે, આજ સેહેજે સ્વામી પહરણારે.
 ભૂપ ભીમકે હલકલ^૧ કીધીરે, રસોઈની આગા લીધીરે;
 ભૂપ બાહુકનો છે ભેદીરે, આ ભીયા છે આપ નૈવેદી રે.

(ઉત્તરો.)

આપ નૈવેદી છે સારથી, હસ્યો ભીમક ભૂપાળરે;
 અનં વમન થાય દરશણે તે, આવડો શો સુગાળરે.

કડવું ૫૭ મું.

(રાગ-નટની દેશી).*

બાહુક મોકલ્યો વાડીમાંહે, રસોઈ સ્થળ એકાંત;
 કહે વૈદરભી કીજે પરીક્ષા, પુણ્યશ્લોકની પડે બ્રાંત.

૧ 'હલભલ' (૧૮૨૧).

* 'સામેરી' (૧૮૨૧).

ભીમકે સેવકને આજ્ઞા આપી, અશ્વનો હ્યો તપાસ;
 ઋતુપર્ણ ઉતર્યા ભવ્ય ભુવને, કરે સેવા દાસુ.
 દમયંતીયે ભીમકને કાહાવ્યું, આજ્ઞા તમારી લીજે;
 બાહુકમાં છે ગુણુ નળરાયના, અમે પરીક્ષા કીજે.
 એકાંત વાડી દમયંતીની, કીધું રસોઈનું સ્થળ;
 ઠાલો કુંભ આણીને મૂક્યો, મુક્યાં કાષ્ટ નહીં અનળ.
 બીજાં પાત્ર મુક્યાં નાનાવિધ, મુક્યું નહીં મેક્ષણુ;
 માધવી કેશવી મુકી સેવાને, જાણે સર્વ લક્ષણુ.
 દમયંતી બેઠી ઝરખે, અંતરપટ આડો બાંધી;
 તેડી લાવો રૂપાળાને જુઓ, કેમ જમે છે રાંધી.

ઉઠ્યો નળ ચાલ્યો અંત:પુરમાં, આનંદ અંતર આણી;
 સખી સાહેલી આશ્રજ પામે, હસે તે સણુગટ તાણી.
 જુએ હેરીને દમયંતી, વિસ્મે થઈ મનમાંહે;
 આ સ્વરૂપની ન મળે જોડી, જોતાં ત્રણ ભુવન માંહે.
 શરીર દીસે દવનું દાધું, સ્કંધે જાડો પગે પાતજો;
 ટુંકડા કર ને નેસ નીસરી, મોટા પેટનો નજો.
 કાંઠાં નળ કાંઠાં બાહુક કાંઠાં, સુરજ રાહુ મંડળ;
 વાંકું મુખ ને મસ્તક મોટું, પાધડી હંડળ ગુંડળ.
 એ સાથે શી ગોઠડી, ઋતુપર્ણને ભાવેટ લાગી ભવની;
 હીંડતાં પગને સ્પર્શ કરીને, કાળી થાયેછે અવની.
 પણ એહેને વિદ્યા હય હાંક્યાની, આશ્રજ સરગું દીસે;
 કતરાતો આવે નાક ધુલાવે, ભૂકુટી ભરીછે રીસે.
 દમયંતી પાસે હસતી હસતી, ભાભી આવી ત્રણ;
 બાઈ આ પુતળું કયમ પધરાવ્યું, વારૂ રૂપ ને વર્ણુ.
 કદાચિત નળજી નીવડશે ને, રેહેશે એહેતું અંગ,
 કાહો બાઈ તમે એ પુરુષનો, કહી પેર કરશે સંગ.

શાપ હશે કાઈ તાપસનો, ન જ્ઞશે કોટી ઉપાગે;
 આ ભીયા આસન બેસશે તમે, કેમ રહેશે વામાંગે.
 જાંઠાં હશે તાંઠાંથી કાલ આવશે, બાઈ તમારો સ્વામી;
 એમ વલખાં શું મારોછો કાંઈ, ધીરજ ધરો ગજંગામી.
 વૈદરભી કેહે કૌતુક મુકો, બેશી કરો પરીક્ષા;
 જાઓ સેવા કરો બાહુકની, દાસીને દીધી શિક્ષા.
 કેશવી માધવી બંને આવી, બાહુકજીને પાસ;
 દૃદે ભરાયું નજરાજનું, ઓળખી બંન્થો દાસ.
 મુકાં વૃક્ષને સ્પર્શ કર્યો તે, થયું નવપલ્લવ;
 દાસી તવ આનંદ પામી, હોય વૈદરભીનો વલ્લભ.
 કેહે સહીયારી હો આચારી, મન ન આણવો ધોકો;
 દુમ તજે સ્થળ પવિત્ર કીધું, અમો દીધો છે ચોકો.
 નાહાવાનું તાંઠાં વસ્ત્ર પેહેરે, પાધડી પછેડી વરજે;
 જંઘાયે ગુંઠળાં કેશતણાં ને, શરીર ભચ્યું છે ખરજે.
 નીચું કુંચું ભાજે શરીર ખંજવાળે, દાસીયે અવિલોકન કીધો;
 રાંટે પાગે હાંડે બડબડતો, ઠાલો કુંભ જઈ લીધો.
 વરણ મંત્ર ભણ્યો નજ રાય, તતક્ષણ કુંભ ભરાયો;
 વીસ ઘડા રેડયા શીર ઉપર, ઉભો રહીને નાહાયો.
 દાસી અતિ આનંદ પામી, કૌતુક દીઠું વળતું;
 ચુહુલ મધ્યે કાષ્ટ મુઝ્યાં, અભિવિણ થયું બળતું.
 ઉભરાતું અંન કરે હલાવે, કડઠીનું નહીં કામ.
 દાસી ગઈ દમયંતી પાસે, બોલી કરી પ્રણામ.
 વાજી વૃક્ષને જળ અનળ એ, ચાર પરીક્ષા મળી;
 અંન લાવો અભડાવી એહેતું, વૈદરભી કેહે જાઓ વળી.
 રમતી રમતી નેહે નમતી, નિરખતી નિજ ગાત્ર;
 એકે બાહુક વાતે વળગાડ્યો, એક લેઈ નાહી અંનપાત્ર.

અરે પાપણી કહી બાહુક બિઠ્યો, દાસીયે મૂકી દોટ;
 માધવી કેહે ફરી કરો રસોઈ, હું દેઈ આપું અખોટ.
 ફરી પાક નીપાવ્યો નગરાય, ખેઠો કરવા ભોળનં;
 પછે દમયંતીયે જોયું ચાખી, અણુચું જે અંન.
 સ્વાદ ઝોળખ્યો એ નળ નિશ્ચે, પાક પરમ રસાળ;
 કિંકરી ફરીને મોકલી તાહારે, સાથે બંને બાળ.

(ઉત્તરો.)

સાથે બંને બાળ ને, નળ કને આવી કિંકરી;
 બાહુકે દીઠાં બાહુઆં તાહારે, આંખડી જળે ભરીરે.

કડવું ૫૮ મું.

(રાગ-રામત્રી, દેશી ગળગળી).

બાહુકે દીઠાં બાહુઆં, ઉલટયું અંતઃકર્ણુ;
 દયામણાં માહારાં દીકરાંને, દેખીને આવે મર્ણુ. બાહુકે૦
 કળજુગે કલપાંતજ કીધું, બાળક વરલાં મોસાળ;
 કોણુ કૃત્ય મેં આચર્યાં તજ, અખળા અંતરિયાળ. બાહુકે૦
 સંજ્ઞેગ સાગર ઉલટયો, નયણાં શ્રાવણુ^૧ સમાન;
 આલિંગન દેવા કારણે, સુતને કીધી સાન. બાહુકે૦
 મળવાને તેડયાં મીઠડાં, કર લાંબા કીધા ધીશ;
 છળ્યાં ખીલીનાં બાળકાં તે, પાટે ચીસે ચીસ. બાહુકે૦
 દાસીયે ચાંખ્યાં લદ્દે સાથે, કીધો બાહુકને તિરસ્કાર;
 રેહેવાદે તાહરું રમાડયું ભાષ, રૂએછે રાગકુમાર. બાહુકે૦
 બાહુક કેહે બાળકને મુને, સાંઈ દેવાના સ્નેહ;

૧ 'વર્ષી' (૧૮૨૧).

નારે ભાઇડા ભેટતાં થાયે, કાળી કુચ્ચરની દેહ. આહુકે
 છે છત્રપતીનાં છોકરાં, તુંને મળવાનું કેમ મન;
 શે દુઃખે થાયછે ગળગળો, રોતાં પુટશે લોચન. આહુકે
 આહુક વળતો બોલીયો માહારે, એહેવાં આળકની જોડ;
 આ દેખીને તે સાંભર્યાં, થયું રમાડવાનું કોડ. આહુકે
 દાસીયે કહ્યું દમયંતીને, બોલ્યાં આહુકની વાત;
 આઈ આશ્રજ દીઠું અતિધણું, કાળો કરે આંસુપાત. આહુકે
 દમયંતીયે પુછ્યું ભીમકને, નળની પડેછે બ્રાંત;
 આજ્ઞા હોય તો આહુકને, પૂછું તેડી એકાંત. આહુકે
 ભીમક કેહે સતી સુતા, તુંને શું દેહું શિક્ષા;
 સુખે બોલાવો આહુકીયાને, કરો નળની પરીક્ષા. આહુકે
 વૈદરભી આઠ્યાં અંતઃપુરમાં, જાંહાં પોતાની મેડી;
 આજ્ઞા આપી દાસીને, લાવો આહુકને તેડી. આહુકે
 (આહુકને તેડાવી રૂપાને આજઠે ખેસાડયો. દમયંતી પડે બેઠી
 હતી તેને ગમ્યું નહિ તેથી ઊઠી જવા માંડ્યું, સારે—

કડવું ૫૬ મું.

(રાગ કાશીની દેશી-હોસની.*)

વિનય સંગાયે બોલ્યાં વૈદરભી સુંદરી,
 શા માટે ઉઠી જાઓછો તેડાવ્યા ખપ કરી.
 અમને રેહેવું ઘટે, આંધી અંતરપટે;
 બોલું કેમ પ્રગટે, પરપુરૂપ નીકટે.
 બેસો આજઠે, બોલું ઉલટે;
 ન પુછું કપટે, બોલવું નિર્મળ ઘટે.

* 'રાગ માઝની' (૧૮૨૧).

પુરૂષ ભચ્યા હઠે, ચાલે પોતાની ચંટે,
 હીંડે નારીને નટે, લાજે નહીં રાજવટે.
 જે નરજન મને કાળા, મુખે વિખની જ્વાળા,
 મુકે વિજ્ઞેગના ભાલા, કેમ સહી શકે બાળા.
 બાહુકજી છે આચારી, સુણો વિનતી માહારી,
 કા એમ મુકે વિસારી, દોહુએ પામી નારી.
 વાહાલપણું કહીયે ગયાં, મુખે કેહેતા આભૈયા,
 વજ્રે કંઠણુ હૈયાં તરછોડયાં નાહાનાં છયાં.
 બ્રહ્માએ પુરૂષ ધડીયા, નારીને જીવે જડીયા,
 દુખના દાહાડા પડીયા, વેરીડા થઈ નીવડીયા.
 પ્રીતડી જેહની વ્યાપે, તેહેને મારે અદાપે,
 કૂળ જે રૂડાં આપે, વૃક્ષને થડથી કાપે.
 રખે માહારી વેલ સુકે, પ્રવાહ જળ વેહેતું મુકે,
 તે જાણી ચતુરા શું સુકે, ફરી આવી ન હુંકે.
 જે સ્થળનું જળ પીજે, છળ તાંહાં કેમ કીજે,
 પરદયા ધરીજે, તેહેનો જીવડો નવ લીજે.
 જેહેનો હાથ ગ્રહીયે, તેહેને મુકી નવ જઈયે,
 અમો અખળા છઈયે, વેદના કોહોને કહીયે.
 જે ન પામી માનવજને, દેવતા ન આણ્યા મને,
 તેને ન મુકીયે વને, રાખીયે પોતા કને.
 ખેશી એક પાટે, કામની કપટ ઘાટે,
 થોડા અન્યાય માટે, ન મુકીયે ઉજડ વાટે
 અખળાનાં કોણુ બળ, કદળીપે કામળ,
 નયણે ભરે જળ, કડવાં કર્મનાં ફળ.
 વનમાં વાધ ગાજે, પાવલીયે કાંટા ભાંજે,
 ખીજી લોકને દાઝે, શઠ સ્વામી નવ લાજે.

વનમાં રામા રમે, કોણુ આંસુ લુહે,
 ફરી તપાસ ન જુએ, પોતાનું કુળ વગુએ.
 આંધી ધરે અલેખે, વગડામાં ઉવેખે,
 સ્વામી ન આવે તેખે, વેરીડા દેવ દેખે.
 ન જાણે નાર મોરી, છત્રપતીની છોરી,
 અજગરે ગળી ગોરી, ચતુરાની શી ચોરી.
 નયણે આંસુ રેડે, પારધી લાગે ક્રેડે,
 તારણીને તેડે, છાંતીલી નવ છોડે.
 કુળને લાગે ખામી, ન ખોલે શક સ્વામી.
 નીચપણું નફેટ, કુળ લખવ્યું નેટ,
 કરી માશીની વેઠ, પ્રેમદાએ ભચ્યું પેટ.
 કર્મ લાંબી દોરી, ચહડી શિર હારની ચોરી,
 ન જાગે નાથ અધોરી, ભાગે શીર ઇંધણુધોરી.
 ન કરે પ્રેમદાની મીટ, વળી હવે આડી લીટ,
 પુરૂષ હઈયાના ધીટ, મન જેહેવાં વજ્રકીટ.
 કેહેતાં નહી આવડે, દુઃખે હઈયાં ઘડહડે,
 ખોટું આળ ચહડે, ગગન ત્રુટી પડે.
 જે કો વિશ્વાસ કરે, પુરૂષનો આધાર ધરે,
 તે ઘેલી શીઠ ઠરે, રોષ રોષને મરે.
 અપ કરીને વરી, દુખણી અંતે કરી,
 બાહુક કોહો વાત એ ખરી, તેને કાંઈ પૂછશે હરી.

કડવું ૬૦ મું.

(રાગ—છંદની ચાલ).

દહે દેહ વિન્નેગની ત્રેહજવાળા,
 મારે મર્મનાં બાણુ કેહે પ્રશ્ન બાળા.

તાહારી ખુદ્દ ખાલુક ખળવંત દીસે,
 કાંઈ જાણવા બેદ મમ મંન હીસે.
 દિસે શારદા વાસ તમ જીભ અગ્રે,
 બલું કીધું પધાર્યા ભીમક નગ્રે.
 વિનય યુક્ત દીસો સર્વ સિદ્ધવાન,
 ભૂત ભવિષ્ય જાણો તમો વર્તમાન.
 એક શોભિતા પુષ્પે તે મૂર્ખ મોટા,
 જેવા સીપમાં મોતીના દાણા ખોટા.
 એક રૂપહીણ પુરુષ ખલુ ગુણુ ભરીયા,
 જેમ સાચા હીરા રજગુજ્જ કરીયા.
 ખાલુક આપના સમ જે વૃથા ભાખું,
 તમ ઉપર વિશ્વ ઓવારી નાંખું.
 ઇંદ્રવારુણીનાં કૃળ કરમાં સાહે,
 પણ લક્ષ કરતાં તેહેનાં પ્રાણુ જાયે.
 એક રૂપવંત નારી કો નર નીરખ્યો,
 તેજવંત શોભે ક્રોટિ કંદર્પ સરખો.
 ધરે છત્ર સર્વત્ર જેહેની આણુ વરતે,
 કરે નવનવા ભોગ જન નિત્ય પ્રતે.
 વર અમર મુનિવરતણી આશ ત્રોડી,
 પંખીરાજનાં વચન પર પ્રીત જોડી.
 તજ્યાં માત ને તાત પીહેર પડોશી,
 નવ જાણીયું નાથજી છે સદોષી.
 સૌખ્યાં તન મન પ્રાણુ નિર્દોષ જાણી,
 સુણો ખાલુકજી કહું કર્મ કાહાણી.
 જેમ પારધી કપટના કણુ ચણાવી,
 પાડે પંખીને ફંદમાં રનેહ જણાવી.

વેધે મૃગને જ્ઞેમ ઘેટા વળાડી,
 તેમ પ્રેમદા પ્રેમને પાશ પાડી.
 બહુ રંગ વીલાસનાં સુખ દેખાડી,
 ગયો હાડ અંતે તે વિપત્ત પાડી.
 બંદાં કંદ ને મૂળ નહીં ધૂળ પાણી,
 તેહેવે ઠામ મુકી કરી અનાથ રાણી.
 ન કોયે કરે એહવું કુર્મ કીધું,
 અપરાધ પાપે ધણું આળ દીધું.
 શતખંડ કીધી તે વિજ્ઞેગ શસ્ત્રે,
 ફરી વંનમાં તારણી અર્ધ વસ્ત્રે.
 ત્રય દિવસ ત્રય રચણી વનમાંહે બટકી,
 નિરદે નાથને વાત શી મંન અટકી.
 બ્રહ્મી અજગરે સુંદરી શીથળ કીધી,
 મળ્યો પારધી ઇશ્વરે રાખી લીધી.
 કહી ડાકણી શાકણી ને સીહારી,
 પાશ પહાણુ પાડુ બહુ માર મારી.
 પરાધીન થઈને નીચું ઠામ કરીયું,
 ધરી દાશી નામે દુર્ભર બરીયું.
 ચહડી ચોરી માથે મોતી માળફેરી,
 કરતાં પ્રીત વાહાલાં થયાં સર્વ વેરી.
 ત્રણ વર્ષ નાંખ્યાં શ્વેતવસ્ત્ર પેહેરી,
 નહીં કુંકું કાજળ નહીં નાહું નેહેરી.
 હવિષ્યાન્ન પરાધીન અન્ન પામી,
 તોહે તેણીયે ન તળ્યો નિર્ગુણુ સ્વામી.
 તપ નીમ રાખી નીજ દેહ આળ્યો,
 ગૃહસ્થરાજની નારે સંન્યાસ પાળ્યો.

કોહો બાહુક રાય એ ધર્મ કેહેવો,
 ધટે નાથને એહવો છેહ દેવો ?
 સર્વ પાપમાં શ્રેષ્ઠ વિશ્વાસઘાત,
 તેહેને પૂછશે કોહો કાંઈ વિશ્વનાથ.
 બાહુક એહ પ્રશ્નનો ઉત્તર દીજે,
 એહેવા કપટી પુરૂષને શુંય કીજે.
 સુણી મર્મવાણી નળનાથ રીઝ્યો,
 જોવા પ્રીત વિશેષ મહારાજ ખીજ્યો.
 સુણો પ્રશ્નના ઉત્તર ભીમકબાળા,
 તે પુરૂષને પ્રભવી વ્રેહજ્વાળા.
 સગાં મિત્રની પ્રીત તે નાથે ફેડી,
 ગયો પુરૂષ તીચે નારી સાથ તેડી.
 વન સાત અપવાસ ભમતાંરે કીધા,
 મચ્છ રાખવા નારને ત્રણુ દીધા.
 કીધો શ્રમ ખીજો મચ્છ નવ લાધાં,
 પેલી પાપણી નારે તે મચ્છ આધાં.
 કોહો ભીમકબાળા થઈ વાત એહેવી,
 પુછે બાહુક પ્રશ્ન તે નાર કેહેવી.
 જોતાં છે અપરાધ એ નોહે નાહાનો,
 તેને મુક્તાં નાથનો વાંક શાંનો.
 ગ્રહી અજગરે સુંદરી આંસુ ઢાળે,
 તેમ કંથ ડક્યો હશે સર્પ કાળે.
 થયો શાકિનિ નામ અપવાદ એહેવો,
 કહ્યો હશે ભરતારને ભૂત જોવો.
 જમ સ્ત્રીયે કીધી પરધેર વેડ,
 તેમ તેણે ભચ્યું હશે પરધેર પેઠ.

કોણ કોનાં દુઃખને કહીને રોશે,
 યુદ્ધિવાન પ્રાણી કર્મ સાહામું જોશે.
 ઘોળો સાળુ પેહેરી સ્ત્રીયે પિંડ પીડયો,
 કાળું કામળું હોડીને કંચ હોંડયો.
 એ પ્રશ્ન ઉત્તર કહ્યા મેં વિચારી,
 વળી પૂછવું હોય તો પૂછ નારી.
 કહી મર્મની વાત નિજનાથ જાણ્યો,
 ભાંગ્યો ભેદ મનમાંહે ઉત્સાહ આણ્યો.
 એહેવી ગદ વાણી ખીજે કોણુ બાખે,
 એહેવું કોણુ એલે નળ નાથ પાખે.
 થયું ભેટવા મન મરજદ નાહી,
 અંતરપટનું વસ્ત્ર ગયું રે ફાટી.
 ગજગામની ભામની પ્રેમ માતી,
 આવી નાથ પાસે ગુણુગ્રામ ગાતી.
 કરી પ્રદક્ષણા પછે પાય લાગી,
 એલો નૈવધનાથ કહ્યું માન માગી.
 અપરાધ પ્રાણીતણા કોટિ હોયે,
 પરિશ્રદ્ધ તો કરણા મીટ જોયે.
 વન માંહે સુકી અપરાધ પાખી,
 છે મચ્છના આકારના વિષ્ણુ સાખી.
 તમચર્ણુ વિષે મમ મન રાતું,
 તમ પાખે પેટમાં હું રેણુ ધાતું.
 નથી રૂપનું કામરે ભૂપ માહારા,
 થઈ કિંકરી અનુસરું ચર્ણુ તાહારાં.
 સુણી વીનતી નારતી દીન વાણી,
 ઉઠ્યા બાહુક અંતર પ્રીત આણી.

કરકોટ નાગનો મંત્ર બાખી,
 જીરણુ કામળું દૂર દીધુંરે નાંખી.
 ત્રણુ નાગનાં વસ્ત્ર પરિધાન કીધાં,
 હરખી સુંદરી કારજ સર્વ સીધાં.
 જવ મૂળગું રૂપ મહારાજ ધરિયું,
 શ્વશુર ધામતું તિમિર તે સઘ હરિયું.
 જેમ તરુવર પૂઠે વિટલાય વેલી,
 તેમ કંથને વળીગી રહી ગુણુ ગેહેલી.

(ઉચલો.)

હરખે ગેહેલી સુંદરી, બેટી બીડી આથરે;
 જેજેકાર ધરમાં થયો, દેખી નૈપથ નાથરે.

કડવું ૬૧ મું.

(રાગ-સારંગની દેશી).

વરત્યો જેજેકાર હો, નૈપથનાથને નિરખીજી;
 ફરી ફરી લાગે પાય હો, સાહેલી ત્દદયા હરખીજી.
 નળ દમયંતી જેડી હો, જેઈ દોડી દાસજી;
 સાસ ભરી સાહેલી હો, આવી ભીમકને પાસજી.
 રાયજી વધામણી દીજે હો, અદભુત હર્ષની વાતજી;
 ઋતુપર્ણનો સેવક હો, નીવડીયો નળનાથજી.
 બાહુક રૂપ પરહસ્યું હો, ધસ્યું મુળગું સ્વરૂપજી;
 સુણી સૈરંદ્રીની વાણી હો, હરખ્યો ભીમક ભૂપજી.
 વાજે પંચશબ્દ નિશાણુ હો, ગુણીજન ગાયે વધાઈજી;
 પુણ્યશ્લોકને મળવા હો, વર્ણુ અઠારે ધાઈજી.
 નાના ભાતની બેટ હો, પ્રજા ભૂપને લાવેજી.

કરે પૂજા વિવિધ પ્રકારે હો, મુકતાફળ કુસુમ વધાવેલ.
 તોરણ હાથા દેવાએ હો, માનુની મંગળ ગાએલ.
 દે મુનિવર આશિષ હો, અભિષેક બહુ થાએલ;
 વાજે ઢોલ નીશાણુ હો, મૃદંગ બેર બહુ બેરીલ.
 સમગ્ર નગરે આનંદ વરત્યો હો, શણુગાચ્યાં ચહુટાં શેરીલ.
 મન ઉછાહ પૂરણુ વ્યાખ્યો હો, ભીમક દીયે બહુ દાનલ;
 ગયા અંત:પુરમાં રાય હો, દીઠું રૂપનિધાનલ.
 કાંતિ તપે ચંદ્રભાનુ હો, વિક્રમે શક સમાનલ;
 કંદર્પ ક્રાંતિ લાવણ્ય હો, દીડો જમાઇ જાગ્યુલમાનલ.
 પડ્યો ભીમક પૂજ્યને પાયે હો, હસી આલિંગન દીધુંલ;
 આખું આસન આદરમાન હો, પ્રીતે પૂજન કીધુંલ.
 અર્ધ આરતી ધૂપ હો, ભૂપતિને પૂજે ભૂપલ;
 નખ શિખ લગે ફરી નિરખે હો, જોઈ જોઈ રૂપલ.
 શ્વશુર શ્વશુરપત્ની હો, શાલક શાળાએલીલ;
 દમ્યંતીને ઘણું પૂજે હો, ગાયે દાસી સાહેલીલ.
 લક્ષ્મી નારાયણુ શિવ ઉમયા હો, તેહેવું દંપત દીસેલ;
 દીધું માન શ્વશુરવર્ગે હો, પૂછ્યું નૈપધર્ષેલ.

(ઉત્થલો.)

નૈપધર્ષે પૂછીજો, કુરાળ ક્ષેમની વાતરે;
 સમાચાર પરસ્પર જાણ્યો, હરખ્યો સઘળો સાથરે.

કડવું ૬૨ મું.

(રાગ—સામેરી*).

નળરાયનું રૂપ પ્રગટ સાંભળી, સંસાર સુખીયો થાયરે;

* ' ધન્યાશ્રી ' (૧૮૨૬...બા૦).

પરમલજ્જા પામીયો, દુઃખી થયો ઋતુપર્ણ રાયરે-હાવા હું શું કરુંરે.
 ઝંપાવું સાગર માંહેરે, વિખ ખાઈને મરુંરે.
 મેં સેવક કરીને બોલાવીયો, નવ જાણ્યો નૈવધરાયરે;
 ધિક્ક પાપી હું આતમા, હવે પાડું માહારી કાયરે-હાવાં
 હાંહાં કહીને હાથ ઝાલ્યો, મળ્યા નળ ઋતુપર્ણ રે;
 ઓશિયાળો અયોધ્યાપતિ, જઈ પડ્યો નળને ચર્ણ રે-હાવાં
 પુણ્યસ્ત્રોક પાવન સલ સાધુ, જાયે પાતિક લેતાં નામરે;
 તેહેવા પુરુષને મેં કરાવ્યું, અશ્વનું નીચું કામરે-હાવાં
 જેહેનું દરશણ દેવ ઈચ્છે, સેવે સહુ નરનાથરે;
 તે થઈ બેઠા મમ સારથી, ગ્રહી પરાણો હાથરે-હાવાં
 શત સહસ્ર જેણે જન્મ કીધા, મેરુતુલ્ય ખરચ્યાં ધનરે;
 તે પેટભરી નવ પામીયા, હું પાપીને ઘેર અંનરે-હાવાં
 જેહના વસ્ત્રથી લાજે વિદ્યુત્તા, હાટક મૂકે માનરે;
 તે મહારાજ માહારે ઘેર વશ્યા, કરી કાંબળું પરિધાનરે-હાવાં
 મેં તુંકારી તિરસ્કાર કીધા, હશ્યા પુરના લોકરે;
 ત્રણ વરસ દોહેલે ભોગવ્યાં મેં, ન જાણ્યા પુણ્યસ્ત્રોકરે-હાવાં
 આળસુને ઘેર ગંગા આવ્યાં ઉઠી, નહીં નાહાયો મૂરખરે;
 તે ગર્તિ માહારે આજ થઈ મેં, જાણ્યા નહીં મહાપુરુપરે-હાવાં
 શ્રાવણુકીટને ઘેર જાયે, જેમ ધરાધર શેષરે;
 જેમ નીચ મનુષને ઘેર જાયે, બિદ્યાને મહેશરે-હાવાં
 જેમ ચકલીને માળે આવે, ગરુડ ગુણુ ભંડારરે;
 તેમ માહારે ઘેર આવી વશ્યા, વીરસેનકુમાર રે-હાવાં
 જેમ કૃપણને ઘેર કમળા વશીઓ, પેર ન પ્રીછે વ્યતણીરે;
 તેમ માહારે ઘેર નળ રત્ન વશ્યા જેમ, બીલને* ઘેર પારસમણીરે-હા
 જેમ અંધપત્નીતણા આભૂષણુ તે, વૃથા સહુ શણુગાર રે;

* 'ભિક્ષુક' (કેટલીકમાં)

જેમ તીવ્ર આયુધ કાયરને કર, મરકટ મુકતાહાર રે-હાવાં
 કળશ અમૃતનો ભરયો કો, મુરખને પ્રાપ્તિ થઈ રે;
 છે ભૂર ભોગી વારુણીનો, સુરાપાન પ્રીછે નહીં રે-હાવાં
 નિશ્વાસ મૂકે ને કંક સૂકે, થઈ ભૂપને વેદનાથ રે;
 અપરાધ વિચારી આપનો, ઋતુપર્ણ દુખીયો થાય રે-હાવાં
 પુણ્યસ્થોકને પાયે લાગે, ફરી ફરી કરી વિનતીરે;
 એ કૃતકર્મનાં કોણ પ્રાશ્નિત, ભર્યાં લોચન ભૂપતિ રે-હાવાં
 પાવક માંહે પરજળું કે, હળાહળ ભક્ષ કરું રે;
 જીવવું માહરું ધિક્ક છે, દેહ હું નિશ્ચે પરહરું રે-હાવાં

(ઉચલો.)

પરહરું દેહ માહરો, ગોઝરો જીવીને શું કરું રે;
 ઋતુપર્ણનું પરમ દુઃખ દેખી, સમાધાન નગે કર્યું રે.

કડવું ૬૩ મું.

(રાગ-મારૂ).

ઋતુપર્ણની પીડા જાણી, નૈપથનાથ બોલ્યા વાણી;
 ન કીજે કાયર કાયા પ્રાણી, એમ કહી લોહ્યાં લોચન પાણી.
 આપતકાળ કર્મ શું કહીયે, જે જે દુઃખ પડે તે સહીયે;
 કોહોને આશરે નિશ્ચે જઈયે, પંચરાત્ર સેવક થઈ રહીયે.
 યુક્ત રહ્યાનું કારજ સીધું, માહરું દુઃખ તમે હરી લીધું;
 જે જનુતીનું પય મેં પીધું, તેણે એવડું સુખ નથી દીધું.
 દસ માસ તે પેટમાં રાખે, અધિક થાય તો ઓહું* ભાખે.
 ત્રણ વરસ લગી કોણ રાખે, બલાઈ તમારી થઈ જીગ આખે.
 ગંહાં લગે સંપત હોયે, તાંહાં લગ પ્રીત કરે સર્વ કોયે,

* ' ભુંડું ભાખે, (પા.)

દુસ્ત્રી સમો તાહારે સઘ વિગોએ, જે નમતા તે સાહામું ન જોયે.
જે લોભના લીધા માયા માડે, થાય પરીક્ષા દુઃખને દાહાડે;
ક્ષત્રી જણાયે ઉઠાડે ખાંડે, લુંડા મિત્ર તે ભીંડે છાંડે.

કર્મકથા મેં મીહારી જાણી, ચોહોવર્ણના પોખ્યા પ્રાણી;
જારે વન નીસસ્યાં હું ને રાણી, પ્રજાએ ન પાયું પાણી.
થયો પુષ્કર આંધવ વેરી, એકેકું અંખર નીકળ્યાં પેહેરી,
કીધાં કૌતુક લોકે સેરીસેરી, તે દુઃખસાગરની આવેછે લેહેરી.
હું ભાઈ પ્રજાએ કાહાડી નાંખ્યો, સ્વાદ સંસાર સગાઈનો ચાખ્યો;
ઋતુપર્ણ તમો શરણુ રાખ્યો, તે ઉપકાર ન જાયે ભાખ્યો.
તમારું દુઃખ દેખી કલપે પુરના લોક, શુભવેળા આંસુ ભરો તે ફોક;
એમ કહી ભેટ્યા પુણ્યસ્લોક, ટાળ્યો ઋતુપર્ણનો શોક.

તાહારે ઋતુપર્ણ કેહેછે શીશ નામી, ઉપકીરતી મેં બહુ પામી;
ભીમકતનયા જનેતા જેવી, પતિવ્રતા સાધવી હેતી;
તે ઉપર કુદૃષ્ટી એહેવી, એથી અન્યાય વાત ખીજી કેહેવી.

(ઉથલો.)

તેહેવી વારતા અધર્મ છે શું, કરું હું દેહ ધરીરે;
વૈદરભી મુજમાત જેહેવી, વરવાની મેં બુધ ધરી રે.

કડવું ૬૪ મું.

(રાગ-ધવળ ધન્યાશ્રી).

લજ્જાકૂપમાં ભૂપતી પડીયો, ઉંચું ન શકે ભાળીજી;
ચતુર શિરોમણી નૈપધનાથે, વેળા વાત સંભાળીજી.
ભીમકરાયના પુત્રની પુત્રી, સુલોચના એહેવું નામજી;

૧ ' દુરે દશા તાહારે શત્રુ હોએ, જનેતા તે સાહમું ન જો-
એ ' (૧૮૨૧-બા૦).

દમનકુંઝેરતણી તે કુચરી, શુભ લક્ષણ ગુણધામણ.
અનંગઅંગના સરખી સુંદર, દમયંતી શું ખીજીજી;
ઋતુપર્ણને તે પરણાવી, દમયંતીની ભત્રીજીજી.

પેહેરામણી ધણું પ્રીતે આપી, સંતોષ્યો ઋતુપર્ણજી;
અયોધ્યાપતિ ચાલ્યો અયોધ્યા, નમી નળને ચર્ણજી.

પરસ્પરે આલિંગન દીધાં, નળે આપી અશ્વવિધાયજી;
પંચ રાત્ર રહ્યાં સ્ત્રીપુત્ર સાથે, પછે વીદ્યા થયા નળરાયજી.

અતુરંગ સૈન્ય બહુ ભીમકે આપ્યું, સાથે થયો નરેશજી;
નળરાજ ધણા જોદ્ધા સંગાથે, આવ્યા નૈપથ દેશજી.

તે સમાચાર પુષ્કરને પોહોતો, તેમજ ઉઠ્યો રાયજી;
પ્રજાસંગાથે સામો મળવા, પ્રીતે પાજો પળાયજી.

હયદળ પાયદળ ગજદળ રથદળ, કળ ન પડે કેકાણુજી;
પ્રખળદળ સકળ પુરવાસી, નિરખવા નળ તરસે પ્રાણુજી.

વાહન કુંજર ધજા અંખાડી, મેંઘાડંબર છત્રજી;

કનક કળશ ઘંટા બહુ ધમકે, શોભે સુરીયાંપત્રજી.

ભેરી ભેર મૃદંગ હુંદુભી, પટલ ઢોલ બહુ ગાજેજી;

વેણા વેણુ શરણાઈ શંખધુની, તાળ ઝાંઝ ધણું વાજેજી.

ઉદધિ પર્વણી જાણે ઉલટ્યો, ચંદ્ર પૂર્ણ નળ માટજી,

શ્રવણ પડયું સંભળાય નહીં થઈ, ભારે ભીડ પુરવાટજી.

ભીમકનંદની કેહે નળ પ્રત્યે, સૈન્યને આજ્ઞા દીજેજી;

પુષ્કર આવ્યો ક્રોધ ધરીને, સજ થાઓ જુદ્ધ કીજેજી.

નળ કેહે ત્રણે શાળક પ્રત્યે, મિથ્યા વિરોધ વિચારજી;

પુષ્કરનું મન થયું નિર્મળ, નાશ પામ્યો કળી વિકારજી.

સાધુ પુરૂષને કુચુદ્ધિ આવે તે તો, પૂર્વકર્મનો દોખજી;

પુષ્કરે કાધું કળીનું પ્રેચું, કેહે વિચારી પુણ્યશ્લોકજી.

ધ્રુવ અળે રવિ પશ્ચિમ પ્રગટે, પાવક શીતળ થાયજી;

જો વિધિ ભૂલે નિધિ સાત સૂકે, પુષ્કર ધનુષ ન સાહેજી.
 એમ ગોષ્ઠ કરતાં પુષ્કર આવ્યો, બંધન કરી નિજ હાથજી;
 દંડવત કરતો ડગલાં ભરતો, ધણું લાગતો મન સાથજી.
 નળ ઉઠ્યો બાંધવને દેખી, ગ્રહી કર બેઠો કીધોજી;
 મસ્તક સુંઘી પ્રશંસા કીધી, ભુજ ભરી તદ્દયા લીધોજી.
 એક આસને બેઠા બંને બાંધવ, શોભે કામ વસંતજી;
 સારે પ્રભાએ ધણું પૂજા કીધી, આપી ભેટ અનંતજી.
 પુષ્કરે ધણું દીનજ ભાખ્યું, થઈ સજળ લોચનજી;
 હું કૃતમ્ની કઠણુ ગોઝારો, મેં દમયંતી કાહાડી વંનજી.
 વણુ અપરાધે વિપરીત કીધું, દીધું દારણુ દુઃખજી;
 સાત સમુદ્રે ન જાય સ્યામતા, ધોતાં માહાઈ મુખજી.
 પુષ્કર વીરને નજે સમજાવ્યો, કહીને આતમજ્ઞાનજી;
 એક ગળે બેઠા બેહુ બાંધવ, આવ્યા પુરનિધાનજી.
 ધ્વની પતાકા તોરણુ બાંધ્યાં, ચિત્ર સાથીયા સેરીજી;
 અગરધૂપ આરતી થાયે, વાળે મેર નફેરીજી.
 ધવળ મંગળ કીર્તન ગાયા, હાથા કુંકુમરોળજી;
 ચહુટાં ચોક રસ્તાને નાકે, પ્રભા ઉભી ટોળે ટોળજી.
 કુસુમ મુકતાફળે વધાવે, ગોખ ચહડી નર નારીજી;
 નૈષધ નગરી શોભા સુંદર, શું અમરાપુરી ઉતારીજી.
 અભિજિત લગ્ન મુહૂર્ત સાધી, નળ બેઠો સિદ્ધાસંનજી;
 મળવા સર્વ સગાં આવ્યાં તે, વેળાવ્યાં રાજનજી;
 જીવિતી પુષ્કરને કીધો, નજે કીધા જગ્ન અનંતજી;
 ધર્મરાજ કીધું નળરાયે, વરસ સહસ્ર છત્રીસ પર્યંતજી.
 નળનાં રાજ્યમાં બંધન નામે, એક પુસ્તકને બંધનજી;
 હંડ એક શ્રીપાતને હાયે, ધન્ય વીરસેનનંદનજી.
 કંપારવ ધનને વરતે, પવન રેહે આકાશજી;

કુળકર્મ પારધીયે મુક્યાં, જીવનો ન કરે નાશજી.
 ભય એક તસ્કરને વરતે, કપટીને વિન્નેગજી;
 હરખ શોક સમર્તાલ લેખવે, સાજ વિષયના ભોગજી.
 ચતુરવર્ણુ સર્વ શૂરી, જ્ઞાનખડગ તીવ્ર ધારેજી;
 દેહગેહ મધ્યે ખટ તસ્કર, પીડી નશકે લગારેજી.
 શૌચ ધર્મ દયા તત્પરી, આપે તે ગુપ્ત દાનજી;^૧
 હરિભક્તિ નહી તેનું નામ દરિદ્રી, જેહેને ભક્તિ તે રાગનજી.
 તેહ મુઓ જેની અપકીરતી પછે, અકાળમૃત્યુ ન થાયજી;
 માગ્યા મેહે વરસે વસુધામાં, દુધ ઘણું કરે ગાયજી.
 માતપિતા ગુરૂ વિપ્ર વિજ્યુની, સેવ કરે સર્વ કોયજી;
 પરનિંદા પરધન પરનારી, કોક દષ્ટે ન જ્ઞેયજી.
 એહેવું રાજ નળનાથે કીધું, પુણ્યસ્ત્રોક ધરાવ્યું નામજી;
 પછે પુત્રને રાજ આપી ગયા, તપ કરવા ગુણુ આમજી.
 અનશન વ્રત લેઈ દેહ મૂક્યો, આવ્યું દિવ્ય વિમાનજી;
 વૈકુંઠ નળદમયંતી પોહોતાં, પામ્યાં પદ અવિધાનજી.
 વૃહદશ્વ કેહે હો રાય યુધિષ્ઠિર, એહેવા હવા ન હોયજી;
 એ દુઃખ આગળ તાહારા દુઃખને, યુધિષ્ઠિર શું રોયજી.
 કાસે અર્જુન આવશે રાયજી, કરીને ઉત્તમ કાળજી;
 કયા સાંભળી પાયે લાગો, મુનિવરને મહારાજજી.
 યુધિષ્ઠિર કેહે પરિતાપ ગયો મનનો, સાંભળી સાધુચરિત્રજી;
 અવિચળ વાણી ઋષિ તમારી, સુણી હું થયો પવિત્રજી.
 ઘોડે દિવસે અર્જુન આવ્યા, રીજ્યા ધર્મરાગનજી;

૧ 'પ્રજ્ઞ ધર્મહીન ન થાયે, કરે ધર્મ ગુપ્તદાનજી' (૧૮૦૬);
 'પતિવ્રતા પાળે નિલ્ય નારી, ગુપ્ત ઘણેઈ દાનજી (ખા૦.)

૨ 'યજ્ઞન યાજ્ઞન અધ્યન અધ્યાપન સેવામાં સાવધાનજી'
 (ખા૦).

વશ પાચન કેહે જનમેજય, પૂર્ણ થયું આખ્યાનંજી.
 કરકોટક ને નળ દમયંતી, સુદેવ ઋતુપર્ણુ રાયજી;
 એ પાંચેનાં નામ લેતાં, કળજીગ તાંહાંથી જાયજી.
 વીરક્ષેત્ર વડોદરા કાલાવે, ગરુઓ દેશ ગુજરાતજી;
 કૃષ્ણસુત કવિ ભટ પ્રેમાનંદ, વાડવ ચોવીસા ન્યાતજી.
 ગુરુપ્રતાપે પદવંધ કીધો, કાલાવાલા ભાખીજી;
 આર્ણિક પર્વની મૂળ કથામાં, નૈપધલીલા દાખીજી.
 મુદૂર્ત કીધું સુરતમાંહે, થયું પૂર્ણું નંદરબારજી;
 કથા એ નળદમયંતી કેરી, સારમાંહે સારજી.
 સંવત સત્તર બેતાજો વર્ષે, પોષ સુધી ગુરુવારજી;
 દ્વિતીયા ચંદ્રદર્શણની વેળા, થઈ કથા પૂર્ણું વિસ્તારજી.

